

# SVs arbeidsprogram

2021-2025



For de mange  
- ikke for de få

Bokmål

# For de mange - ikke for de få



## Innhold

Et samfunn for de mange – ikke for de få .....	4
<b>Folkets grønne skifte .....</b>	<b>5</b>
Felles innsats .....	5
Kutte – for et nullutslippssamfunn .....	9
Bygge – en ny industrisatsing .....	12
Dele – for en rettferdig omstilling .....	21
En helhetlig energipolitikk .....	23
<b>Arbeidsliv, velferd og fordeling .....</b>	<b>28</b>
Arbeidsliv .....	28
Velferd og fordeling .....	35
Oppvekst og kunnskap .....	44
Helse og omsorg .....	58
<b>Demokrati, deltakelse og feminisme .....</b>	<b>69</b>
Folkestyre .....	69
Distriktpolitikk og levende lokalsamfunn .....	74
Feminisme – frihet og likestilling .....	77
Et mangfoldig samfunn .....	84
Kultur og frivillighet .....	88
Justispolitikk og samfunnssikkerhet .....	96
<b>Natur, næring og transport .....</b>	<b>102</b>
Natur og arts mangfold .....	102
Landbruk og bioindustri .....	107
Fiskeri og havbruk .....	113
Friluftsliv og reiseliv .....	116
Bærekraftig økonomi og næring .....	117
Transport .....	121
<b>Internasjonal politikk .....</b>	<b>128</b>
Internasjonal økonomi, handel og utvikling .....	128
Fred, forsvar og nedrustning .....	134
Demokrati, menneskerettigheter og internasjonalt samarbeid .....	140

# Et samfunn for de mange – ikke for de få

Sjelden har så mye stått på spill. Vår tid krever kraftfull handling. Det er nå vi må løse de store miljøproblemene og den store ulikhetskrisa. Det er nå vi skal avgjøre hvordan vår felles framtid skal se ut. Sammen skal vi løse klimakrisa, ta vare på naturen, jevne ut forskjellene i makt og rikdom og skape en fredeligere verden.

Internasjonale kriser påvirker også Norge. I årene som kommer må vi både håndtere disse og starte omstillinga av samfunnet fra oljeavhengighet til et mangfold av næringer. I kampen mot ei hardhendt sentralisering som flytter makt og muligheter ut av våre lokalsamfunn, er svaret mer nærhet og mer demokrati. Vi må bli mer uavhengig av stormaktene og USA.

Når forskjellene øker, får de aller rikeste mer makt. Pengeseddelen utfordrer stemmeseddelen. Ei slik utvikling skaper både sinne og avmakt. Når folk opplever at hverdagen blir vanskeligere, framtida usikker og at samfunnet ikke lenger har plass til dem, gir det rom til politiske krefter som har som eneste svar å splitte folk etter kulturelle og religiøse skillelinjer, og å peke ut syndebukker blant de menneskene som har minst makt og rikdom.

Det finnes alternativ. I en rekke land er den demokratiske sosialismen en politisk maktfaktor, med potensial til å mobilisere millioner av mennesker for fred, sosial rettferdighet, kvinnefrigjøring og vern av vårt felles livsgrunnlag. Vi ser en framvekst av sterke feministiske stemmer, antirasistisk oppvåkning og en mer slagkraftig miljøbevegelse over hele verden.

Det er dette SV representerer i Norge. Vi står for en politikk for de mange, ikke for de få. Vi er det rødgrønne folkepartiet som kjemper for miljø og rettferdig fordeling. Krisene kan ikke løses hver for seg. De henger sammen og

må løses sammen. Vi tror heller ikke at de kan løses uten et sterkt folkelig engasjement langt utover det som skjer på Stortinget.

SV møter krisene med en offensiv plan for en rettferdig løsning på klimakrisa, med bedre fordeling og arbeid til alle. Et organisert arbeidsliv med faste ansettelser, hele stillinger, medbestemmelse og mer makt til tillitsvalgte gir bedre faglighet og forutsigbarhet. Vi trygges gjennom sterke fellesskap og velferd. Derfor må vi bygge ut velferden og reversere høyresidas usosiale kutt og privatisering av offentlige tjenester. Velferd skal tjene mennesker, ikke markeder. Derfor må vi ha en profittfri velferd som møter menneskers behov, med offentlige tjenester der ansatte har tid og tillit til å gjøre jobben. For å få til dette er det nødvendig med en omfordelende økonomisk politikk, der vi yter etter evne og får etter behov.

Valgene vi tar nå, vil prege både Norge og verden i resten av menneskenes levetid. Vi trenger mer demokrati, ikke mindre. Vi trenger mer politisk styring og mindre frislipp til markedet. Vi trenger en ny politisk kurs om vi skal skape et samfunn til det beste for de fleste. Det er på tide at interessene og behovene til vanlige mennesker og naturens tålegrense kommer først. Det er på tide med mer sosialistisk politikk. For de mange – ikke for de få.

## Folkets grønne skifte

I Norge har vi løst store samfunnsutfordringer i fellesskap, fra kriseforliket i mellomkrigstida til omfordelingen av inntektene og verdiskapningen fra oljeformuen. Vi står nå overfor enda større utfordringer. Forskjellene øker, og verden opplever en akutt klima- og naturkrise. Disse krisene gjør at vi ikke kan fortsette som før. Det vil gjøre uopprettelig skade og føre til at de som har minst, taper mest. Å løse klimakrisa og stanse nedbygging av natur og dyrka mark er avgjørende for jordas livsgrunnlag. Rapportene fra Klimapanelet og Naturpanelet må ligge til grunn for løsningene. I tillegg må tiltak for å løse klimakrisa virke positivt både lokalt og globalt. Tiltak som får ned de lokale utslippene, men som øker de globale utslippene, løser ikke klimaproblemene.

Dette er vår langsiktige samfunnsplan for hvordan vi i fellesskap håndterer krisene. Dette kan ikke skje over hodene til folk. Det må skje nedenfra.

SVs plan for rettferdig omstilling av Norge er en del av en global bevegelse på venstresiden som jobber for Green New Deal. Den er basert på tre byggesteiner: Vi skal kutte klimagassutslipp, bygge opp nye næringer og sikre arbeidsplasser, og dele for å få ned økonomiske forskjeller. Her er et rettferdig grønt skifte for Norge.

### Felles innsats

Vi skal bygge nye næringer og sikre sysselsettinga, kutte klimagassutslipp, redusere sosiale forskjeller og styrke velferden, og samtidig sikre naturmangfoldet. Dette forutsetter at alle deler av samfunnet involveres. Vi skal vri offentlige budsjetter, skatter og avgifter, pengepolitikken og finansmarkedene, næringsliv og arbeidskraft over til en felles innsats. Vi trenger en aktiv næringspolitikk med statlige investeringer og krav for å sikre industribygging og offensive klimakutt.

Store forskjeller, usikkerhet og utrygghet for egen framtid er et hinder for å klare en slik omstilling. Det er derfor en forutsetning at forskjellene må ned og velferden bygges opp. Velferdsordninger må styrkes for å sikre trygghet for den enkelte ved omstillinger. En rettferdig og vellykket omstilling krever at vi har jobber til alle som kan og vil jobbe. Olje- og gassindustrien kan ikke fortsette å være en bærende næring for landet. Det er derfor nødvendig med en ny stor industrisatsing på nye arbeidsplasser som bygger på den kunnskapen og kompetansen vi har. Skal vi ivareta offentlige velferdstjenester for kommende generasjoner og samtidig minske unødvendig materielt forbruk, vil en sentral del av en bærekraftig omstilling innebære omfordeling av midler fra privat til offentlig forbruk. Vi må sikre arbeidsplasser som er viktige i dag og for framtida.

### En grønn økonomisk omstilling

Det finnes nok av penger, både i Norge og i verden, til å sørge for grønn omstilling, men pengene finner ikke veien dit de skal. Hele økonomien skal rigges for framtida, og klima og natur må inngå i alle regnestykker. Staten skal gå foran og investere stortilt. Omstillingsarbeidet kan ikke overlates til markedet.

For å omstille økonomien trengs det store investeringer i nye næringer, fornybar energi og infrastruktur. I dag investeres pengene i for stor grad i aktiviteter og infrastruktur som øker utslippene og hindrer omstilling, samt bidrar til spekulasjon i eiendom og aksjemarked. Finansnæringa kan bidra til omstilling i andre næringer hvis kreditten styres mot grønne investeringer. Det krever sterkere statlig regulering og utelukkelse av investeringer som øker utslippene.

## SV vil:

- at den økonomiske politikken og statsbudsjettene skal styres etter Paris-avtalens mål om maksimalt 1,5 graders oppvarming og stimulere til kutt i utslipp.
- ha en målrettet økning av CO2-avgiften i samspill med andre virkemidler, slik at utslippene kuttes så raskt som nødvendig for å begrense oppvarming til 1,5 grader. Det skal ikke gis avgiftslettelse på andre miljøavgifter som reduserer miljøvirkningen av CO2-avgiften for å kompensere for økt CO2-avgift.
- etablere et klimabudsjett som styringsverktøy for kommende statsbudsjett og rapportere om klimarisiko i norsk økonomi i hvert statsbudsjett. Vi må kreve at framtidige statsbudsjett skal være i tråd med vedtatte klimamål og styre mot at klimamålene nås.
- føre en aktiv næringspolitikk som sikrer omstilling gjennom strategisk investering, eierskap, lån og tilskuddsordninger.
- at næringslivet skal rapportere på klima- og naturrisiko. Det må utvikles en metodikk for rapportering og vurdering av naturrisiko, etter modell av klimarisiko.
- opprette en statlig, grønn investeringsbank som skal være en motor i den grønne omstillinga ved å sikre langsiktig kapital.
- endre sentralbankloven slik at klimaomstilling blir en del av formålet til Norges Bank.
- gjennomgå skattesystemet for næringsvirksomhet for å fremme grønne investeringer.
- regulere banksektoren slik at mer av kreditten styres til grønne prosjekt.
- gi Finanstilsynet i oppdrag å kjøre stresstester av klimarisiko i norske finansinstitusjoner, samt gjøre vurdering av klimarisiko til en del av Finanstilsynets mandat.
- bruke Kommunalbanken til å gjøre kommunene grønnere, gjennom flere grønne lån og obligasjoner.
- forhindre grønnvasking ved å utvikle klare standarder for produkt som grønne boliglån og forby markedsføring av «grønne» finansprodukt som ikke reelt sett er miljøvennlige.
- bistå kommunene slik at kommunale pensjonspenger og andre kommunale fondsmidler trekkes ut av fossil energi.
- stille klare krav til hva som klassifiserer til å være grønne obligasjoner, for å unngå grønnvasking, og styrke markedet for grønne obligasjoner i Norge, gjennom offentlige finansinstitusjoner.

- lage og gjennomføre en nasjonal forpliktende klima- og energiplan for kutt i alle sektorer, også de kvotepliktige, med utslippsmål og karbonbudsjett for hver enkelt utslippssektor i Norge.
- bruke forurensningsloven til å stille krav om utfasing av fossil energibruk og fossile utslippskilder, slik som forbudet mot bruk av oljefyr.
- innføre et forbruksbasert klimaregnskap som viser de totale utslippene vårt forbruk forårsaker, og lage en plan for å kutte utslippene fra forbruket vårt.
- utrede og innføre karbontoll for import av varer slik at det er mulig å få ned importerte utslipp.
- sikre midler til å gjennomføre miljøtiltak i kommunene. Kommunene spiller en nøkkelrolle i å løse både klima- og naturkrise. Stille krav om å bruke klima- og naturbudsjettet lokalt.
- inngå forpliktende klimaavtaler med ulike sektorer for å redusere utslippene av klimagasser i tråd med Paris-avtalen, for eksempel etter modell fra NOx-fondet.

## Statens eierskap og virkemidler

Staten skal ta den ledende rollen i å gjennomføre en grønn og rettferdig omstilling. Lover, planer, eierskap og handelsregler er sentrale virkemidler som må tas i bruk. EU-/EØS-regelverk skal ikke begrense den statlige verktøykassen i utformingen av tiltak for klimakutt.

Det offentlige har stor påvirkning gjennom sin rolle som innkjøper og gjennom virkemidler som skal stimulere og støtte norsk næringsutvikling. SVs mål for perioden er å legge om innkjøpspolitikken og statens virkemidler slik at offentlige midler alltid skal etterspørre nullutslippsløsninger og kun unntaksvis aksepterer lavutslippsløsninger som alternativ. Det skal stilles krav om tariffestede lønns- og arbeidsvilkår. Dette vil gjøre både offentlig virksomhet og næringsliv mer framtidsretta. På denne måten vil norsk næringsliv få muligheten til å bygge konkurransefortrinn i en verden som må omstilles.

Det må være sammenheng mellom Norges klimamål og hvilke tiltak vi finansierer over de offentlige budsjettene. Altfor lenge har vi finansiert tiltak som er med på å undergrave klimamålene.

Staten skal drive aktivt eierskap for å sikre bærekraftige investeringer. Norge eier mange store selskap helt eller delvis. Mange av disse opererer innenfor sektorer som må endres eller er avgjørende for å få til en grønn og rettferdig omstilling. Historisk har statlig eierskap vært en viktig pådriver for industrialisering, sysselsetting og velferd i Norge. Skal vi i fellesskap klare å få til omstilling, både kan og må statlige selskap gå i front. SV vil øke statlig eierskap i nøkkelsektorer i årene som kommer.

## SV vil:

- styrke det statlige eierskapet i viktige næringer og infrastruktur for framtida og gjøre Norge verdensledende på det grønne skiftet.
- opprette et grønt statlig investeringselskap som fungerer som en grønn gigant, og gjøre storskala investeringer for å bygge ny, grønn industri. De ulike enkeltsatsningene og fond for hver enkelt industrisatsning skal samles under dette selskapet.
- sikre tilgang til fornybar energi for grønn omstilling og utfasing av fossil energi.
- vektlegge miljø minst 50 prosent i alle anbudsprosesser og innfase nullutslippskrav i offentlige anbud. Kommuner og fylkeskommuner må kompenseres for ekstrakostnader knyttet til omstilling og ny teknologi.
- etablere statistikkbank over offentlige anskaffelser, hvor miljø og arbeidsforhold rapporteres særskilt. Statistikken skal brukes aktivt for å kontrollere at krav overholdes.
- stille krav om lave klimagassutslipp i materialer og prosesser ved offentlige anskaffelser for å bidra til lønnsomhet og utløse klimaløsninger som karbonfangst.
- utarbeide en offensiv grønn eksportstrategi i samråd med partene i arbeidslivet. Eksportgarantiordningene skal bygge målrettet opp om dette.
- sørge for at lånegarantier og -ordninger for bedrifter er grønne.
- endre mandatene, vedtektene og oppdraget til virkemiddelapparatet og alle støtteordninger og institusjoner for næringslivet, slik at grønn omstilling blir et av hovedmålene de jobber for.
- bruke mer av forskningsressursene til grønn og rettferdig omstilling, ikke olje og gass. SV vil frigjøre midler og kompetanse til annen næringsrettet forskning, som for eksempel forskning på fornybar energi og klimavennlig teknologi.
- stanse støtte eller lån til olje- og gassektoren og bruke midlene til annen næringsstøtte.
- styrke Klima- og energifondet og gi Enova økte overføringer og tydelig oppdrag om å realisere utslippskutt i industrien, transportsektoren, og støtte til energieffektivisering i alle typer bygg og anlegg. Vi må sikre at alle har tilgang på Enova-midlene, ikke bare de største og rikeste.
- endre den overordnede målsetningen til statlige selskap om å aktivt bidra til grønn omstilling, i tillegg til å levere avkastning over tid.
- innføre en regelmessig strategisk gjennomgang av statlig eierskap, i tillegg til eierskapsmeldinger.
- kreve større åpenhet om og effektive tiltak for å motvirke de store og økende klimagassutslippene fra militær virksomhet.

## Kutte – for et nullutslippssamfunn

Norge har forpliktet seg til å bidra til å nå Paris-avtalens mål om å begrense temperaturstigningen til 1,5-graders oppvarming. For å få dette til må verden halvere sine klimagassutslipp fram til 2030, og de rike landene må kutte enda mer. Utslippene må raskest mulig ned til null, og innen 2050 må verden ha negative utslipp, og derfor må vi fjerne klimagasser fra atmosfæren. Norge må kutte sine utslipp så mye som mulig, og minst 70 prosent i 2030 sammenlignet med 1990-nivå. Innen 2040 må Norge bidra til null eller negative utslipp. Vi bør ta ansvar for egne utslipp, samt importerte og eksporterte utslipp. Norge bør ta ansvar for vår andel av globale utslipp som ikke er omfattet av en klimaavtale, som utslipp fra internasjonal skipsfart og flytrafikk. Å betale andre land for å gjennomføre kuttene våre er en dårlig klimastrategi for Norge. Det er usolidarisk, og det er kortsiktig fordi det vil utsette nødvendig omstilling og gjøre det mer utfordrende når verden skal over til et nullutslippssamfunn. Det er ikke akseptabelt at EUs kvotesystem og fleksible mekanismer i klimaavtalen med EU bremser klimakutt i Norge.

## SV vil:

- at alle nye ferger, busser og hurtigbåter skal bruke nullutslippsteknologi eller gå på biogass. Staten skal sørge for at fylkeskommunene kompenseres for de økte utgiftene dette medfører.
- at cruiseferger og andre skip som brukes i turistsammenheng, skal seile utslippsfritt eller på biogass inn i norske fjorder.
- sikre at kommunene kan stille miljøkrav til skip ved havneanløp, og avvise skip som ikke oppfyller disse.
- sørge for at hele kystfiskeflåten omfattes av Enovas ordninger, at havneinfrastruktur oppgraderes, og at det legges til rette for landstrøm for større skip.
- stille krav om nullutslippsløsninger eller bærekraftig fornybart drivstoff for nye driftsfartøy i forbindelse med petroleumsproduksjon.
- innføre høyere miljøstandarder for statlig eide skip. Vi må bruke statlig eide skip til å teste og utvikle ny miljøteknologi, og kreve nullutslipp og fornybare løsninger ved vedlikehold.

Nøkkelen til store kutt i klimagassutslippene er å redusere energiforbruket og erstatte fossil energi med fornybar energi i alle deler av samfunnet, og samtidig ta vare på naturens evne til å binde karbon. Norge skal elektrifiseres. I tillegg må vi ha andre fornybare løsninger og nullutslippsløsninger for å kutte utslipp der det ikke er mulig eller er vanskelig å elektrifisere.

## Nullutslipp i transport

Nøkkelen til store kutt i klimagassutslipp i transportsektoren er at all fossil energibruk skal bort. Norge er en fiske- og sjøfartsnasjon som kan bli verdensledende i klimavennlige løsninger. Biogass må særlig bidra i tyngre kjøretøy. Jernbanen skal ha null utslipp. Det er et mål at hele kortbanenettet for fly skal elektrifiseres innen 2030.

SV vil at all vekst i persontrafikk i byområdene skal tas med kollektivtrafikk, sykkel og gange, og at privatbilisme reduseres med 40 prosent i alle store byer innen 2030. Vi vil styre mot å nå målet om at alle nye personbiler skal være nullutslippsbiler allerede i 2023, og i 2025 skal også nye lette varebiler ha null utslipp.

- framskynde statlige investeringer i nye skip på nullutslipp og bærekraftige, fornybare løsninger.
- utrede å innføre samme avgiftsfordel for elektriske fritidsbåter etter mønster av elbiler, samt kjøpsavgift på nye båter med utslipp.
- at det skal være mer lønnsomt å kjøpe en nullutslippsbil enn en fossilbil. Økte kjøpsavgifter for elbiler må alltid følges av en større økning for fossilbiler i samme klasse. Det skal fases inn merverdiavgift for kjøpsbeløpet over 600 000 kroner ved kjøp av nye elbiler.
- utrede forbud mot kjøp og import av nye personbiler og lettere varebiler på fossilt drivstoff.
- at skattehullet på biler med utslipp i leasingmarkedet skal tettes slik at elbiler vinner konkurransen også i leasing. Slik sikrer man flere elbiler for folk flest i bruktbilmarkedet.
- legge til rette for en planmessig utbygging av fyllestasjoner for biogass.
- gi kommunene mulighet til å etablere nullutslippssoner der de ønsker det.
- sikre at fylkeskommunen kan stille miljøkrav til kommersielle bussruter.
- fase inn nullutslippsteknologi og fornybare drivstoff for lastebiler ved å øke kjøpsavgiftene på forurensende kjøretøyteknologi. SV vil gi fritak i bomringen fram til kjøretøyene utgjør minst 25 prosent av passeringene.
- gi tungtransport som går på biogass, fritak fra bompengeneinnkreving.
- gradvis trappe opp omsetningskravet til avansert biodrivstoff uten avskogingseffekt og fornybart syntetisk drivstoff, og kravet til innblanding av avansert biojetdrivstoff, til 100 prosent.
- ha en helhetlig plan som viser hvordan de knappe bioressursene kan forvaltes og utnyttes på en best mulig måte for natur og klima.
- innføre sterke incentivordninger for innfasing av anleggsmaskiner, landbruksmaskiner og tungtransport med nullutslipp eller redusere utslipp sterkt etter modell fra elbil-satsingen.
- stille krav om bruk av el- og hybridfly med avansert biodrivstoff på kortbanenettet så snart teknologien er tilgjengelig.
- stille krav til at norske aktører i internasjonal luft- og skipsfart reduserer klimagassutslippene sine.

## Nullutslipp i industrien

Nullutslippsløsninger i industrien vil gi norsk næringsliv en konkurransemessig fordel og bidra til nødvendige utslippskutt. Derfor vil vi både stimulere til omstilling og stille klare krav.

### SV vil:

- så raskt som mulig fjerne bruk av fossil olje, kull og gass i industrien som ikke lar seg rense, senest innen 2030, og kutte klimagassutslipp fra industrien.
- sørge for en forutsigbar finansiering og realisering av fullskala karbonfangst- og lagring, inkludert transport, som for eksempel Langskip-prosjektet, og støtte relaterte prosjekt for å øke utnyttelsen av den nye verdikjeden i karbonhåndtering.
- erstatte kullkraftverket på Svalbard med en utslippsfri energiløsning.
- trappe opp tilskudd til å legge om industriprosesser fra fossile innsatsfaktorer til elektrifisering og bærekraftige fornybare løsninger gjennom industriprogram i Enova og Gassnova, miljøteknologiordningen og grønne investeringsfond. Ordningene må utvides slik at alle kvalifiserte søknader til utslippsreducerende tiltak kan få støtte.
- innføre forbud mot fossil fyring i industrien innen 2025.
- at alle bygg- og anleggsplasser skal være utslippsfrie eller ta i bruk fornybart bærekraftig drivstoff.
- gå imot gasskraft. Det må ikke bygges nye gasskraftverk eller etableres mobile gasskraftverk. Eksisterende gasskraftverk må renses eller legges ned og erstattes av fornybar energi.
- innføre nye avskrivningsregler for grønn industri som gjør det lønnsomt å investere i tiltak som kutter klimagassutslipp fra produksjon i Norge.
- videreføre en CO2-kompensasjonsordning for industrien som sikrer norsk industri, hindrer karbonlekkasje og stimulerer til reduksjon i klimautslipp og omstilling til klimavennlige prosesser.
- etablere et program for null klimagassutslipp fra prosess- og materialindustrien, i nært samarbeid med bransjen og partene i arbeidslivet.
- elektrifisere havbruksnæringa og stille krav til nullutslippsløsninger i offshore-supplyskip.

## Bygge – en ny industrisatsing

Petroleumssektoren har gitt Norge store inntekter og over flere tiår bidratt til storskala teknologisk og industriell utvikling og sysselsetting. Men i takt med at sektoren fikk vokse langt mer enn den opprinnelige oljepolitikken la til grunn, har den sterke oljeavhengigheten skygget for annen industrisatsing.

Denne avhengigheten må erstattes av nye industrisatsinger og videreutvikling av eksisterende industri. SV vil ha et nasjonalt industrimål, hvor industriproduksjon, med unntak av petroleumsrelatert industri, skal utgjøre 20 prosent av verdiskapingen i 2040.

SV vil prioritere industrier som kan bidra til å redusere utslipp mest mulig nasjonalt og globalt, som har lavest miljøavtrykk, som bidrar mest til nasjonal verdiskaping, og som skaper mest mulig positive ringvirkninger i distriktene og andre deler av samfunnet.

## SV vil:

- styrke det statlige eierskapet i viktige næringer og infrastruktur for framtida og gjøre Norge verdensledende på det grønne skiftet.
- opprette et grønt statlig investeringselskap som fungerer som en grønn gigant, og gjøre storskala investeringer for å bygge ny, grønn industri. De ulike enkeltsatsningene og fond for hver enkelt industrisatsning skal samles under dette selskapet.
- sikre tilgang til fornybar energi for grønn omstilling og utfasing av fossil energi.
- vektlegge miljø minst 50 prosent i alle anbudsprosesser og innfase nullutslippskrav i offentlige anbud. Kommuner og fylkeskommuner må kompenseres for ekstrakostnader knyttet til omstilling og ny teknologi.
- etablere statistikkbank over offentlige anskaffelser, hvor miljø og arbeidsforhold rapporteres særskilt. Statistikken skal brukes aktivt for å kontrollere at krav overholdes.
- stille krav om lave klimagassutslipp i materialer og prosesser ved offentlige anskaffelser for å bidra til lønnsomhet og utløse klimaløsninger som karbonfangst.

## Petroleumspolitik

Verden har allerede funnet mer fossile ressurser enn vi tåler å hente ut, om vi skal unngå ødeleggende klimaendringer, og i dag ser vi en rask omstilling til fornybare energiformer på verdensbasis. Dette vil utfordre lønnsomheten i framtidige norske oljeprosjekt, og framover er det lite sannsynlig at vi vil finne nok lønnsom olje til å holde norske petroleumsrelaterte næringer gående.

Dagens høye lete- og investeringstempo innen olje og gass gjør det dessuten vanskelig å få nok folk, kompetanse og kapital til annen industri. Risikoen ved å være avhengig av én industri som må omstilles til andre oppgaver, øker stadig. For at overgangen til en utslippsfri og miljøvennlig økonomi samtidig skal sikre trygge arbeidsplasser, må den skje på en planmessig måte.

Norge har i femti år eksportert olje og gass, og dermed bidratt til enorme globale klimagassutslipp. Norge har et historisk ansvar for både å kutte utslipp i Norge og bidra til utslippskutt internasjonalt.

- utarbeide en offensiv grønn eksportstrategi i samråd med partene i arbeidslivet. Eksportgarantiordningene skal bygge målrettet opp om dette.
- sørge for at lånegarantier og -ordninger for bedrifter er grønne.
- endre mandatene, vedtektene og oppdraget til virkemiddelapparatet og alle støtteordninger og institusjoner for næringslivet, slik at grønn omstilling blir et av hovedmålene de jobber for.
- bruke mer av forskningsressursene til grønn og rettferdig omstilling, ikke olje og gass. SV vil frigjøre midler og kompetanse til annen næringsrettet forskning, som for eksempel forskning på fornybar energi og klimavennlig teknologi.
- stanse støtte eller lån til olje- og gasssektoren og bruke midlene til annen næringsstøtte.
- styrke Klima- og energifondet og gi Enova økte overføringer og tydelig oppdrag om å realisere utslippskutt i industrien, transportsektoren, og støtte til energieffektivisering i alle typer bygg og anlegg. Vi må sikre at alle har tilgang på Enova-midlene, ikke bare de største og rikeste.
- endre den overordnede målsetningen til statlige selskap om å aktivt bidra til grønn omstilling, i tillegg til å levere avkastning over tid.
- innføre en regelmessig strategisk gjennomgang av statlig eierskap, i tillegg til eierskapsmeldinger.
- kreve større åpenhet om og effektive tiltak for å motvirke de store og økende klimagassutslippene fra militær virksomhet.

## Maritime næringer

Norge er først og fremst et havland. Gjennom hele vår historie som nasjon har havnæringene vært bærebjelken for verdiskaping og inntekter. Å satse på maritim sektor og gjøre den bærekraftig og utslippsfri gjør den til en

viktig framtidsnæring, med stort potensial for eksport av teknologi og produkt. SV vil bruke norskekysten for utvikling av nullutslipp i global skipsfart, og med utgangspunkt i norsk kompetanse.

### SV vil:

- sikre verftsindustri gjennom oppkjøp, støtteordninger og oppdrag.
- bidra til å gjøre den globale skipstrafikken utslippsfri med utgangspunkt i norsk kompetanse og næringer, ved å etablere et nasjonalt program gjennom Forskningsrådet, Innovasjon Norge og Enova.
- sette norsk verftsindustri i stand til å kunne gjennomføre hele kontrakter i bygg og konstruksjon av autonome godsskip. Ingen norsk etterspørter skal måtte sette ut hele eller vesentlige deler av kontrakter for å få bygd autonome og utslippsfrie skip.
- styrke nettolønnsordningen for å stimulere til at flere skip registreres i NOR-registeret.

## Flytende havvind

Flytende havvind kan gi store muligheter for energiproduksjon og et nytt norsk industrieventyr. Det må legges til rette for flytende havvind i norsk økonomisk sone, innenfor et konsesjonsregelverk som tar hensyn til både artsmangfoldet i havet og andre næringer. Havvind er en industri med stort internasjonalt potensial som Norge har

kompetanse og infrastruktur for. Det må på plass støtteordninger som kan stimulere til en effektiv utvikling av flytende havvind, noe som vil gi bedre vilkår for leverandørindustrien i Norge. Det skal sikres at en vesentlig del av grunnrenta fra havvind tilfaller fellesskapet, gjennom beskatning og direkte eierskap.

### SV vil:

- støtte utvikling og utbygging av flytende havvind.
- gi eksportstøtte for salg av teknologi.
- stille krav om at havvindindustri skal gi arbeidsplasser og ringvirkninger i Norge.
- bruke havvind til elektrifisering av oljeinstallasjoner der forholdene ligger til rette for det.
- utrede hvilke steder og miljøer som kan egne seg for utbygging av havvind-industri. Det må stilles strenge krav til konsesjonsprosessen for havvind,

og flytende havvind skal ikke utvikles i områder der det blir konflikt med natur og fiskeressurser eller i kystnære strøk.

- bruke statlig eierskap til å investere i havvind, enten gjennom et nytt statlig selskap eller ved å bruke eierstyringen i de etablerte selskapene.
- at en vesentlig del av grunnrenta fra havvind skal tilfalle fellesskapet, gjennom beskatning og direkte eierskap.
- gjennomføre en nasjonal kartlegging av det marine økosystemet for å sikre grunnleggende kunnskap for vurderinger for lokalisering og omsyn til biologisk mangfold.
- styrke arealforvaltningen til havs for å forebygge konflikter mellom de ulike interessene som vil bruke havrommet. Styrke forvaltningsplanene slik at de reelt samordner arealbruken til havs som en samordna plan for bruk og vern i havet.
- utvikle en fullverdig leverandørindustri som skal skape minst 3 GW installert effekt innen 2030.

## Karbonfangst og -lagring

Innenfor noen industrier er det ikke mulig å bli kvitt klimagassutslipp uten å ta i bruk karbonfangst og -lagring, som i sementproduksjon og ved avfallsforbrenning. Karbonfangst kan også bidra til netto opptak av CO<sub>2</sub> fra atmosfæren, som er nødvendig for å nå klimamålene. Norges mulighet til å lagre CO<sub>2</sub>

fra hele Europa på bunnen av Nordsjøen gjør at lagring, håndtering, transport og eksport av fangstteknologi gir store muligheter for norsk leverandørindustri og arbeidsplasser i Norge. Klimapolitikken må også fremme karbonfangst og lagring i naturen og gjennom biologiske prosesser.

### SV vil:

- utrede muligheten for karbonfangst og lagring fra biomasse.
- gi støtte til minst to fullskala pilotanlegg for karbonfangst og -lagring.
- Sette i gang utredning for å få på plass karbonfangst og -lagring ved alle de store avfallsforbrenningsanleggene i Norge og andre punktutslipp som vanskelig lar seg elektrifisere.
- utrede videre modeller for statlig medfinansiering av framtidige karbonfangst og lagringsprodukt.
- innføre en avgift for sement produsert med utslipp for å gi økonomisk støtte til sement fra anlegg med karbonfangst.
- gi investeringstilskudd til prosjekt som sikter mot karbonfangst og -bruk (CCU), som produksjon av bioetanol og alger, eller i stålproduksjon.
- gi investeringstilskudd til prosjekt som bidrar med negative utslipp igjennom bioenergiproduksjon kombinert med karbonfangst og -lagring.



## Utslippsfri prosessindustri

Prosessindustrien er en av Norges største eksportnæringer med produksjon langs hele kysten. Bransjen er teknologisk ledende med lavt spesifikt energiforbruk og spesifikt

klimaavtrykk og har mål om null utslipp innen 2050. Prosessindustrien omfatter blant annet leveranser til fornybar energiproduksjon.

### SV vil:

- sikre bransjen stabil forsyning av fornybar energi til forutsigbare priser.
- etablere et program for nullutslipp og fornybare reduksjonsmidler fra prosess- og materialindustrien i nært samarbeid med bransjen og partene i arbeidslivet.
- videreføre en CO2-kompensasjonsordning kombinert med en samarbeidsavtale med bransjen om nullutslipp og energiøkonomisering.
- samarbeide med bransjen om å utvikle verdensledende teknologi for nullutslipp og sirkulærøkonomi, samt videreforedling/spesialisering som kan skaffe flere arbeidsplasser.
- arbeide for internasjonale standarder for miljødeklarasjon.

## Batteriproduksjon

Norge ligger langt framme på elektrifisering av mange sektorer og er avhengig av batteriteknologi for å klare det. Det finnes flere norske batterifabrikker, og vi har sterke fagmiljøer, men vi mangler fabrikker som

lager battericeller. Over 95 prosent av verdens elbilbatterier produseres i dag i Asia. SV vil at Norge skal ta en ledende rolle i dette markedet framover, på både produksjon, gjenbruk og resirkulering av batterier.

### SV vil:

- legge til rette for storskala batteriproduksjon i Norge.
- at det offentlige skal etterspørre, stille krav og bidra til å utvikle resirkulerings- og gjenbruksløsninger for materialer.
- at det må stilles krav i offentlige anbud til gode miljø- og arbeidsvilkår i produksjonen, og transparens i leverandørkjeden av batterier, for å sikre at materialene er i tråd med menneskerettigheter, arbeidsforhold og akseptable naturinngrep.

## Hydrogenproduksjon

Hydrogen fra elektrisitet fra fornybar energi vil bli en stadig viktigere energibærer og vil sammen med brenselceller kunne erstatte ren batteridrift i for eksempel ferger og øvrig kystflåte. Også i industrien kan hydrogen erstatte karbontunge innsatsmidler. Blå

hydrogen fra gass med karbonfangst og -lagring kan være aktuelt på eksisterende gassfelt, kombinert med klimakrav som sikrer at det ikke blir et skalkeskjul for forlengelse av fossilalderen.

### SV vil:

- opprette et eget hydrogenfond og et statlig hydrogenselskap for å utvikle bruk og produksjon av en hydrogenindustri i Norge. Satsingen skal prioritere utvikling av hydrogen basert på fornybare energikilder framfor fra fossile kilder.
- innføre bruk av hydrogen som drivstoff på utvalgte strekninger innenfor ferge og jernbane.
- støtte innførsel av hydrogen i deler av kraftkrevende industri for å erstatte fossile råstoff.
- vurdere utslippskrav til gjødselindustrien for å utløse grønn hydrogenbruk, der det samtidig er lagt til rette for omstillinga gjennom tilgang til kraft og investeringsstøtte til nye elektrolyseanlegg.
- tilby investeringsstøtte til elektrolysører og gi driftsstøtte etter prinsippet om såkalte differansekontrakter for å kompensere for CO2-kutt utover det CO2-kompenserte.

## Selvkjørende transport

Norge har i dag en lederrolle i utviklingen av fjernstyrte og autonome teknologier for kjøretøy og fartøy. Disse teknologiene vil være en vesentlig del av elektrifiseringen som skjer

i transportsektoren. For SV er det viktig at slik teknologi også er trygg, og at innføringen skjer i nær kontakt med de ansattes organisasjoner.

### SV vil:

- legge til rette for flere, større pilotprosjekt og testarenaer for autonomi på land, sjø og i lufta. Nye omlastningsterminaler for gods må planlegges for økt autonomi.
- støtte opp under eksport av teknologi og produkt.
- passe på at lovverket er i pakt med utviklingen på feltet, og at personvern og sikkerhet ivaretas.

## Bioindustri

Bioøkonomi er industri basert på det vi har gjort siden tidenes morgen: høsting og foredling av naturressurser. Innenfor fiskeri, havbruk, jord- og skogbruk er det et stort potensial for nye arbeidsplasser og nye næringer som lager alt fra nye materialer og mat til energi og medisiner. I dag eksporterer Norge i stor grad råvarene. Mer

foredling i Norge vil gi arbeidsplasser og øke ressursgrunnlaget for verdiskaping i form av mangfoldige ferdigvarer med høy verdi i et globalt marked. Foredling vil også skape grunnlag for klimakutt og utvikling av en global konkurransedyktig leverandørnæring, så lenge vi holder oss innenfor norsk naturs tålegrenser.

### SV vil:

- etablere et BioNova etter modell fra Gassnova, for å støtte oppstart og utvikling av nye, bioteknologiske prosjekt.
- etablere mål og programmer som bidrar til å øke bioøkonomiens andel av industriproduksjonen i Norge vesentlig.
- favorisere biobaserte produkt som er kortreist og inngår i en sirkulær økonomi, for eksempel gjennom økt bruk av tre i statlige bygg.
- etablere nasjonale mål for fosforgjenvinning og utrede virkemidler for å styrke markedet for sekundært fosfor.
- utvikle produksjon av proteinfôr til husdyr og fiskeoppdrett på norske ressurser.
- kartlegge og sikre nasjonalt eierskap til genetiske ressurser på norsk territorium.
- styrke forskning og utvikling av nye metoder for dyrking og produksjon av mat fra alger og skjell, som et viktig bidrag til å skaffe nok sunn og sikker kost for verdens økende befolkning.

## Øvrig industri

I tillegg til de helt nye industrisatsingene er det avgjørende at eksisterende industri videreutvikles. Vi er avhengig av en sterk industrisektor for å opprettholde velstand over tid. En sterk fagbevegelse, høyt kompetansenivå og flate hierarkier har gitt

høy produktivitet og omstillingsevne i norsk industri. Alt dette må ivaretas og styrkes for å øke norsk konkurransevne og sikre sysselsetting, eksportinntekter og en variert næringsstruktur.

### SV vil:

- sikre forutsigbare kraftpriser til prosessindustrien. Norsk prosessindustri skal være verdensledende på klimaløsninger.
- åpne nye dører for norsk industri. Norske eksportordninger skal stimulere til ny anvendelse av norsk teknologi og ferdigvareindustri, og søke nye markeder der norsk teknologi og produkt kan komme til anvendelse.
- senke avskrivninger på industrimaskiner for å øke investeringsviljen i landindustrien.
- etablere et større nasjonalt program for avansert industriproduksjon etter modell fra Tyskland og Storbritannia, der en prioriterer sektorer der Norge har gode sjanser til å lykkes, samt aktivt overføre kompetanse og teknologi fra offshorenæringene.
- opprettholde gode garanti- og finansieringsordninger til norske eksportbedrifter.
- innføre statlige garantiordninger for etablering av ny klimavennlig industri.
- legge til rette for romindustrien gjennom nye støtteordninger, mer utdanning og forskning, samt økt støtte til nasjonale romprosjekt som Andøya Spaceport.
- ha aktiv rekruttering, om nødvendig kvotering av kvinner, inn i grønne industriarbeidsplasser – også i lederposisjoner.

## Mineraler

SV vil sørge for god balanse mellom utvikling av mineralnæringa og hensynet til miljø og lokalsamfunn. Norge er et fjelland som er rikt på mineraler. Det har gitt oss mange

arbeidsplasser, men også problem som forurensning og store arealinngrep. Langsiktig miljøforvaltning er viktig for mineralnæringa.

### SV vil:

- opprette et statlig mineralselskap som kan drive utforskning og utvinning av mineraler hvor det sikres lokale arbeidsplasser og verdiskapning.
- at det i konsesjonsprosessene skal prioriteres uttak av særlig nyttige mineraler.
- stille strenge miljøkrav. Uttak av mineraler skal være i tråd med føre-var-prinsippet, og det skal stilles krav til fondsavsetning for opprydding før avvikling.
- innføre et moratorium mot gruvedrift på havbunnen, inntil det er gjort grundige kartlegginger av økosystemene som vil bli berørt.
- utrede konsekvensene av mineralutvinning på kontinentalsokkelen.
- kartlegge mineralressursene i Norge, til lands og på sokkelen. Vi må styrke Norges Geologiske Undersøkelse og kommunenes industrielle og bergtekniske kompetanse.
- innføre tilskudd til forskning og pilotanlegg for håndtering av overskuddsmasse.
- bidra til en større norsk industri i utvinningen av sjeldne jordarter.
- stille krav om bankgarantier ved mineralvirksomhet, som sikrer miljøopprydding når gruvevirksomhet avsluttes eller eventuelt går konkurs.
- forby sjødeponi og stoppe de planlagte dumpingene av gruveavfall i Førdefjorden og Repparfjorden. Vi vil innføre avgift på dumping av gruveavfall og stille krav om resirkulering og tilbakeføring av natur. Videre vil vi stille krav til reduserte avfallsmengder, økt utnyttelse av ressursene og stimulere til alternativ bruk av restmassene.

## Dele – for en rettferdig omstilling

En rettferdig omstilling må skje nedenfra på folkets premisser. Omstillinga må være for de mange, av de mange. Suksessen til den norske økonomien bygger på den norske modellen med høy grad av fagorganisering, kollektiv lønnsdannelse med landsomfattende tariffavtaler, sentrale lønnsoppgjør og høy produktivitet. Dette må vi bygge videre på. Det viktigste grepet for en rettferdig omstilling er en aktiv stat og en næringspolitikk som sikrer eksisterende arbeidsplasser og satser på nye. Omstillinga må skje gjennom et aktivt trepartssamarbeid, der staten stiller krav om omstilling til nullutslippssamfunnet og bidrar med penger til omstillinga i dialog med arbeidslivets parter.

Små forskjeller og et organisert arbeidsliv er en forutsetning for å gjennomføre nødvendige grep for å kutte klimagassutslipp på en rettferdig måte. Dette gjøres i hovedsak ved en omfattende omfordeling av penger og å

satse på fellesskapsløsninger og en sterk velferdsstat. Omstilling skal ikke føre til at forskjellene går opp.

### Arbeid til alle

trengs flere titalls tusen årsverk de neste årene, dersom velferdsnivået skal holdes på samme nivå som i dag. Samtidig, med forventet nedgang i aktiviteten innenfor petroleum, må vi både legge til rette for nye oppdrag for alle dem som i dag jobber der, og for nye næringer og industri som kan erstatte inntektene fra petroleum.

Det er mange som i dag står helt eller delvis utenfor arbeidslivet og har sin inntekt fra ulike velferdsytelser. Det må ses på som en sentral oppgave å få til en omstilling som inkluderer de som har mulighet til å jobbe. For å sikre nok arbeid til alle og en bærekraftig utvikling vil vi i framtida også i større grad måtte dele på arbeidet.

### SV vil:

- utarbeide en nasjonal sysselsettingsplan og et jobbskapingprogram basert på hvordan arbeid, kapital og naturressurser i Norge mest effektivt kan anvendes, innenfor rammene av Paris-avtalen og naturens tålegrense.
- utrede en klimajobb- eller opplæringsgaranti for arbeidstakere i Norge.
- etablere en industri- og investeringsplan som sikrer dagens industriarbeidere jobb, med mål om å skape nye arbeidsplasser innenfor industrien hvert år fram mot 2030.
- gjeninnføre en omstillingslov med klare reguleringer av adgangen til nedleggelse eller nedbygging av bedrifter.
- opprette et bredt sammensatt utvalg som inkluderer partene i arbeidslivet, og som skal lage en plan for hvordan arbeidsplassene i olje- og gassnæringa skal omstilles til grønne industriarbeidsplasser.

## Kompetanse

Omstilling av arbeidslivet må skje gjennom kompetanse- og utdanningspolitikk og partenes egne initiativ. I dag har vi ikke de nødvendige systemene eller løsningene som kreves for å møte de store kompetanseutfordringene. Vi trenger utdanningsmuligheter for dem som er

i arbeidslivet, og for dem som står utenfor. Vi må styrke jobbmuligheter for folk som ikke har formell kompetanse. Omstillinga må skje i tett trepartssamarbeid både nasjonalt, regionalt og lokalt.

## SV vil:

- gjennomføre en kompetansereform som omfatter både offentlig og privat sektor. Reformen må ta utgangspunkt i den norske modellen og samarbeid med partene i arbeidslivet, og kan innebære å etablere ordninger til å finansiere etter- og videreutdanning.
- opprette et kompetansesenter for yrkesfag i Vestland for å styrke kompetansereformen i privat og offentlig sektor.
- øke antall fagskoleplasser og jobber for at en større del av arbeidsstyrken skal ha en fagskoleutdanning for å oppfylle kravene til næringslivet i dag.
- innføre rett til ett år med tilrettelagt grunnskoleopplæring på en videregående skole for folk som ikke har fullført grunnskoleopplæringen.
- opprette deltidsopplæring, blant annet rettet mot ansatte i oljenæringa, for å sikre muligheter for videreutdanning. Det må også opprettes økonomiske støtteordninger for framtidrettede fagbrev med normal lønn i læretida.

## Et grønt folkeløfte

Det trengs et grønt folkeløfte: Forskjellene skal ikke øke på grunn av klimatiltak. En offensiv og nødvendig klimapolitikk må derfor henge sammen med en offensiv fordelingspolitikk som reduserer de økonomiske forskjellene. De med dårligst råd skal ikke betale prisen for krisa.

For å redusere de norske utslippene nok må vi ilegge kull, olje og gass en stigende avgift

hvert år. Det betyr at produkt laget av fossile kilder blir dyrere. For å fordele kostnadene rettferdig og dermed få aksept for det må avgiftsinntektene tilbakebetales til alle. SV vil ha en karbonavgift til fordeling slik at de som bruker mer enn gjennomsnittet, går i minus, mens de som bruker mindre, går i pluss.

## SV vil:

- gradvis øke CO2-avgiften og koble den til omfordeling. Inntekten fra en sterk økning i CO2-avgiften tilbakebetales direkte til folk, en grønn folkebonus. I modellen må det kunne tas hensyn til inntekt med en øvre inntektsgrense og geografisk fordeling i utbetalingen. For enkeltbransjer kan det være egne ordninger der inntekter fra avgift brukes til grønne tiltak.
- utrede og innføre flere ordninger som gir incentiver til å gjøre miljøvennlige valg uavhengig av inntekt, som muligheten for å ta opp energilån til energieffektiviseringstiltak og installering av solkraft gjennom Husbanken.
- gjøre luksusforbruk av klimagassutslipp dyrere, slik som å innføre CO2-avgift på drivstoff til yachter og bruk av privatfly.
- gjøre miljøvennlige alternativ gjennomgående billigere enn fossile.
- sette et tak på hvor høyt fastledd av nettleie skal være.
- utrede en likere og mer rettferdig nettleie over hele landet.

## En helhetlig energipolitikk

Norge trenger en ny energipolitikk som styrer produksjon og forbruk til det beste for fellesskapet, og som ikke lar markedskreftene bestemme. Vi må redusere energiforbruket vårt og produksjonen av fossil energi. For å kutte fossile utslipp må vi gå gjennom en omfattende energieffektivisering, samtidig som vi produserer mer fornybar energi, blant annet gjennom havvind, sol og oppgradering av vannkraftverk.

## SV vil:

- at Norge lager en helhetlig klima- og energiplan. Planen må sikre at vi når klimamålene våre og bidrar til ny industriutvikling gjennom energieffektivisering og ny fornybar utbygging.
- at det skal innføres en naturressursskatt og utarbeides en modell for grunnrentebeskatning på vindkraft og andre modeller for skattlegging. Dette arbeidet skal inkludere modeller som er brukt på vannkraft, slik som konsesjonsavgift og konsesjonskraft.

## Styring av energisektoren

Norsk kraftproduksjon skal komme fellesskapet til nytte. Fornybar og kortreist kraft er en forutsetning for at Norge kan være en industrinasjon, og skal brukes som et strategisk fortrinn for å videreutvikle industri, teknologi og høyproduktive arbeidsplasser i Norge. Kraft vil i framtida bli en knapp ressurs. Energisektoren må derfor styres politisk og underlegges sterkere demokratisk kontroll.

- gå imot utenlandskabler ment for eksport av kraft, og avgrense kraftutveksling til det som er nødvendig for å ta vare på god balanse i kraftsystemene, og sikre tilgang til fornybar energi i Norge.
- endre energiloven slik at krafta blir styrt politisk og ikke blir overlatt til markedskreftene.
- prioritere kraft til landbasert industri og næringer som gir flest faste, høyproduktive arbeidsplasser med mest mulig verdiskapning. Det legges til grunn at dette skal gi minst mulig tap av natur og bidra mest til å kutte klimagassutslipp.
- sikre kraftkrevende industri gode, langsiktige kraftkontrakter og rammevilkår.
- si nei til å flytte makt over energisektoren til EU, og arbeide for å øke norsk suverenitet på området. SV vil melde Norge ut av EUs energipakke 3 og ACER, og bruke vetoretten i EØS mot myndighetsoverføringen i EUs energipakke 4.
- sikre hjemfallsretten og øke fellesskapets eierandel i kraftselskapene.
- stille de samme kravene til offentlig eierskap for vindkraft som for vannkraft.
- ha en energikommisjon som skal analysere framtidig kraftbehov og hvordan dette kan dekkes.
- utrede forbud mot utvinning av kryptovaluta i Norge.

## Energieffektivisering

Den mest miljøvennlige energien er den som ikke brukes. Energieffektivisering må derfor være en sentral del i en framtidig energipolitikk. Innenfor bygg, transport og industri har vi et

stort potensial for energieffektivisering. Det kan gjøre boliger og bygg bedre å leve i, og det kan sikre arbeidsplasser lokalt over hele landet.

### SV vil:

- utarbeide en plan for hvordan Norge skal klare å kutte minst 12 TWh gjennom energieffektivisering i bygg innen 2030. Energibruken fra bygg skal halveres innen 2050.
- gjøre det enkelt for alle innbyggere og bedrifter å få hjelp og støtte til energieffektiviseringstiltak og klimatiltak.
- gi ekstra støtte til energieffektivisering for husholdninger med lavinntekt.

- at staten må stille krav og sette et mål på energieffektivisering i alle offentlige virksomheter, og stille krav om minst energiklasse A i alle nye offentlige leiekontrakter.
- doble påslaget som går til Klima- og energifondet, og øremerke pengene til tiltak som kan redusere utslipp og bidra til energieffektivisering i husholdningene.
- at eiere av næringsbygg gis et insentiv til å gjennomføre energieffektiviseringstiltak gjennom høyere avskrivningssatser dersom de gjennomfører tiltak.
- stille krav om at alle nye bygg skal være nullutslippsbygg eller plussbygg.
- utrede fordelingseffekten og effekten på energiforbruket av et toprissystem for strøm, alternativt økt elavgift kombinert med tilbakebetaling av en fast sum per husstand.
- samarbeide med bransjeorganisasjonene og partene i arbeidslivet om tiltak for energiøkonomisering i industri og næringsliv og stille krav om utnyttelse av spillvarme.
- arbeide for at barnehager, skoler, universitet og høgskoler i større grad skal bli miljøvennlige institusjoner, for eksempel gjennom valg av materialer og energiløsninger når det skal rehabiliteres.
- gi økonomisk støtte til ladeinfrastruktur i borettslag og sameier.

## Fornybar energiproduksjon

Norge har en lang historie med utbygging av fornybar energi og har en nesten fossilfri elektrisk produksjon på land. Krav til offentlig eierskap og skatt gjør at overskuddet kommer oss alle til gode.

All utbygging av fornybar energi innebærer inngrep i naturen. Videre utbygging av fornybar energi må, i likhet med andre utbygginger i naturen, avveies mot behovet for mer ren kraft og konsekvensene for naturen. Urfolks rettigheter må respekteres i alle utbyggingssaker. Det skal tas særlig hensyn til reindrifta og den samiske kulturen.

Vindkraftanlegg på land i Norge har vist seg veldig naturødeleggende og har ofte skapt kraftig lokal motstand. Urfolk, kommuner og lokalmiljøer har blitt overkjørt i konsesjonsprosessene.

Vindkraftutbyggingen har dessuten gitt svært beskjedne lokale ringvirkninger og har ikke bidratt til teknologiutvikling eller industriarbeidsplasser i Norge. Tvert imot skjer utbyggingen med hovedsakelig importert teknologi, og en stor del av vindkraftanleggene eies av utenlandsk storkapital. I pakt med konklusjonene i Naturpanelet og ut fra erkjennelsen av at arealinngrep også i Norge er den største trusselen mot samiske interesser og norsk natur og artsmangfold, sier SV nei til videre utbygging av vindkraft på land og som bunnfaste anlegg nær kysten.

## SV vil:

- si nei til videre utbygging av storskala vindkraft på land og som bunnfaste anlegg nær kysten.
- vurdere fra sak til sak småskala vindkraft på industrialiserte områder, der det er helsemessig og sikkerhetsmessig forsvarlig, og der det er lokalt ønske om det.
- innføre en todelt konsesjonsprosess for all fornybar energiutbygging der NVE gir anleggskonsesjon, mens miljømyndighetene skal vurdere tillatelse til inngrep. Utbygginger av kraft må omfattes av reguleringsplaner etter plan- og bygningsloven, slik som utbygginger av veianlegg og tilsvarende.
- at utbygginger som ikke forutsetter økt press på villmarkspreget urørt natur skal prioriteres. Naturverdier skal veie tungt i vurderinger av utbygging av fornybar energi og andre inngrep.
- kartlegge og oppdatere naturkonsekvensene av de vedtatte og igangsatte vind- og vannkraftutbyggingene.
- at det offentlige, gjennom Statnett, skal eie nettinfrastruktur også til havs.
- ikke gi konsesjon til nye vindkraftutbygginger i landområder med samisk tamreindrift. Sørsamisk språk og kultur, som er spesielt sterkt knytta til reindriften, er kritisk trua og trenger et spesielt vern.
- at representanter for samisk tamreindrift skal bli konsultert i forkant når det blir foreslått inngrep som kan påvirke driften deres. Det skal arbeides sammen med urfolkets representanter for å unngå at eventuelle vindkraftplaner skader næringa, og tiltak som påfører næringa skade, skal ikke settes i verk med mindre de næringsutøverne som lider skade av utbygginga, gir sitt informerte samtykke.
- utrede om noen områder kan egne seg til offshore havvind (ikke nær kysten), og vurdere utbygging under forutsetning av at anleggene ikke undergraver viktige natur- og næringsverdier, og at de bidrar til å nå viktige mål for verdiskaping.
- verne flere vassdrag og ikke bygge ut nye store vannkraftprosjekt. Eksisterende vannkraftverk skal oppgraderes og utvides der det ikke gir betydelig negative konsekvenser for naturen i og rundt vassdraget, og der informert samtykke blir gitt av eventuelle utøvere av urfolksnæringer som vil bli skadelidende ved utvidelse.
- gå inn for en skatteomlegging som gjør det mer lønnsomt å oppgradere vannkraftverk.
- sikre naturverdier i allerede utbygde vassdrag. Revisjon av konsesjonsvilkårene for kraftutbygging skal bidra til gode miljøtiltak og reelle miljøforbedringer som i størst mulig grad sikrer det naturlige

artsmangfoldet i de utbygde vassdragene.

- legge til grunn dagens regelverk for vannkraft og videreføre konsesjonskraft og konsesjonsavgift for vannkraft som tilfaller vertskommunene.
- stimulere til økt produksjon av solenergi i Norge og innføre et system for effekttariffer som ikke hemmer etablering av solkraft.
- avgrense statlig grunnrenteskatt til reell skatt på superprofitt, og skjerme normalavkastning på kraftproduksjon.
- endre plusskundeordningen slik at det blir mulig for borettslag og sameier å benytte seg av solkraft for å forsyne husholdninger, og enklere å få mellomstore anlegg på nett.
- sikre gode støtteordninger for installasjon av solceller på eksisterende bygg, næringsbygg, nybygg, bygningsintegreerte solceller og batterier.
- tilrettelegge for en hjemmeindustri innen el og sol i Norge gjennom solcelle- og batteriproduksjon og ladeselskap.
- sørge for at det gjennomføres energieffektivisering og utbygging av solenergi på offentlige bygg.
- utarbeide en forpliktende handlingsplan for å øke biogassproduksjonen til 10 TWh årlig i 2030.
- etablere støtteordninger for økt bruk av geotermisk energi, samt fjernvarmeanlegg.

# Arbeidsliv, velferd og fordeling

## Arbeidsliv

Et organisert arbeidsliv med sterke fagforeninger, faglige rettigheter og tariffavtaler er avgjørende for å utjevne maktforholdene i arbeidslivet og hindre utnyttelse av arbeidsfolk. SVs mål er arbeid til alle. Vi jobber for full sysselsetting, små lønnsforskjeller og et arbeidsliv med rettigheter og makt til lønnsarbeidere. Usikre og midlertidige ansettelser er blitt vanlig i deler av arbeidslivet. Mange blir tilknyttet arbeidslivet på måter som ikke gir de rettighetene og det vernet som fast ansettelse gir, og mange jobber i yrker der lønna ikke er til å leve av. Dette bidrar til økte forskjeller i makt og rikdom, og til økende fattigdom.

Den norske modellen, i form av trepartssamarbeidet mellom arbeiderne, arbeidsgiverne og staten, er truet, blant annet gjennom svekkelse av arbeidstakerorganisasjonene i deler av arbeidslivet. Useriøse aktører bidrar til at svart arbeid kan vokse fram. Trepertssamarbeidet og det kollektive avtalesystemet må styrkes og videreutvikles.

Norge har høy sysselsetting blant kvinner, men samtidig er kvinner, særlig de med kort

utdanning, overrepresentert når det gjelder deltidsarbeid og midlertidige ansettelser. Fremdeles er arbeidslivet sterkt kjønnsdelt. Dette bidrar til å opprettholde lønnsforskjeller mellom kjønnene.

EØS-avtalen utfordrer i mange tilfeller våre krav til et mer rettferdig arbeidsliv. SV vil ikke akseptere at EØS-avtalen blokkerer for nødvendige tiltak for å beskytte og videreutvikle arbeidstakernes rettigheter og den norske arbeidslivsmodellen, i lover, tariffavtaler og ILO-konvensjoner. SV vil fjerne forrangsbestemmelsen i den norske EØS-loven og arbeide for at ILOs kjernekonvensjoner har forrang foran EØS-regler. Reservasjonsretten skal brukes aktivt mot EU-direktiver som svekker opparbeidede faglige rettigheter eller står i veien for at disse rettene blir utvidet.

## Trygge og faste stillinger

Uten fast jobb er det vanskeligere å planlegge framtida og få seg bolig. Og det krever mer å si fra om urettferdighet på jobben. Hovedregelen i arbeidslivet skal være faste og hele stillinger for å sikre forutsigbarhet og mulighet til å leve trygge og gode liv.

## SV vil:

- styrke arbeidsmiljøloven som vernelov og fjerne den generelle adgangen til midlertidige ansettelser.
- avvikle bemanningsbransjen. Vi må sørge for at spesielt utsatte bransjer skjermes totalt inntil dette er gjennomført, og at bruk av slik innleie for øvrig begrenses til reelle vikariater. Fortsatt må vi tillate utvidet innleie mellom reelle produksjonsbedrifter etter avtale med tillitsvalgte i fagforening med innstillingsrett. Brudd på bestemmelsene må straffes.
- at arbeidsformidling skal være et offentlig ansvar. Offentlig

arbeidsformidling må ta i bruk ny teknologi og nye plattformer, slik at tilbud og etterspørsel etter arbeidskraft lettere finner hverandre.

- tydeliggjøre arbeidsgiveransvaret i lovverket. Dette må også omfatte konsern og konsernlignende forhold. Det skal til enhver tid være klart hvor man er ansatt, og hvem som er reell arbeidsgiver.
- klargjøre og utvide arbeidstakerbegrepet for å redusere omfanget av falske selvstendig næringsdrivende, og endre konkurranseloven slik at frilansere kan forhandle vilkår samlet.
- avskaffe årlige flate ostehøvelkutt i offentlig sektor.
- avskaffe New Public Management som styringsmodell i offentlig sektor.
- styrke ansattes rettigheter i statsansatteloven, særlig knyttet til fast stilling og stillingsvern, samt gjeninnføre adgangen til mindretallsanke ved ansettelser.
- gjennomgå bruk av datainnsamling for å styrke ansattes personvern og hindre kontroll og overvåkning. Vi må sikre arbeidere og deres tillitsvalgte innsikt i egne data og dataene arbeidet deres genererer.
- styrke reguleringen av vurderingssystem innenfor arbeidslivet.

## Lønnsutvikling og arbeidsvilkår

Blant de lavest lønnede har lønnsutviklingen stagnert. Lønnsulikheten øker, og utjevningen av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn går for sakte. SV vil jobbe for lønnsloft i kvinnedominerte yrker. Vi vil styrke tilkjempede rettigheter i arbeidslivet ved å kreve norsk

lønn i Norge og anstendige arbeidsvilkår for alle arbeidere, og vi vil jobbe for utjevning av lønnsforskjeller. EØS setter norske lønns- og arbeidsvilkår under press. Dette gjelder ikke minst innen bygg- og anleggsbransjen og i transportbransjen.

## SV vil:

- gjøre allmenngjøring enklere tilgjengelig for arbeidstakerne, gjennom å fjerne kravene til dokumentasjon for å allmenngjøre tariffavtaler.
- sikre det kollektive forhandlingssystemet og styrke streikeretten.
- gå imot forslag om innføring av lovbestemt nasjonal minstelønn.
- at myndighetene skal ta initiativ til et trepartsarbeid med arbeidslivets organisasjoner for å fremme heltid, likelønn og tiltak mot et kjønnsdelt arbeidsliv

- styrke aktivitets- og redegjørelsesplikten knyttet til likelønn innad i bedrifter og bransjer.
- sette ned en lavlønnkommisjon for å utrede hvordan lønn og arbeidsforhold i lavlønnsyrker kan løftes, og arbeide for lavere lønnsforskjeller i offentlig sektor.
- sikre norske kommuner og fylkeskommuner retten til å utforme egne regelverk for anbud og anskaffelser, med nasjonale regelverk som minste nivå.
- forsterke nasjonale krav for å hindre sosial dumping ved offentlige innkjøp, etter inspirasjon av Telemarks-modellen og Oslo-modellen. Det bør stilles krav om tariffavtale i offentlig anbud der dette er mulig.
- inkludere faktisk skattebetaling i anskaffelsesregelverket og sette som forutsetning at et selskap som vil delta i en anbudsprosess, må kunne rapportere inn hvor mye skatt selskapet har betalt de siste årene. Selskapet må også kunne rapportere inn omsetning, navn på reelle eiere og kostnadsstruktur.
- vurdere kompetansekrav for særskilte sektorer/bransjer der dette er nødvendig for å sikre seriøsitet og faglighet.
- avvikle aupairordningen i Norge. SV mener at ordningen slik den fungerer, ikke er kulturutveksling, men underbetalt arbeid.
- styrke arbeidet mot arbeidslivskriminalitet og tvangsarbeid. Sentrene mot arbeidslivskriminalitet må styrkes, og vi må vurdere å opprette flere senter, samt styrke samarbeidet med partene. Det er nødvendig med en opptrappingsplan for styrking av Arbeidstilsynets arbeid i form av flere inspektørstillinger og økt tilsyn.
- styrke bestemmelser om virksomhetsoverdragelse i lovverket, slik at flere ansatte omfattes av dette vernet, blant annet i forbindelse med anbudsprosesser og ved overdragelse av konkursbo.
- at norske arbeidsvilkår skal gjelde i Norge, også i norske farvann og på norsk sokkel. Vi må sikre at skipsarbeids-, skipssikkerhets- og arbeidsmiljøloven samt norsk tilsyn gjelder arbeidere på såkalte flerbruksfartøy. All aktivitet som foregår i norske farvann og på norsk sokkel, skal reguleres av norsk lov, med norske lønns- og arbeidsbetingelser.
- at turbiler som kjører internt i Norge, må være underlagt norske arbeidsforhold. Kabotasjekjøring for turbilkjøring må reguleres med lignende regler som i godstrafikken.
- at transportkjøpere må pålegges et tydelig solidaransvar, og kontrollen av påse-plikten må bli bedre.
- at kontrollen av utenlandske vogntog i Norge må bli mye bedre, særlig knyttet til kabotasjeregulering og lønns- og arbeidsforhold. Digitalt

transportregister og obligatoriske, elektroniske fraktbrev må innføres.

- rette opp igjen alle tendenser til løsarbeidersamfunn som høyreregjeringens frislipp i drosjenæringa har ført til. SV vil få på plass seriøsitetsskrav for taxibransjen, i samråd med bransjen.
- at norske havner skal styres etter ILO-konvensjon 137, som skal sikre registrerte havnearbeidere fortrinnsrett til lossing og lasting av skip i norske havner.
- sikre at private bedrifter som utfører arbeid for det offentlige, skal ha tariffavtale, være arbeiderstyrt eller et samvirkeag.
- stanse sosial dumping av frilanstolker og sikre dem forhandlingsrett med staten.
- ha en gjennomgang av NAVs tolketjenester for å sikre bedre arbeidsvilkår og bedre oppbevaring av personvernopplysningene til brukerne.

### Arbeidermakt og medbestemmelse

Gjennom å legge til rette for at flere organiserer seg i fagforeninger, og god lovregulering, vil

SV påvirke maktforholdene i arbeidslivet i arbeidstakernes favør.

### SV vil:

- gi fullt skattefradrag for fagforeningskontingent og legge til rette for økt fagorganisering i alle deler av arbeidslivet.
- gjeninnføre kollektiv søksmålsrett om innleie av arbeidstaker fra bemanningsforetak, og midlertidig ansettelse.
- gi påtalerett for representative organisasjoner for effektivisering av straffebestemmelsene i arbeidsmiljøloven og andre lover om arbeidsforhold.
- gi full innsynsrett for tillitsvalgte i lønns- og arbeidsvilkår.
- vurdere lovbestemmelser som sikrer at ikke tvungen lønnsnemnd misbrukes til å svekke arbeidstakernes maktposisjon i arbeidskonflikter.
- at staten utvikler gode tilskudds-, låne- og garantiordninger for arbeiderstyrte bedrifter.
- øke representasjon av ansatte i bedriftsstyrer og utvide retten til representasjon til også å gjelde mindre bedrifter.
- utrede og innføre en form for lønnstakerfond i deler av næringslivet. En andel av overskuddet i bedriftene settes av i et fond eid av de ansatte i fellesskap, for demokratisering og oppkjøp av andeler i bedriftene.



## Arbeidsmiljø og arbeidstid

Normalarbeidsdagen og ansattes innflytelse over eget arbeidsmiljø utfordres fra mange hold. Et godt arbeidsmiljø er nøkkelen til et arbeidsliv med plass til alle. Det er viktig at vi sikrer et klart skille mellom jobb og fritid gjennom å

forsvare normalarbeidsdagen. Lovverket må sikre alle et helsefremmende arbeidsliv. I 2015 svekket Solberg-regjeringen arbeidsmiljølovens arbeidstidsbestemmelser på vesentlige punkter. SV vil styrke loven tilsvarende.

### SV vil:

- forsvare normalarbeidsdagen og sikre et klart skille mellom jobb og fritid.
- at adgangen til å forhandle fram arbeidstidsordninger som avviker vesentlig fra normalarbeidsdagen, må forbeholdes fagforeninger med innstillingsrett.
- senke ukentlig ordinær arbeidstid i arbeidsmiljøloven til 37,5 timer og daglig ordinær arbeidstid til 8 timer.
- sikre lovfestet og reell rett til heltid. Det offentlige skal fremme heltidskultur som arbeidsgiver.
- legge til rette for gradvis arbeidstidsreduksjon med 30-timers uke / 6-timersdag med full lønnskompensasjon som mål. Det må etableres et trepartsutvalg som samler erfaringer og bidrar med målrettet finansiering.
- opprette et nasjonalt kompetansesenter som skal bistå arbeidslivet i spørsmål som heltid, arbeidstidsreduksjon og tillitsreform.
- gjeninnføre bestemmelsene i arbeidsmiljølovens regler om arbeidstid, som ble svekket i 2015. Vi må ha en gjennomgang av regelverket for gjennomsnittsberegningen i arbeidsmiljøloven slik at helse, miljø og sikkerhet blir bedre ivaretatt.
- endre arbeidsmiljøloven slik at adgangen til å avtale unntak fra overtids- og arbeidstidsbestemmelsene er forbeholdt tillitsvalgte i bedrifter bundet av landsomfattende tariffavtale.
- erstatte forskrift om medlevertturnus med krav om at langturnus hjemles i landsomfattende tariffavtale.
- at reguleringen av søndagsåpne butikker overholdes og opprettholdes.
- forhindre brudd på arbeidstidsbestemmelser og styrke ansattes vern mot nattarbeid, blant annet når det gjelder å arbeide alene.
- at ansatte i varehandelen skal omfattes av arbeidsmiljølovens bestemmelser om natt- og søndagsarbeid.
- fremme lovverk som gir ansatte på kjøpesenter representasjon i senterstyrer, felles vernetjeneste og bedring av tillitsvalgtes muligheter til å påvirke beslutninger rundt arbeidstid og arbeidsmiljø.

- arbeide for en offentlig godkjenningsordning for kurstilbydere i HMS for å forhindre useriøse aktører.
- styrke vernet av varslere. De som varsler om lovbrudd og uetisk oppførsel, skal ha et særskilt vern mot gjengjeldelse, trakassering og oppsigelse. SV vil opprette et eget varslerombud på nasjonalt nivå.
- styrke fagmiljøer innen arbeidshelse.
- pålegge arbeidsgiver og solidaransvarlig å sikre at alle som jobber i Norge, har norsk yrkesskadeforsikring eller tilsvarende, uavhengig av hvor arbeidsgiver er registrert.
- etablere ordninger med regionale verneombud, eller tilsvarende, i flere bransjer.
- rydde opp i misbruket av såkalte ledende og særlig uavhengige stillinger i arbeidskontrakter.
- at nye offentlige bygg skal velge kontorløsninger som er tilpasset arbeidet som skal utføres der.
- at tillitsvalgtes rolle ved kontorutforming og etablering av hjemmekontorordninger må styrkes.
- at forskrift om arbeid som utføres i arbeidstakers hjem, oppdateres og styrker de tillitsvalgtes og verneombudets rolle.
- tydeliggjøre og styrke arbeidstakers vern mot diskriminering og seksuell trakassering i arbeidsmiljølovgivningen.

## Inkludering i arbeidslivet

SV jobber for et arbeidsliv for alle. I dag opplever mange at det ikke er rom for dem i arbeidslivet. Vi kan ikke akseptere at det finnes så mange ledige hender med arbeidslyst, samtidig som vi har mange uløste oppgaver.

Da vil flere kunne få arbeid. Det må rettes en særlig innsats mot unge, personer med funksjonsnedsettelse, innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre. Kjennskap til og samarbeid med næringslivet er viktig for å sikre folk arbeid.

Tiltak gjennom NAV som skal lede til arbeid, må kvalitetssikres og være reelt individtilpasset.

### SV vil:

- sikre tilstrekkelige ressurser og nok ansatte ved NAVs lokalkontor, slik at folk får individuell oppfølging og bistand til å komme i jobb.
- at tiltak gjennom NAV i større grad skal bidra til formell kvalifisering. Vi må overføre ressurser fra kortvarige kurs til mer formell kvalifisering i voksenopplæringen, videregående skole, fagskole og akademisk utdanning.

- styrke kvalifiseringsprogrammet ved å forbedre oppfølgingen den enkelte deltaker får, for å sikre at de kommer ut i faktisk arbeid.
- sørge for at flere inkluderes i arbeidslivet gjennom en styrking av ordninger som varig tilrettelagt arbeid, lønnstilskudd og arbeidsmarkedstiltak.
- sikre at ansvaret for varig tilrettelagt arbeid (VTA) er statlig, for å sikre likebehandling over hele landet. Det må vedtas en kraftig og varig opptrappingsplan av tiltaksplasser.
- at mennesker med en funksjonsnedsettelse skal få tilstrekkelig tilrettelegging for å kunne delta i det ordinære arbeidslivet. Det kan være gjennom tilrettelegging, tekniske hjelpemidler, arbeids- og utdanningsreiser, funksjonsassistenter og tolketjenester, og dekning av utgifter til faste HC-parkeringsmuligheter ved arbeidsstedet for den ansatte. Arbeidsgivere må kunne søke økonomisk støtte til nødvendig oppgradering av bygg til standard for universell utforming.
- avskaffe anbudsregimet innen tiltaksapparatet i NAV, til fordel for egenregi og utvidet egenregi. Det offentlige må ha ansvaret for arbeidsrettet bistand for å sikre et godt nok tilbud. Vi må forhindre at midler som settes av til tiltak i NAV, går til profitt for kommersielle aktører og oppkjøpsfond.
- sikre tettere oppfølging av tiltak i NAV, slik at personer ikke blir utnyttet som gratis arbeidskraft i langvarige praksisplasser. Så langt det er mulig, skal kandidater utplasseres i bedrifter med tariffavtale.
- stille krav til fullgode garderobeløsninger for både kvinner og menn. Bransjer som krever at arbeidstakerne bruker arbeidsgivers klær, må stille krav til leverandørene om å produsere klær som også passer kvinner, og ta disse i bruk.
- arbeide for endringer i reglene for yrkessykdom og -skade, slik at de omfatter yrkessykdom som typisk rammer kvinnedominerte yrker.
- bruke kvotering som virkemiddel når det er nødvendig for å sikre likestilling og mangfold i arbeidslivet.
- at minoritetskvinnens mulighet til arbeid gjennom kvalifisering og målrettet program som «Ny sjanse» må styrkes.
- sikre ressurser i NAV og tilretteleggelse for deltakelse i arbeidslivet for uføretrygdede som ønsker å jobbe ved siden av uføreytelse, slik lovendringen fra 2015 var ment å ta høyde for.
- jobbe for mangfold og kvalitet i arbeidsmarkedstiltakene ved å sikre langvarige avtaler med arbeidsmarkedsbedrifter og utvida egenregi i NAV.
- sikre kvalitet i tiltakene og at reell og fullført kompetanseheving skal være en mulighet for dem som mottar AAP og sosialhjelp, og for uføretrygdede

som vil tilbake til jobb.

- at lokale NAV-kontor må ha nok ansatte med kompetanse på sosialt arbeid, arbeidsmarked, attføring og trygderett, og ha god kontakt med lokalsamfunn og næringsliv. NAVs ressurser til oppfølging av brukere må styrkes, både for å legge til rette for god avklaring av personer på arbeidsavklaringspenger og for å kunne håndtere vedvarende høy arbeidsledighet.
- ha en ungdomsgaranti med rett til arbeid, utdanning eller arbeidsrettet aktivitet innen 30 dager for unge under 30 år.
- opprette et NAV-ombud etter modell fra pasient- og brukerombudet.

## Velferd og fordeling

Fellesskapsløsninger er en fornuftig, rettferdig og effektiv måte å organisere tjenester på. Sterke fellesskap reduserer forskjeller og bidrar til bedre samfunn og levekår for den enkelte. Velferdstjenester skal dekke grunnleggende behov og være tilgjengelige der folk bor. Derfor må vi ta tilbake tjenester og oppgaver som er konkurranseutsatt og privatisert, og sikre demokratisk styring til flertallets beste. At oppgaver løses av det offentlige og finansieres av fellesskapet, er en viktig forutsetning for å kunne sikre velferd uten profitt og at velferdstjenestene organiseres med mål om tid og tillit framfor markedstenkning. I kommende stortingsperiode vil SV prioritere å reversere usosiale kutt og bygge ut velferden gjennom gratis SFO/AKS og utbygging av offentlig tannhelsetjeneste, kombinert med at tannhelse blir en del av folketrygda. SV vil slik sikre at også folk utenfor arbeidslivet har ei inntekt til å leve av. Velferdsstaten må være

sterk og forutsigbar, samtidig som den stadig må utvikles for å imøtekomme folks behov. Folketrygdens ytelser må opp på et nivå som gjør det mulig å leve et fullverdig liv.

### Profittfri velferd

Velferden skal tjene mennesker, ikke markeder. Derfor må alle muligheter for å ta profitt ut av velferd stoppes. Når velferden privatiseres eller gjøres om til et marked, pulveriseres ansvaret, det blir vanskeligere for demokratiet å styre tjenestene, og penger flyttes fra fellesskapet til private lommer. Når private skal tjene penger på velferd, går det ofte ut over arbeidsvilkår, lønn og pensjon for de ansatte. Mange av de ansatte i velferdstjenestene har i utgangspunktet lave lønninger og ugunstige arbeidstider, og samfunnet må sørge for at de verdsettes mer, ikke mindre. Derfor mener SV at det først og fremst er det offentlige, supplert av ideelle krefter, som skal stå for velferden i Norge.

### SV vil:

- stanse all profitt innen alle velferdstjenester. Vi vil starte med et profittforbud på offentlig finansiert velferd i helse og oppvekst, som barnehager, barnevern og eldreomsorg.

## Tillit og medbestemmelse

Velferdsstaten skal sørge for frihet og trygghet for hver enkelt av oss. Derfor må offentlig sektor organiseres på en måte som setter folk og faglighet først. Folk skal oppleve tillit og ha selvbestemmelse og medvirkning i møte med velferdstjenestene. Kommersialisering og stadig flere kontroll- og styringssystem i velferdstjenestene har bidratt til rigide arbeidsmåter, overvåking og rapportering, og svekket både tillit og medbestemmelse. For å fremme faglighet og gode møter mellom ansatte og folk trengs en gjennomgripende tillitsreform i hele offentlig sektor, der målet er kvalitet for innbyggere og samfunn, sammenhengende tjenester og helsebringende arbeidsliv.

Styring av offentlig sektor skal bygges på nærhet til folk, respekt for fagfolk, aktiv

medbestemmelse for ansatte og innbyggere. Det offentlige skal være en god standard i arbeidslivet. Medbestemmelsesordninger er et sentralt verktøy for å sikre samarbeid mellom ledelse og ansatte, de bidrar til at de ansattes kompetanse legges til grunn i styring og organisering av arbeidet. Bruk av tariffavtaler og hovedavtale, med tilleggsavtaler der det er hensiktsmessig, gir sammen med stedlig ledelse et godt grunnlag for en tillitsreform.

En tillitsreform må innebære reell medbestemmelse for innbyggere og ansatte på det enkelte tjenestested gjennom godt partssamarbeid. Det er behov for kompetanseheving for både ledere og tillitsvalgte i offentlig sektor om en tillitsreform skal lykkes.

## SV vil:

- gjennomføre en tillitsreform i offentlig sektor som fremmer faglighet og økt medbestemmelse for velferdstjenestenes brukere, samt gi økt tillit til de ansatte og deres organisasjoner i kvalitetsarbeidet.
- sørge for felles opplæring i utvidet partssamarbeid for ledere med personalansvar og tillitsvalgte på alle nivå i kommunesektoren.
- utvikle kommersiell drift, målstyring, bestiller-utfører-modeller og forretningsregnskap i velferdstjenestene, og i stedet innføre styringsmodeller som egner seg til offentlig velferd.
- øke bemanningen med hele og faste stillinger i offentlig sektor og utvikle bruk av innleie.
- etablere nasjonalt kompetansesenter med veiledning og støtte for gjennomføring av en tillitsreform i kommunesektoren.
- redusere bruk av konsulentselskap i staten, kommuner og offentlig eide foretak.
- ha en prøveordning med flere frikommuner som blir fritatt fra visse regler og bestemmelser, for å gi mer tillit til de ansatte og innbyggere og redusere byråkratiet, med tanke på å styrke kommunenes mulighet til å prøve ut nye tillitsbaserte tilbud.

## Økonomisk trygghet

Arbeid gir økonomisk trygghet. Derfor må folk som blir syke, permitteres eller mister jobben, sikres inntekt og raskere helsehjelp. NAV må være tilgjengelig for folk som har behov for bistand. Det er positivt at det digitale NAV blir godt utbygd for dem som kan nyttiggjøre seg av det, men det kan ikke erstatte hjelp og

veiledning fra ansatte for dem som trenger det. Folk som mister arbeid og helse, må sikres anstendig inntekt. SV ønsker å heve inntekta for arbeidsløse med lav lønn og sørge for et nivå på økonomisk sosialhjelp som det er mulig å leve av. Dårlig råd gir dårligere helse og øker avstanden til arbeidslivet.

## SV vil:

- styrke ytelser som skal sikre forsvarlige levekår ved arbeidsledighet, sykdom og uførhet.
- reversere regjeringens innstramminger i arbeidsavklaringspenger og sørge for at alle er ferdig avklart før stønaden opphører.
- fjerne karenstida på arbeidsavklaringspenger (AAP).
- øke satsen på dagpenger til 80 prosent av inntekt opp til 3G.
- at barnetillegget for uføre skal tilbake til samme nivå som før det borgerlige flertallet gjennomførte kutt i ordningen.
- at overgangsstønad for enslige foreldre styrkes, og at mottakere av stønaden sikres tilgang til utdanning eller annen arbeidsrettet aktivitet.
- at minsteytelser i folketrygden økes, slik at folketrygden sikrer et anstendig livsopphold.
- at pleiepenger sørger for raskere avklaring for familiene, mindre utrygghet og mer forutsigbarhet. SV ønsker at alle foreldre skal få pleiepenger i tre måneder etter barns død.
- øke barnetrygden for alle og innføre målrettede tillegg for flerbarnsfamilier og familier med enslige forsørgere.
- sikre at barnetrygden forblir en universell ordning.
- innføre en statlig, forpliktende normering av økonomisk sosialhjelp som sikrer at alle kan leve på et akseptabelt forbruksnivå i tråd med referansebudsjettet. Barnetrygd, andre universelle ytelser og barns inntekt skal holdes utenfor beregningsgrunnlaget.
- reversere kutt i skjermingstillegg for uføre.
- gjeninnføre folketrygdens særskilte bestemmelser for flyktninger og redusere folketrygdens botidskrav.
- styrke NAVs tilgjengelighet både fysisk og digitalt og gjøre tjenestene mer brukervennlige.

- innføre brillestøtte som dekker hele kostnaden av briller til barn som har behov for det.
- sikre studenter rett til dagpenger på lik linje med andre arbeidstakere.
- gjeninnføre feriepenger for arbeidsledige.

## Eldre

Eldre mennesker skal ha det godt i Norge, men store variasjoner i levevilkår, alder og helse innebærer store utfordringer for utjevningsspolitikk. SV vil ta tak i dette. For at eldre skal få bo i eget hjem og mestre hverdagen selv så lenge som mulig, trengs tilrettelagte boliger, transportmuligheter og gode offentlige hjemmetjenester. Alle bør få reell innflytelse på hvilke tjenester de skal få. Trygg økonomi når vi blir eldre, syke eller alene, er viktig for livskvalitet og muligheten til gode og deltakende liv i alle livets faser.

For å styrke eldres muligheter for et godt liv uten isolasjon må flere sektorer samarbeide om blant annet å videreutvikle eldresentrene, gi tilgang til eldrevennlig kollektivtransport, bistand til innkjøp, tilgang til kulturelle aktiviteter, tilgang og kompetanse til digitale hjelpemidler og kommunikasjonssystem. Det er nødvendig med en helhetlig politikk for helse, tannhelse, kosthold og medisiner, samt tiltak mot vold.

## SV vil:

- ha mer valgfrihet. Eldre som trenger offentlige tjenester, bør ha mer innflytelse over hva tida skal brukes til, og når de vil ha hjelp.
- prioritere eldrepolitiske tiltak som reduserer levekårsforskjeller.
- at eldrepolitiske tiltak og tjenester skal finansieres gjennom offentlige budsjetter og lavest mulig egenandeler.
- at eldreomsorgen blir drevet av det offentlige og ideelle organisasjoner, og sikre at det ikke blir mulig å ta profitt av velferdsgoder.
- sikre finansieringen av flere sykehjemsplasser og i samarbeid med ansatte innføre kvalitets- og kompetansebaserte bemanningsnormer i eldreomsorg.
- at eldre som bor hjemme, skal motta tilstrekkelige hjemmetjenester. SV vil sikre oppbemanning i hjemmetjenesten i kommunene og legge til rette for at eldre kan bo hjemme og opprettholde et aktivt og selvstendig liv gjennom universelt utformede omgivelser og utbedring av eksisterende boligmasse. Det skal bygges varierte boformer for eldre og mennesker med demens.
- ha flere dagaktivitetsplasser for at enslige eldre får et sosialt liv.

- videreføre det nasjonale velferdsteknologiprogrammet. Vi vil øke bruk av velferdsteknologi som gir økt trygghet og selvstendighet, og sørge for god opplæring, tverrfaglig samarbeid og tilgjengelig støttepersonell.
- ha fullgodt tegnspråklig tilbud i eldreomsorgen og sørge for at eldre skal kunne søke plass hos en annen kommune dersom bostedskommunen ikke har tegnspråklig tilbud.
- kartlegge menneskerettighetssituasjonen på sykehjem og hjemmetjenester, og sette inn nødvendige tiltak.
- kartlegge omfanget av vold mot eldre og øke innsatsen for effektive mottiltak.
- sikre at utdanningsinstitusjonene på alle nivå har økonomi og kapasitet til å dekke behovene for rekruttering og videreutdanning av fagfolk i eldreomsorgen.

## Pensjon

Folketrygden er den sentrale grunnmuren i pensjonssystemet. Den skal gi en god grunnsikring for alle. De som er yrkesaktive i hele eller deler av livet, skal i tillegg tjene opp rettigheter både i folketrygden og tjenstepensjoner.

Pensjonssystemet må utvikles slik at det ivaretar de økonomiske behovene på tvers av yrkesgrupper og generasjoner. SV vil videreutvikle både folketrygden og de

kollektive tjenstepensjonene slik at de til sammen ivaretar det økonomiske behovet for kommende generasjoner, uten at de trenger individuelle pensjonsordninger.

SV har bidratt til å sikre et anstendighetsløft for pensjonistene, ved å sikre nye reguleringsprinsipp, kompensasjon for tapt kjøpekraft, et løft for minstepensjonister, og innføring av pensjon fra første krone.

## SV vil:

- øke minstepensjonen, spesielt for enslige.
- innføre opptjening av pensjon fra første krone og sørge for at tjenstepensjon tjenes opp på all inntekt, uavhengig av alder, stillingsstørrelse og varighet.
- innføre reell forhandlingsrett i trygdeoppgjøret slik at det gjennomføres som forhandlinger mellom pensjonistorganisasjonene og staten. Trygdeoppgjøret skal behandles i Stortinget.
- endre levealdersjusteringa for å sikre rettferdighet for yrkesgrupper som må slutte tidlig, samt for yngre generasjoner.

- skjerme uføres alderspensjon mot effekten av levealdersjusteringa og gi opptjening til 67 år.
- styrke tjenestepensjonene med krav om høyere sparesatser, uføredekninger, livsvarige og kjønnsnøytrale pensjoner.
- videreføre særaldersgrenser i offentlig sektor for grupper som av belastnings- eller sikkerhetsmessige hensyn fortsatt må ha det. Vi vil sikre ansatte med særaldersgrense en livsvarig pensjon på nivå med ansatte med ordinær aldersgrense.
- evaluere og utrede effektene av uførereformen, både når det gjelder ytelsesnivå, forholdet til andre inntektsavhengige ytelser og forholdet til tjenestepensjoner.
- legge til rette for at ansatte i flere deler av arbeidslivet får forhandlingsrett på pensjon gjennom tariffavtalene.
- gjeninnføre ordningen «supplerende stønad for personer fra 67 år med kort botid i Norge», slik at den igjen skal gjelde personer med opphold på grunnlag av familiegjeningforening.
- at staten skal delta aktivt for å få på plass gode ordninger for avtalefestet pensjon (AFP).
- utrede deling av pensjonspoeng mellom ektefeller og samboere.
- arbeide for at lov om offentlige anskaffelser må endres, slik at hvis offentlige tjenester konkurranseutsettes og privatiseres, skal det kreves pensjonsordninger på likeverdig nivå med offentlige ordninger.
- arbeide for at samlet pensjon ved 67-årsalderen skal gi en inntektsdekning på minst to tredeler av lønn. Det gjelder også uføre og de som på grunn av slitasje eller sikkerhetsmessige årsaker må gå av før fylte 67 år.
- løfte minste pensjonsnivå over EUs fattigdomsgrense (EU60).
- gi pensjonistene plass i Teknisk beregningsutvalg (TBU).

## Bolig

Det er en menneskerett å ha et trygt og godt sted å bo. Bolig skal være noe å bo i, ikke noe å spekulere i. Boligmarkedet er i dag først og fremst markedsregulert med få sosiale reguleringer. Kombinert med gunstige skattefordeler har bolig og eiendom blitt et viktig investerings- og spekulasjonsobjekt. Samtidig har økte boligpriser gjort at mange ikke har råd til egen bolig, mens andre har tatt opp boliglån som gjør privatøkonomien sårbar

for endringer. Også på mindre plasser kan det være vanskelig å finne bolig. Husbanken og kommunene må sammen ta ansvar for å sikre tilstrekkelig boligbygging også i distriktene.

SV ønsker en sterk sosial boligpolitikk og tiltak som kan stoppe boligspekulasjon. SV skal gå i front for en langsiktig politikk for opprettelsen av en tredje ikke-kommersiell boligsektor, med boliger utenom dem som selges på det

ordinære markedet. Dette kan gjøres gjennom å opprette ordninger for ikke-kommersielle boligbyggelag og sørge for at kommuner tar en aktiv rolle i boligmarkedet.

boligbehovene. For å få slutt på for høye leiepriser i byene er det behov for å innføre en makspris på husleie og skape tryggere forhold for dem som leier.

Det offentlige må ta ansvar for at det bygges flere boliger som dekker de reelle

## SV vil:

- lovregulere ikke-kommersielle boligorganisasjoner – fellesskapsboliger – etter modell av den danske «lov om allmennboliger».
- motvirke spekulasjon. SV vil skjerpe beskatningen av sekundærbolig for å motvirke at skattesystemet belønner spekulasjon i eiendom.
- innføre en nasjonal boligplan som tar hensyn til boligbehovet i hele landet, omtaler Husbankens rolle og løser boligutfordringer både i pressområder og distrikt.
- legge om og øke bostøtten slik at flere med lav inntekt kan bo trygt. Økningen må sikre bostøtte på nivå og i antall minst slik den var i 2010.
- bygge opp offentlige tomte- og utbyggingsselskap for å drive fram boligutbygging med en sosial profil, både i statlig og kommunal regi.
- etablere en selvfinansierende tilskuddsordning der Husbanken kan gå inn med en eierandel i boliger tilsvarende egenkapitalkravet, som medfinansiering til låntakere som har betalingsevne, men mangler egenkapital. Ved salg tar Husbanken sin andel av tap eller gevinst.
- endre plan- og bygningsloven slik at planmyndigheten kan stille krav om at det skal være en andel rimelige og sosiale boliger i alle nye prosjekt som skal bygges. Endre plan- og bygningsloven slik at boliger som er regulert til eie-boliger, ikke kan selges til kommersielle utleiere.
- styrke plankompetansen og plankapasiteten i kommunene slik at de har mulighet til å utarbeide gode reguleringsplaner selv, uten å være avhengig av eksterne konsulenter.
- styrke Husbanken. Husbanken må gjenreises som en motor i sosial boligpolitikk, og lånerammen må utvides. Det må igjen åpnes for at flere grupper kan få startlån.
- at startlansordningen deles i to: én ordning for vanskeligstilte, som i dag, og én for andre som har betalingsevne, men ikke egenkapital.
- bygge flere ikke-kommersielle utleieboliger og prisregulerte selveierboliger og studentboliger.
- fremme leie-før-eie-modeller for bolig. Alle kommuner bør tilby en form for leie-før-eie.

- styrke tilskuddsordningen for bygging av kommunale utleieboliger.
- sørge for progressiv beskatning av bolig og annen eiendom.
- avvikle BSU-ordningen.
- gi kommunene hjemmel til å behandle egne hjem og sekundærboliger ulikt i eiendomsskatten, for å gjøre den mer progressiv og differensiere mellom sekundærbolig, primærbolig og eieres totale eiendomsmasse. Kommunene må få øke skattesats og skattenivå og fjerne bunnfradraget for sekundærboliger, alt etter hva de selv ønsker og har behov for.
- redusere dokumentavgiften med tanke på å hjelpe førstegangskjøpere inn på boligmarkedet.
- endre regelverket slik at alle nybygg skal være universelt utformet. Det må gis tilskudd til å installere heis i eksisterende bygningsmasse og gjøre boliger universelt utformet.
- utrede en begrensning på hvor mange boliger enkeltpersoner eller kommersielle selskap kan eie.
- utrede og endre husleieloven slik at det blir mulig å regulere husleiene i sosiale og ikke-kommersielle boligprosjekt. Ordningen med gjengs leie fungerer dårlig, og det må settes begrensninger på hvor høy leie kommuner kan ta for kommunale boliger og omsorgsboliger. SV vil avvikle ordninger som gjengs leie.
- innføre forbud mot diskriminering av mennesker som får NAV-garanti til husleieforhold.
- finne lokale og nasjonale virkemidler som hindrer at boligsektoren går fra langtidsutleie til dagsutleie.
- utvide kommunenes adgang til å ekspropriere bygninger som står tomme, og/eller der eierne spekulerer i forfall for å få tillatelse til å rive og bygge nytt.
- regulere bankenes kredittgivning, slik at førstegangskjøpere lettere får tilgang til kreditt og det blir mindre gunstig å ta opp lån til kjøp av sekundærbolig.

## Skatt

Den økonomiske politikken skal redusere de økonomiske forskjellene, redusere klimagassutslippene i tråd med Paris-avtalen og sørge for full sysselsetting.

Skatt finansierer velferd og fellesgoder og er nødvendig for å utjevne forskjeller og sikre ressurser til fellesskapet. Med klimaomstilling, uløste oppgaver i velferden og en aldrende befolkning trenger vi i framtida også økte skatteinntekter. Et rettferdig og progressivt skattesystem er, sammen med en koordinert lønnsdannelse, en sterk fagbevegelse og en omfordelende velferdsstat, det viktigste virkemiddelet for å nå målene om små forskjeller og velferd for alle.

## SV vil:

- øke skatten på formue, arv, utbytte og eiendom. Inntektsskatten må gjøres mer progressiv med høyere skatt på høye inntekter og lavere skatt på lave inntekter.
- øke formuesskatten og gjøre den mer progressiv, samt fjerne rabatten for aksjer og driftsmidler.
- tette skattehull som gjør det mulig å slippe unna formues- og selskapsskatt.
- innføre avgift på arv med et høyt bunnfradrag og nye trinn for ekstra stor arv.
- utrede og innføre en egen omsetningsavgift på digital virksomhet og omvendt kredittfradrag for å bekjempe overskuddsflytting.
- vurdere å innføre en omsetningsavgift på Oslo Børs.
- gjøre Norge til skatteparadisfri sone. SV vil trekke alle statlige selskap ut av skatteparadis, både heleide og deleide. Statlig eide bedrifter og institusjoner som mottar offentlige midler, skal ikke bruke skatteparadis ved investeringene sine. Selskap basert i skatteparadis må ekskluderes fra offentlige innkjøp og oppdrag i Norge.
- gjeninnføre åpne offentlig tilgjengelige skattelister og innføre et fullverdig register over egentlige eiere i selskap og juridiske enheter i Norge, som inkluderer børsnoterte selskap.
- sikre tilstrekkelig innsyn for skattemyndighetene i advokaters klientkonti og all annen relevant dokumentasjon fra advokater som utfører

Det må koste mer å forurense. Miljøavgifter må fungere sammen med et omfordelende skattesystem, slik at det lønner seg å velge miljøvennlige løsninger, samtidig som folk med lave og vanlige inntekter kommer ut i pluss.

For hvert år som går, mister fellesskapet enorme summer i tapte skatteinntekter fordi multinasjonale selskap og personer med store formuer benytter seg av skatteparadis og kompliserte selskapsstrukturer for å redusere skatteregningen. Skatteparadisene truer velferdsstaten og tilrettelegger for de verste kriminelle, som kan skjule sine formuer og transaksjoner. Skyggeøkonomien må bekjempes.

transaksjoner på vegne av kunder.

- sikre åpenhet om aggressiv skatteplanlegging som tilbys av skatterådgivere. Skatte- og transaksjonsrådgivning må unntas fra advokaters taushetsplikt.
- styrke Skatteetaten, Økokrim og Arbeidstilsynet vesentlig for å bekjempe skatteflukt og økonomisk kriminalitet. Det norske fellesskapet ranes for milliarder når store selskap og rike personer ikke betaler det de skal.
- skjerpe innsatsen for å finne norsk formue skjult i utlandet og etablere en tidsfrist for skatteamnestiet.
- inkludere faktisk skattebetaling i anskaffelsesregelverket.
- at offentlige innkjøpere bør kreve offentlig land-for-land-rapportering som vilkår i større anbuds- og anskaffelsesprosesser.
- endre loven slik at forbrukslånbankene ikke kan selge forfalte forbrukslån eller bruke det offentlige innkrevingsapparatet hvis forbrukslånbankene ikke kan dokumentere at kravene til å innvilge lånet var oppfylt.
- innføre et kostnadstak som beskytter forbrukere i betalingsvansker mot urimelig høye kostnader og en ukontrollert gjeldsvekst.
- innføre reklameforbud for, og et rentetak på, forbrukslån.
- utrede grunnrenteskatt på alle naturressurser med særskilt stor avkastning som direkte følge av tilgang til naturressurser.

## Oppvekst og kunnskap

Alle, uavhengig av bakgrunn, skal få mulighet til å tilegne seg kunnskap og ferdigheter gjennom hele livet. Teoretiske, praktiske og sosiale ferdigheter skal verdsettes like høyt. Barnevernet skal bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår. Barnehage og skole legger et viktig grunnlag for et godt liv, utdanning og aktiv deltakelse i samfunn og arbeidsliv. Barnehage og skole er møteplasser for barn og ungdom med ulik sosial og kulturell bakgrunn. Den offentlige fellesskolen gir oss like muligheter. SV vil derfor styrke fellesskolen. Foreldres og fellesskapets penger skal i sin helhet komme barna til gode, ikke tas ut som privat profitt for kommersielle eiere. Alle barn skal ha mulighet til å delta på skolefritidsordning, og SV vil gjøre SFO gratis. SV vil sikre et tilgjengelig og fleksibelt

utdanningstilbud med høy kvalitet, et mangfold av fagskoler, høyskoler og universitet i nærheten av der folk bor, og fri forskning som bidrar med kunnskap til et bedre samfunn. Miljø- og klimaendringer krever satsing på utdanning. Skole og barnehage skal ruste barn og unge til å forstå og bidra til å løse miljø- og klimautfordringene.

### Barnevern

Barnevernet trenger flere ansatte for å kunne se og hjelpe hvert enkelt barn på en god nok måte. Derfor jobber SV for et nytt barnevernsløft i den kommunale barnevernstjenesten. Barnets beste skal alltid være viktigst, og barn må få økt medvirkning i barnevernet. Fellesskapets penger til barnevernet skal gå til å hjelpe barn, ikke til å bygge private formuer.

## SV vil:

- igangsette en fireårig opptrappingsplan for å øke bemanninga i det kommunale barnevernet, og innføre en veiledende bemanningsnorm.
- ha arbeidstidsordninger som er hjemlet i tariffavtale, og som ivaretar barns trygghet.
- at kravet om barns medvirkning skal være med i alle relevante paragrafer i barnevernloven. Barns stemmer skal høres, og tillegges vekt, i saker som angår dem.
- avskaffe anbudsregimet i barnevernet. Enkeltbarn og deres tilbud skal ikke settes ut på anbud. SV vil ha et offentlig tilbud og langsiktige samarbeid med ideelle aktører i tillegg.
- fase ut kommersielle aktører i barnevernet og erstatte dem med offentlige tilbud, supplert av ideelle.
- bygge opp flere plasser i det offentlige institusjonsbarnevernet.
- innføre autorisasjon av sosionomer og barnevernspedagoger.
- sikre at alle barn får psykisk og somatisk helseundersøkelse tidlig ved omsorgsovertakelse.
- utvikle og oppskalere flere barnevernstiltak i offentlig regi, og i samarbeid med ideelle aktører, til bruk i den kommunale barnevernstjenesten.
- rekruttere flere fosterhjem, særlig med minoritetsbakgrunn, og styrke barnevernets oppfølging og veiledning av fosterhjemmene. Fosterhjemmene må få bedre sosiale og økonomiske rettigheter.
- at myndighetsutøvelse i barnevernet skal utføres av det offentlige, ikke private.
- at Statens undersøkelseskomisjon for helse- og omsorgstjenesten (Ukom) får utvidet mandat til å undersøke alvorlige saker i barnevernet.
- styrke det forebyggende og tverrfaglige arbeidet i alle tjenester for barn og unge inn mot barnevernsreformen.

### Barnehage

Barnehagene skal ivareta barns behov for omsorg, lek, dannelse og læring, gi barn like muligheter og utjevne sosiale forskjeller i barnas nærmiljø. SV vil styrke kvaliteten i barnehagen og øke antall ansatte. Vi må sørge for at alle barn blir sett og får omsorg av ansatte de kjenner. Ingen skal drive butikk på

våre barn. Hver krone til barnehagene skal gi kvalitet til det pedagogiske tilbudet og gode vilkår for de ansatte.

## SV vil:

- redusere foreldrebetalingen i barnehagene og inkludere kostpenger i maksprisen slik at alle sikres god og næringsrik mat. Målet vårt er at barnehagene skal være gratis.
- stoppe velferdsprofitører og stanse utbyggingen av nye kommersielle barnehager, trappe ned videreføringen av kontrakter med kommersielle drivere og sørge for at kommunene har, og bruker, forkjøpsrett til private barnehager.
- at kommunene skal kunne planlegge for et helhetlig barnehagetilbud. I dag er det ulovlig for kommuner å skille mellom kommersielle og ideelle barnehager ved tildeling av tilskudd til private barnehager. Kommunene må få mulighet til å prioritere ideelle framfor kommersielle aktører.
- at alle barn skal ha rett til barnehageplass nær bostedet fra det året de fyller ett år. SV ønsker løpende opptak til barnehagene.
- gjennomføre bemanningsnormen og sikre forsvarlig bemanning i hele åpningstida. Det må settes inn vikarer ved fravær. Store barnehageeiere og kommuner bør ha fast ansatte vikarer.
- gi barnehagelærerutdanningen bedre finansiering.
- sikre flere barnehagelærere og pedagoger. SV vil sikre 50 prosent barnehagelærere og minst 25 prosent barne- og ungdomsarbeidere.
- sørge for at individuelle ferdighetsmål og krav om kartlegging av barns ferdigheter ikke får innpass i barnehagens styringsdokument. SV vil gi de ansatte handlingsrom til å ta etiske og faglige valg i det pedagogiske arbeidet.
- sikre god nynorskstimulering. For å sikre en god overgang fra barnehage til skole i nynorskområder må barna få nynorsk språkstimulering i disse barnehagene.
- styrke tilskuddsordningen for språkstimulerende tiltak som fremmer flerspråklig opplæring og tegnspråkopplæring, og sikre at samiske barn lærer samisk språk og kultur i barnehagen.
- at opplæring om seksualitet, grensesetting og temaer som kan avdekke vold og overgrep, skal være en del av rammeplanen for barnehagene.
- lovfeste rett til gode, grønne uteareal i barnehager, og ha større arealnormer for barnehager.
- utrede fylkeskommunale tegnspråklige barnehager for å sikre godt samarbeid, kompetansemiljø og godt barnehagetilbud for tegnspråklige barn på tvers av kommunene.
- sikre tegnspråklige barns språklige rettigheter og gi dem tilgang på et godt tegnspråkmiljø i barnehagen. Opplæringen skal ivareta tegnspråkets kultur og historie.

## Grunnskolen

SV vil ha en inkluderende fellesskole som skal sikre at alle barn og unge får et godt opplæringstilbud. SV ønsker en praktisk og variert skoledag med fysisk aktivitet, der lekser gjøres på skolen. Et barn forberedes ikke på framtida gjennom å kunne ramse opp flest mulig innlærte svar på kortest mulig tid. Dybdelæring gir elevene varig kunnskap og sørger for mer læring. Skolen skal ha plass til kreativitet og kultur, og dyrke nysgjerrighet og gleden over å lære og å mestre. En mer praktisk skole krever nye undervisningsformer og nye arbeidsmåter. Dette forutsetter aktive elever, tettere kollegialt lærersamarbeid og synlige ledere. Det må settes av nok tid i skolen slik

at det blir rom for aktiv læring, mer praktiske fag og øving som alle barn kan få utbytte av. De siste årene har vi sett en økt teoretisering av skolen, der barn måles med standardiserte prøver. Skolen må dyrke fram et større mangfold av ferdigheter. Praktisk læring og kunnskap nedvurderes. Det er viktig med mer praktisk læring i alle fag, i tillegg til at praktiske og estetiske fag får bedre vilkår. SV vil styrke samarbeidet mellom skole og SFO. Gratis SFO skal sikre et fellesskap med lek, fysisk aktivitet, kultur og et variert tilbud til alle barn, uavhengig av foreldres inntekt og bakgrunn. SFO må få økte ressurser og flere ansatte.

## SV vil:

- gjøre SFO gratis. SFO skal være åpen timene før og etter skoletid for 1.–4. trinn, og for barn med særskilte behov for 1.–7.trinn.
- heve kvaliteten i SFO. Skolen og SFO skal være en del av lokalsamfunnet ved å stimulere til økt samarbeid med kulturskolen, frivillige organisasjoner og lokalt arbeids- og næringsliv, som kan støtte opp under skolens brede syn på kunnskap og kompetanse.
- ha flere ansatte og et sterkere lag rundt eleven ved å styrke samarbeidet mellom skole og SFO, mellom faginstanser, tydeliggjøre lærernormen og få flere yrkesgrupper inn i skolen. Skolehelsetjenesten må bedres.
- arbeide for at alle elever undervises av lærere med godkjent lærerutdanning.
- ha en skole som ivaretar de minste barnas behov for fysisk aktivitet og fri lek. SV vil ha en grundig evaluering av seksårsreformen, og intensjonene med seksårsreformen må innfris.
- fremme en mer praktisk og variert skolehverdag, med flere timer i praktiske og estetiske fag og kompetansekrav for undervisning i kunst- og håndverksfagene. SV vil ha mer uteundervisning.
- innføre en nasjonal rom- og utstyrsnorm som sikrer behovet for spesialrom i de praktiske og estetiske fagene.
- ha mer fysisk aktivitet. Lek og bevegelse fremmer læring, trivsel og helse.
- lovfeste rett til gode, grønne uteareal og ha større arealnormer for skolegårder.
- innføre gratis og sunn skolemat. Næring er viktig for læring.



- ha færre tester i skolen og få PISA-testene ut av skolen.
- Erstatte hjemmelekser med skolelekser. Alle elever skal ha like forutsetninger for å mestre skolen, ikke bare de som har mulighet til å få leksehjelp fra foreldrene når de kommer hjem. Elever skal få mer tid på skolen til å øve og få hjelp av lærere, og ha fri når de kommer hjem.
- ha forsøk med karakterfri 8. klasse for å bidra til mer vektlegging av læring framfor testing i overgangen mellom barneskole og ungdomsskole, med unntak for avgangsfag.
- fjerne karakterer i ungdomsskolen.
- fjerne karakteren i orden og oppførsel.
- styrke skolens muligheter for å gi tilpasset opplæring, øke skolens spesialpedagogiske kompetanse og lovfeste Statped som et nasjonalt spesialpedagogisk støttesystem.
- sikre nynorsk i opplæringen og gi nynorskelever like gode vilkår i skolen som bokmåselever. Elevene skal lære to skriftspråk. Elevens kunnskap i sidemålet må vurderes på lik linje med hovedmålet både på ungdomsskolen og i studieforbereende opplæring. Nynorskelevers rett til nynorsk undervisning og til å høre til i nynorskklasser må sikres gjennom hele grunnskolen.
- erstatte dagens eksamen med alternative vurderingsformer, for eksempel mappevurdering.
- at nærskoleprinsippet skal være gjeldende for opptak til grunnskole, også for funksjonshindrede barn med assistanse/tilretteleggingsbehov.
- at kommunene skal bestemme skolestruktur selv. Private skoler som har fått statlig godkjenning, kan bare etableres med offentlig støtte dersom kommunene gjør positive vedtak om etablering. Kommunene må også ha mulighet til å redusere slike tilbud.
- føre en restriktiv politikk rundt godkjenning av nye religiøse skoler, innenfor rammen av Norges menneskerettslige forpliktelser.
- ha bedre elevmedvirkning. Det skal innføres elevrådstime på ungdomsskolen, og elevene må sikres flere muligheter for medbestemmelse.
- bekjempe mobbing og innføre et nasjonalt offentlig drevet program for skolebasert kompetanseheving.
- at arbeidet mot rasisme og diskriminering i skolen styrkes.
- sikre samiske elevers og andre elevers rett til opplæring i og på samisk. Samisk språk og kultur skal ivaretas og styrkes i skolen.

- sikre tegnspråklige elevers språklige rettigheter og tilgang på et godt tegnspråkmiljø i skolen. Opplæringen skal ivareta tegnspråkets kultur og historie.
- sikre at alle elever som helt eller delvis mangler funksjonell tale og har behov for alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK), skal få det.
- sikre at elever med kort botid i Norge får realisert sin rett til tospråklig opplæring.
- innføre et felles, mangfoldig og sekulært religions- og livssynsfag i skolen.
- styrke undervisningen i seksualitet, kjønnsidentitet, respekt for grenser og samtykke.
- at alle skoler skal ha skolebibliotek, og innføre nasjonal strategi for lesesatsing.
- styrke samarbeidet mellom grunnskolen og yrkesfag og gjøre elever kjent med yrkesfag tidlig i utdanningsløpet.
- at elever og studenter må få kunnskap om arbeidslivets og dets organisering og sine rettigheter som arbeidstakere.
- at religiøse arrangementer med forkynning skal kreve aktiv påmelding dersom eleven skal delta på dette.
- øke kompetansen i kulturskolen og tilby tilrettelagt PPU-utdanning for kulturskolelærere.
- innføre en nasjonal strategi for å styrke skolehagevirksomhet.
- innføre dokumentert politisk fravær som gyldig fraværsgrunn på ungdomsskolen. Dette skal inngå i de 10 dagene per skoleår man kan søke om ikke å få ført på vitnemålet.
- utrede fylkeskommunale tegnspråklige skoler for å sikre godt samarbeid, kompetansemiljø og godt opplæringstilbud for tegnspråklige elever på tvers av kommunene.

### Videregående opplæring

SV vil arbeide for en videregående opplæring med høy kvalitet hvor flest mulig oppnår fag-/svennebrev eller generell studiekompetanse. SV vil styrke innsatsen mot frafall og sikre at alle elever som skal ut i lære, sikres læreplass. Ungdom tar et viktig valg når de velger videregående opplæring, og SV vil bruke mer

ressurser på god rådgivning, oppfølging av elever og bedre muligheten til å ta eksamener som mangler for å få studiekompetanse. Det må tas høyde for at mange elever trenger litt ekstra tid på å fullføre sitt løp, og det må finnes flere veier til fagbrev.

## SV vil:

- ha et bredt og godt tilbud om videregående opplæring i nærheten av der elevene bor.
- at alle skal ha rett til videregående opplæring og rett til å fullføre videregående utdanning.
- sikre fylkeskommunens rett til å vedta egne opptakssystem for videregående opplæring, det skal ikke tvinges gjennom utelukkende karakterbaserte opptak. SV ønsker ikke å ha opptakssystem som kun er basert på karakterer.
- kartlegge og fjerne årsaker til at ungdom med funksjonshindringer ikke fullfører videregående opplæring.
- starte forsøk med digitalundervisning i emner/fag som ikke tilbys i nærskolen, og med det sikre like muligheter for elever på mindre skoler med færre studietilbud.
- at hver krone skal komme elevene til gode. Eiere av private skoler skal ikke kunne ta ut profitt. Private skoler skal inngå i fylkeskommunenes skolebruksplaner slik at også antall private plasser kan reduseres.
- øke utstyrsstipendet slik at det faktisk dekker elevenes utgifter, og øke borteboerstipendet.
- sikre elever moderne og godt utstyr og læremidler.
- at opplæringsmaterieill til skolebruk, både digitalt og i fysisk format, skal være tilgjengelig på både bokmål og nynorsk, og med god kvalitet.
- redusere prisen på privatisteksamen og gjøre privatisteksamen gratis for elever som trenger å ta eksamen for å få godkjent studiekompetanse.
- innføre tiltak for å motvirke språkbytte fra nynorsk til bokmål.
- ha flere lærere og på sikt innføre en nasjonal ressursnorm som sikrer maks 12 elever per lærer på yrkesfag, og maks 24 elever per lærer på studiespesialiserende.
- videreutvikle en god vurderingskultur som er rettferdig og læringsfremmende. SV ønsker å erstatte dagens eksamen med alternative vurderingsformer, for eksempel mappevurdering.
- ha en likeverdig opplæring. Vi må styrke skolens muligheter for å gi tilpasset opplæring, øke skolens spesialpedagogiske kompetanse og lovfeste retten til Statpeds tjenester.
- fjerne fraværs grensen.
- øke andelen som fullfører yrkesfaglig utdanning, og lovfeste rett til

lære plass til alle.

- øke antallet læreplasser og øke lærlingtilskuddet. SV ønsker en gjennomgang av reglene for merkeordningen «godkjent lærebedrift» og øke seriøsitetskravene til ordningen. Vi må stille krav om at veileder i lærebedriften har kompetansen som skal til for å sikre lærlinger et godt faglig opplæringstilbud.
- sikre kvaliteten i fagopplæringen og opprettholde et sterkt faglig nivå på fagbrev. SV ønsker å innføre større fleksibilitet i yrkesfagene og gjøre fellesfagene mer relevante for arbeidslivet elevene skal ut i. Staten må samarbeide med partene i arbeidslivet om å videreutvikle vekslingsmodeller, og vi må yrkesrette læreplanene i fellesfagene.
- sikre små studieprogram styrkede nasjonale tilbud.
- gjøre det enklere å bytte fra studieforbereidende program til yrkesfag.
- evaluere ordningen med opplæringskontor og utvikle disse for å sikre en bedre oppfølging av lærlinger og lærebedrifter. Medlemmer av prøvenemnder må få god skolering i vurderingsarbeid og gjennomføring av fag- og svenneprøver.
- at fordelingen av elev- og lærlingplasser i større grad fastsettes ut fra framtidens og samfunnets behov. Yrkesopplæringsnemndenes rolle må styrkes.
- styrke rådgivningstjenesten og sikre flere miljøterapeuter, skolehelsepsykiatere og skolepsykologer. I tillegg må PP-tjenesten styrkes.
- ha prosjekt med obligatorisk rådgivningstjeneste gjennom skoleløpet for å sikre tettere oppfølging av elevers fag-, program- og studievalg.
- sikre elevenes medbestemmelse. SV vil styrke elevmedvirkningen i skolen og sikre gode rammevilkår for at elevenes tillitsvalgte gis muligheter for deltakelse og innflytelse.
- at rettigheter og plikter i arbeidslivet, samt organisasjonenes rolle i den norske arbeidslivsmodellen, skal være en del av læreplanen i videregående skole. Fagforeninger må sikres tilgang til skolene for å informere om faglige rettigheter.
- styrke elev- og lærlingombudet.
- iverksette tiltak for å motvirke kjønnsstradisjonelle kjønnsdelte utdanningsvalg i utdanningsløpet.
- sikre og styrke de offentlige utdanningstilbudene for ungdom som er i fare for å droppe ut av videregående skole, slik som produksjonsskolene.

## Ansatte i barnehage og skole

For at barn i barnehagen skal utvikle seg og være trygge, trengs kompetente voksne med gode forutsetninger til å kunne ivareta barnas behov. Elever må ha et sterkt lag og tilstrekkelige fagpersoner rundt seg for å lykkes i skolen. SV vil styrke barnehagelærernes

og lærernes metodeansvar og sørge for at de har tid til å følge opp barna og elevene og utvikle det pedagogiske arbeidet. En viktig forutsetning for dette er flere spesialpedagoger, assistenter og barne- og ungdomsarbeidere.

### SV vil:

- at endringer i kompetansekrav for lærere ikke skal ha tilbakevirkende kraft for lærere som allerede har godkjent lærerutdanning.
- fjerne kravet om karakter 4 i matematikk for å komme inn på lærerutdanningen.
- innføre en rett til etter- og videreutdanning for lærere, uten egenandel.
- gjennomføre tillitsreform i barnehagen og skolen i samarbeid med de ansatte der lærerrollen avbyråkratiseres og det profesjonelle handlingsrommet styrkes. Styrere og rektorer må få tilstrekkelig tid til å utvikle det pedagogiske arbeidet i barnehagen og skolen.
- styrke den nasjonale veiledningsordningen og sikre gode nasjonale rammer for et likeverdig og godt tilbud for alle nyutdannede lærere. Ordningen må utvides til også å gjelde SFO-ansatte, barnehagelærere og lærere i videregående skole.
- innføre målrettede tiltak for å få tilbake lærere som har andre jobber, ta i bruk attraktive seniortiltak i skolen, og kvalifisere de ukvalifiserte som er ansatt i undervisningsstillinger.
- at elever som trenger faglige utfordringer utover læreplanmålene, får det, og at lærerne gis tid og kompetanse til å møte disse elevene.
- ha mer praksis i alle lærerutdanningene.
- at alle som jobber med barn, skal sikres nødvendig kompetanse om forebygging, bekjemping og avdekking av vold, omsorgssvikt og seksuelle overgrep.
- endre privatskoleloven slik at alle ansatte i privatskoler har rett til lønns- og arbeidsvilkår tilsvarende offentlige skoler.
- styrke lærere og lærerutdanneres muligheter til å få etter- og videreutdanning for å kunne ivareta bærekraftig utvikling i skole og barnehage, i tråd med målene i læreplanverket og rammeplanen for lærerutdanningene.

## Folkehøgskolene

På folkehøgskolen er det verken karakterer, pensum eller eksamen. Det gir ungdom mulighet til å både utfordre seg selv og bruke et år på å prøve ut fag i praksis. SV ønsker å styrke folkehøgskolenes posisjon som et viktig supplement til annen skole og utdanning.

### SV vil:

- styrke folkehøgskolene ved å øke mangfoldet og øke støtten til disse skolene, spesielt til folkehøgskoler som tar imot 15-åringer.
- bevare tilleggspoeng for høyere utdanning for fullført år på folkehøgskole.

## Universitet, høyskoler og forskning

SV ønsker en mangfoldig og desentralisert universitets- og høyskolesektor i hele Norge. Universitet og høyskole skal være gratis. SV vil øke studiestøtten, bygge flere studentboliger og styrke studentbarnehagene. Universitets- og høyskolesektoren skal utdanne studenter, produsere ny innsikt og forståelse og være et korrektiv i samfunnsdebatten. Det er positivt om akademisk forskning også bidrar til verdiskaping i næringslivet. De store spørsmålene og utfordringene i vår tid avhenger av ny vitenskapelig innsikt og nye løsninger. SV vil ha faglig sterke

forsknings- og utdanningsinstitusjoner med gode rammebetingelser for både ansatte og studenter. Universitet, høyskoler og forskningsinstitutt må gis økte basisbevilgninger, handlingsrom og tillit. Sektoren må både ivareta forskningsoppdraget og profesjonsutdanningene som før var tillagt høyskolene. SV vil stoppe videre sentralisering og heller styrke og bevare høyskolene og høyskoleoppdraget i de nye sammenslåtte enhetene. SV ønsker at sammenslåtte høyskoler skal få muligheter til å bli selvstendige igjen dersom det er ønskelig.

### SV vil:

- innføre tolv måneders studiefinansiering og øke den til 2G og holde stipendandelen på samme nivå.
- gjenopprette konverteringsordningen hvor man får samme andel stipend uavhengig av om man fullfører graden sin.
- øke kostnadsrammen og bevilge støtte til bygging av 6000 studentboliger i året med mål om å øke den nasjonale dekningsgraden til 30 prosent.
- at studentboliger skal inkluderes som et eget arealformål i plan- og

bygningsloven og tilhørende forskrifter.

- at universitet og høyskoler skal være tilrettelagt med teleslynge og brannalarmer for hørselshemmede.
- at studentboliger sikres oppgradering i den nye tilskuddsordningen. Bygg som har nådd teknisk levealder, må sidestilles med nye studentboliger slik at oppgraderingen også kan få støtte.
- øke støtten for studenter med barn, samt styrke rettighetene for gravide og studenter med barn.
- bygge flere studentbarnehager tilknyttet studentsamskipnadene.
- gjøre opptakssystemet til høyere utdanning mer rettferdig. Relevante karakterer skal vektes mer.
- at studenters psykiske helsevern styrkes.
- stimulere til bedre kjønnsbalanse i utdanningene. SV vil støtte virkemidler som radikal kvotering og kjønnspoeng ved opptak til utdanninger med særlig skjev kjønnsfordeling.
- sikre studenters rettigheter og trygge, gode og forutsigbare læringsmiljø. SV vil lage en læringsmiljølov for studenter, tilsvarende arbeidsmiljøloven.
- utarbeide en opptrappingsplan for studieplasser som tar hensyn til behovet for nybygg, utstyr og tilstrekkelig antall ansatte.
- gjeninnføre kvoteprogrammet for internasjonale studenter. Gratisprinsippet skal gjelde også for internasjonale studenter.
- sikre finansieringen av små fag, for eksempel gjennom å gi enkelte universitet eller høyskoler et nasjonalt ansvar.
- sikre gratis, offentlig eide og drevne universitet, høyskoler og fagskoler, og at universitet og høyskoler som hovedregel skal eie egne bygg.
- at alle universitet og høyskoler skal være universelt tilgjengelige.
- øke forskningsinnsatsen og ønsker at en større andel av samfunnets ressurser brukes på forskning og høyere utdanning. SV vil øke basisbevilgningene også til forskningsinstituttene og sikre flere frie og forskerinitierte prosjekt.
- at den akademiske friheten styrkes og respekteres, både for forskere og institusjoner. Statlige universitet og høyskoler skal sikres stor grad av institusjonell autonomi.
- ha en full gjennomgang av finansieringssystemet med sikte på å øke de frie midlene og sterkt redusere den resultatbaserte finansieringen, samt bidra til å øke utdanningskvaliteten.

- sikre demokratisk styring av universitet og høyskoler. Rektor skal velges, ikke ansettes. De ansatte skal ha flertall i styret.
- at universitetene skal være egne forvaltningsorgan, med særskilte fullmakter. SV vil gå mot andre tilknytningsformer for universitets- og høyskolesektoren, som foretaksmodellen. Universitetenes uavhengige rolle må sikres.
- satse på åpen tilgang til undervisningsressurser og forskning, og fremme åpen publisering av læringsressurser nasjonalt, med økt gjenbruk og deling for både studenter og andre som vil lære.
- at studenter får gratis tilgang til digitalt pensum.
- at forskningsresultater skal være åpent tilgjengelige for alle. Avtaler med internasjonale leverandører må innebære krav om åpen tilgang, og samtidig må finansieringen av norske åpne tidsskrifter og bokutgivelser styrkes.
- styrke innsatsen for akademias frihet internasjonalt og støtte en permanent Students at Risk-ordning.
- ha flere faste stillinger på universitet og høyskoler. Bruken av midlertidige stillinger i akademia må reduseres. Det må tilføres rekrutteringsstillinger som leder til faste stillinger.
- gjøre det attraktivt å satse på undervisning i universitets- og høyskolesektoren. God undervisning skal være meritterende, både for den enkelte og for institusjonen.
- styrke innsatsen for at studenter holder på nynorsk i overgang til høyere utdanning.
- styrke norsk språk i akademia.
- styrke og utvikle desentralisert lærerutdanning og yrkesfaglærerutdanningstilbudet – for å sikre et likeverdig og tilgjengelig utdanningstilbud over hele landet.
- løfte utdanningene av tegnspråklige pedagoger, barnehagelærere og miljøpersonale.

## Fagskolene

Fagskoleutdanningen er en viktig del av utdanningssystemet som utdanner spesialiserte yrkesutøvere med høy kompetanse. Ut fra behovet er det i dag for få som tar denne utdanningen. SV vil styrke

de offentlige fagskolene og videreutvikle fagskolens egenart ved å sikre god og forutsigbar finansiering, styrke studentenes rettigheter og ivareta nært samarbeid med arbeidslivet.

### SV vil:

- at det etableres fleksible utdanningsløp som muliggjør at studenter kan veksle mellom ulike utdanningsløp i høyere utdanning.
- utrede opprykk fra fagskole til faghøgskole.
- øke antall fagskoleplasser kraftig.
- stimulere bedrifter til å utdanne fagarbeidere med flere fagbrev.
- arbeide for desentraliserte fagskoletilbud.

## Etter- og videreutdanning

Arbeidslivet endres. Automatisering og digitalisering gjør det særlig viktig å legge til rette for at folk som er i arbeid, kan få ny og oppdatert kompetanse. Dette gjelder spesielt for grupper av arbeidstakere hvor egen arbeidsplass ikke oppleves som en god arena for læring.

SV går inn for at partene i arbeidslivet og staten innfører rett til etterutdanning for alle arbeidstakere i Norge. Etterutdanning bør finansieres gjennom offentlige midler og gjennom avtaler mellom partene i arbeidslivet.

### SV vil:

- gjennomføre en reform der arbeidstakerne får rettigheter til betalt permisjon for etter- og videreutdanning.
- etablere trepartssamarbeid for kompetanse som strekker seg over ulike sektorer og bransjer.
- utvide Kompetansepluss, opplæring på arbeidsplassen og i frivilligheten i grunnleggende ferdigheter for voksne, slik som lesing, skriving, regning, digitale og muntlige ferdigheter.

- styrke og utvikle voksenopplæringen. Voksne med rett til opplæring etter opplæringsloven skal ha et opplæringstilbud som er likeverdig med det barn og unge har.
- gi bedre rammebetingelser for universitet, høyskoler og fagskoler til å skape mer fleksible studiemuligheter.
- sikre studieforbundenes finansiering og rolle, både som tilbydere av formelt kompetansegivende studier og av kurs til allmenn nytte.

## IKT i opplæring

SV ønsker en balansert, kunnskapsbasert og tilrettelagt bruk av digitale læremidler i utdanningsløpet. Globale IT-selskap skal ikke styre innhold og bruk av læringsplattformer og læremidler. Staten må fastsette overordnede

kvalitetskrav knyttet til datasikkerhet, infrastruktur og språklig mangfold på området. SV ønsker derfor å støtte nasjonal utvikling av tilpassede læremidler.

### SV vil:

- at lærere og elever skal ha tilgang til gode og varierte læremidler, både digitale og analoge, og at skolene har nødvendige midler til innkjøp.
- at valget av læremidler i størst mulig grad treffes på skole- og lærernivå. Det er skolene og lærerne som kjenner elevene best og har muligheten til å gi individuelt tilpasset opplæring gjennom digitale læremidler.
- at staten skal spille en aktiv rolle i utviklingen av framtidens læremidler og framtidens IKT-løsninger i skolen. Private læremiddelprodusenter spiller en viktig rolle, men vi kan ikke overlate til de store kommersielle aktørene å bestemme retningen for utviklingen.
- at alle lærere skal tilbys kompetanseutvikling i bruk av IKT-baserte læremidler og kompetanseutvikling som er nødvendig for å kunne undervise etter nye læreplaner.
- at kildekritikk og kritisk lesning av digitalt tilgjengelig informasjon får større plass i skolen. Det er en viktig kompetanse, da vi henter stadig mer informasjon fra internett.

## Helse og omsorg

Norge har et av verdens aller beste helsevesen, og det skal vi ta vare på og forbedre. Tillit, kvalitet og tilgjengelighet er grunnbjelken i et godt helsevesen – tillit til at du får den beste behandlingen for deg, uavhengig av økonomi og bolig, og uavhengig av kommersielle krefter og byråkratiske system. SV vil sikre en helsetjeneste der innbyggerne, pasientene og deres pårørende blir inkludert og får være med på å påvirke egen behandling og helsetjeneste. Helsevesenet skal styres politisk, på grunnlag av helsefaglige råd. Vi trenger en helhetlig og faglig sterk helsetjeneste som er nær der folk bor.

### Folkehelse og likeverdig helsetilbud

SV kjemper for et likeverdig helsevesen der bakgrunnen din ikke skal ha betydning for

### SV vil:

- legge til rette for nærmiljø og lokalsamfunn som fremmer god folkehelse gjennom inkluderende fellesområder og kortreist levemønster.
- innføre vaksineringsprogram for voksne, etter modell av barnevaksinasjonsprogrammet, som sikrer innkalling til gratis vaksinasjon der vaksiner mangler eller må friskes opp.
- styrke barnevaksinasjonsprogrammet, gå gjennom systemet for samtykke ved barnevaksiner og styrke rapporteringen slik at vi sikrer at flest mulig blir inkludert.
- styrke prioritering av og midler til behandling av langvarige og kroniske sykdommer som ME og muskel- og skjelettlidelser som reduserer livskvalitet og arbeidsførhet, og som vil bli langt mer vanlige etter hvert som befolkningen eldes.
- øke bruken av grønn resept og etablere flere frisklivssentraler. Alle kommuner skal være tilknyttet en frisklivssentral.
- fjerne egenandeler på helsetjenester for alle under 18 år.
- styrke pasient- og brukerombudene og pasient- og brukerorganisasjonene, og sikre at pasienter, pårørende og ansatte i helsetjenesten kan påvirke og medvirke i tilbudet som blir gitt.
- arbeide for å redusere kommersielle helseaktørens deltakelse og innflytelse i helsevesenet.

kvaliteten på helsetjenestene. God helse er et klassespørsmål. De med lavest inntekt og utdanning har lavere forventet levealder og færre muligheter for gode livsvilkår. SV vil kjempe mot de urettferdige helseforskjellene og legge til rette for likeverdige tilbud.

Kroniske sykdommer, psykiske lidelser, livsstilssykdommer, samt vold mot kvinner og barn er store folkehelseutfordringer. God folkehelse er avhengig av at det er enklere å være fysisk aktiv og spise sunt, av at vi kan leve liv uten vold, og av at vi har inkluderende og kortreiste lokalsamfunn uten forurensning. SV vil bruke mer penger på folkehelsearbeid, forebygging og behandling.

- innføre systematisk tilsyn og kvalitetskontroll over dagens private helsemarked og gå gjennom regelverket for private tilbydere.
- jobbe mot private behandlingsforsikringer, gjennom å avskaffe bruken av private behandlingsforsikringer i offentlig regi og innføre omsetningsavgift.
- sikre papirløse migranter og tilreisende EØS-borgere rett til helsetilbud på lik linje med befolkningen for øvrig.
- at helsehjelpen skal ta hånd om mangfoldet i befolkningen. I dag er kvinner og personer med annen etnisk bakgrunn underrepresentert i forskningen, og disse gruppene får derfor dårligere tilpasset hjelp.
- at tros- og livsynsbetjeningen på sykehusene i større grad skal gjenspeile mangfoldet i befolkningen.
- at det skal sikres kvalifiserte tolketjenester over hele landet for å gi forsvarlig helsehjelp og nødvendig informasjon og rettledning til minoritetsspråklige pasienter og pårørende
- etablere en gratis ordning som sikrer at tegnspråktolk er tilgjengelig ved helseinstitusjoner som sykehus og legevakt hele døgnet, og øke tilgjengeligheten på bildetolketjenesten.
- sørge for at Folkehelseinstituttet, NKVTS, Helsedirektoratet og andre relevante institusjoner får tilstrekkelige og forutsigelige rammer for å sikre et kunnskapsbasert folkehelsearbeid.
- jobbe for å utarbeide en klimaplan for helsesektoren, med mål om en klimanøytral helsesektor i hele verdikjeden.
- etablere helsehus og brukerstyrte løsninger i hele landet for at innbyggere kan få helsehjelp uten henvisning og få raskere og bedre tjenester.
- sikre at mennesker under 49 år ikke skal bosettes på sykehjem i strid med eget ønske.

## Helsetjeneste nær deg

Det skal være enkelt å få den helsehjelpen du trenger. Det må være nok helsepersonell på jobb, med nødvendig utdanning. Tilbudet må tilpasses behovene til den enkelte, og det må etableres gode teknologiske løsninger

for informasjon og dialog. Pasienter skal ikke være kasteballer mellom ulike institusjoner eller nivå. Et helhetlig tilbud der tjenestene ikke stykkes opp i stadig mindre enheter, gjør kommunen i stand til å tilby bedre tjenester.

### SV vil:

- gi bedre og mer sammenhengende tilbud i kommunene ved å sikre fast ansatte fastleger, fysioterapeuter, ergoterapeuter, logopeder og andre spesialister. Statens finansieringsmodeller må premiere samarbeid og trygge ansettelser, ikke uavhengige private aktører.
- innføre tiltak for å løse fastlegekrise ved å ansette flere i faste stillinger i kommunen, legge til rette for faglig utvikling og styrke de kommunale legevaktene.
- styrke kommunenes helse- og omsorgsbudsjetter. Kortere liggetid på sykehus må følges opp med bedre oppfølging i kommunene.
- at kommunene skal få dekket en større del av utgiftene til ressurskrevende tjenester.
- utarbeide en nasjonal plan for rehabilitering og habilitering i primær- og spesialisthelsetjenesten, og opprettholde velfungerende rehabiliteringsinstitusjoner i hele landet. Det må utvikles spesialisert rehabilitering med lavere egenandeler, og kompetansen om sjeldne diagnoser må styrkes.
- sikre tilgang på helsehjelp og behandling for kronikere. SV vil gjeninnføre diagnoselisten for fri fysioterapi for å unngå at kronikere får en betydelig forverret helsesituasjon.
- at kommunene tilrettelegger for at flere av dem som ønsker å dø hjemme, i stedet for på institusjon, får et slikt tilbud.
- styrke helsestasjonen og andre lavterskeltiltak som sikrer rask hjelp når man trenger det.
- utvide ordningen med primærhelseteam for å sikre innbyggerne bedre kontinuitet i tilbudet, økt brukermedvirkning og mer tverrfaglige tjenester.

## Kvinnehelse

Forskning har vist store kjønnsforskjeller når det gjelder sykdommer som kreft, psykiske lidelser og kroniske sykdommer. Visse sykdommer rammer kvinner mer enn menn, og disse sykdommene blir det forsket for lite på. Samtidig har kvinner ofte andre symptomer på sykdommer som rammer begge kjønn, som for eksempel hjerteinfarkt, men dette vet vi for lite om. Derfor trenger vi mer kunnskap om kvinnehelse.

Å føde kan føre med seg risiko både for mor og barn. Vi må ha jordmødre nær der folk bor, og helsehjelp tilgjengelig for dem som trenger det, fra de blir gravide og ut barseltida.

Tilgang til prevensjon og lovlig, trygg abort, gode ordninger for svangerskap, fødsel og barsel er viktig for kvinners helse.

### SV vil:

- arbeide for å øke bevilgningene til forskning og kompetanseheving på og behandling av kvinnerelaterte sykdommer.
- tildele midler til tverrfaglig forskning på kvinners sykefravær – forskning som undersøker årsaker knyttet til arbeidsforhold, vold, sosiale forhold og biologiske faktorer.
- sikre at helsetjenestene i hele landet har tilstrekkelige ressurser til å avdekke og behandle typiske kvinnesykdommer som f.eks. endometriose, kronisk utmattelsessyndrom (ME) og andre kroniske lidelser.
- sikre en god og desentralisert fødselsomsorg, og at fødeavdelinger ikke blir lagt ned.
- sette av øremerkede midler til en nasjonal koordinator for fødselsomsorg, lokale jordmorkoordinatorer i kommunene og flerkulturelle fødselshjelpere.
- sikre retten til trygg reise for fødende, at jordmor er til stede under hele fødselen, og at kvinner får forsvarlig liggetid på barsel.
- styrke retten til å ha med partner eller en nær pårørende under forberedelser til fødsel, under fødselen og i barselperioden.
- styrke kommunenes fødselsomsorg gjennom tidlig innsats og rett til oppfølging etter fødsel, slik som familieprogram der førstegangsforeldre får hjemmebesøk av helsesykepleier.
- sikre kommende foreldre en trygghetsskapende og kunnskapsbasert svangerskapsomsorg.
- lage en handlingsplan for kvinnehelse for å sørge for et omfattende og koordinert arbeid i hele Helse-Norge.
- rammefinansiere fødeavdelingene og utdanne og ansette flere jordmødre slik at det blir mulig med en-til-en-oppfølging i aktiv fødsel.

## Sykehus

Alle skal vi være trygge på at vi får helsehjelp om vi blir syke eller skadde. SV vil ha gode fagmiljø på alle sykehus og akutfunksjoner over hele landet. Noen tilbud er det få av i landet fordi de er svært krevende og spesialiserte, men faglig nødvendig spesialisering trenger ikke medføre sentralisering. SV vil ha styrket

folkevalgt kontroll, bedre lokal styring, mindre sykehusenheter og færre ledernivå, og mindre marked. Når stadig flere skal få behandling hjemme, blir ambulansetjenesten enda viktigere. Bedre beredskap og en styrket ambulansetjeneste er avgjørende for å sikre folks helse og trygghet i hele landet.

## SV vil:

- styrke sykehusøkonomien slik at ventetidene blir redusert, samtidig som beredskapen blir tatt vare på og kvaliteten økt.
- utvikle helseforetaksmodellen og etablere selvstendige sykehus underlagt folkevalgt styring. Endringen må sikre lokal og praksisnær ledelse, og aktiv involvering og medbestemmelse av de ansatte.
- styrke lokalsykehusene og akuttberedskapen over hele landet. Nye store investeringer finansieres direkte over statsbudsjettet.
- at store sykehusutbygginger som ikke er ønsket lokalt, revurderes, og at alternativ skal utredes.
- gå imot nedleggelse av Ullevål sykehus.
- erstatte stykkprisfinansiering i sykehusene med rammefinansiering, der faglige behov og vurderinger av nødvendig beredskap avgjør tildelinger, i stedet for dagens kunstige markedstankegang.
- ha en egen satsing på fødselsomsorg, psykiatri og intensivbehandling, og prioritere disse i en utvikling av innsatsstyrt finansiering.
- prioritere sømløse overganger mellom sykehus og helsetjenester i kommunene og fjerne ordningen med at kommunene må betale bøter for pasienter uten tilbud.
- styrke forskning i sykehusene og sikre midler til innovasjon.
- styrke det offentlige helsetilbudet og systematisk redusere omfanget av avtaler mellom regionale helseforetak og private, kommersielle sykehus og avtalespesialister.
- øke samarbeidet mellom den psykiske og somatiske helsetjenesten for å sikre helhetlig oppfølging av pasienter med både psykiske og fysiske sykdommer.
- sørge for at ansatte i helsevesenet ikke har dobbeltroller der de både gir henvisning og har privat praksis.

- arbeide for at organdonasjon er normen, og styrke informasjonskampanjene om organdonasjon.
- utvikle anbudene på pasientreiser og gi refusjonsretten tilbake til NAV.
- at sykehus skal bygges med en større reservekapasitet for å sikre nok kapasitet, bedre smittevern og godt arbeidsmiljø.
- ha trygge ambulansetjenester og sikre at luftambulansetjenesten blir drevet i offentlig eller ideell regi.
- stille krav til responstid, utstyr og faglig kompetanse for ambulansetjenestene, slik at alle kan være trygge på at ambulansen kommer i tide når den trengs.

## Bemanning

Vi står overfor en alvorlig bemanningskrise i helsetjenesten. Vi kan om få år mangle mange tusen helsearbeidere dersom vi ikke tar grep nå. Særlig alvorlig er dette i distriktene. Det

må være mer attraktivt å forbli i jobben som helsepersonell, og vi må legge til rette for å utdanne langt flere.

## SV vil:

- øke grunnbemanning og lyse ut hele og faste stillinger for alle yrkesgrupper.
- etablere flere praksisplasser for sykepleiere, helsefagarbeidere og leger i spesialiseringsstillinger for å utdanne mer helsepersonell som vi trenger.
- gjøre det enklere å ta videreutdanning som ansatt i sykehusene og gjøre det enklere å kombinere arbeid og utdanning i helsesektoren.
- at alle sykehus og kommuner systematisk kartlegger behov for helsepersonell i kommende år og legger en strategisk plan for å beholde og rekruttere ansatte.
- gå gjennom og forbedre turnusordningene for alle ansatte i offentlig helsevesen og sikre dem like gode rettigheter som skiftarbeidere.
- stanse bruken av kommersielle bemanningsbyrå i helseforetakene. Økt grunnbemanning, tilbud om faste og hele stillinger og helsefremmende turnusordninger skal sammen med egne bemanningsenheter løse dagens behov for vikarer og innleie.



- styrke ordningen med kompetanseløft for å styrke kompetansen til helsepersonell og legge til rette for bedre fordeling av oppgaver.
- gjennomføre en tillitsreform i sykehussektoren som gir de ansatte økt handlingsrom til å yte omsorg og behandling. Reformen skal ta utgangspunkt i innbyggernes behov og legge til rette for et tett, aktivt samarbeid mellom innbyggere og ansatte.
- styrke utdanningen av helsepersonell og opprette flere studieplasser i hele landet.

### Digital helsetjeneste

God kvalitet og pasientsikkerhet krever at helsepersonell har rask, enkel og sikker tilgang til nødvendige helseopplysninger uavhengig av hvor pasienten blir syk eller tidligere har blitt behandlet. Dagens IKT-system i helse- og omsorgssektoren støtter ikke godt nok opp under behovet for effektiv samhandling mellom sykehus, fastleger og kommuner, og begrenser god utnyttelse av

sektorens ressurser. Tungvinte og mangelfulle arbeidsverktøy gir dobbeltarbeid og bidrar ikke til god utnyttelse av kompetanse. Det er nødvendig å ta i bruk nasjonale fellesløsninger som kan støtte helhetlige pasientforløp og samhandling på tvers av virksomheter og tjenestenivå. SV støtter visjonen om «én innbygger – én journal».

### SV vil:

- at folks helsedata skal være trygge, og at personvernet ivaretas ved utbygging og utvikling av nye tjenester.
- sikre at relevant helsepersonell skal ha enkel og sikker tilgang til nødvendige pasient- og brukeropplysninger, som for eksempel pasientens legemiddelliste.
- at innbyggerne skal ha tilgang på enkle og sikre digitale helsetjenester. Flere skal kunne få hjelp og konsultasjoner over videosamtale.
- legge til rette for at anonymiserte og trygge helsedata skal kunne brukes til forskning og kvalitetsforbedring underlagt offentlig styring og ikke monopoliseres av kommersielle enkeltaktører.
- øke bruken av digitale og nettbaserte tjenester når disse har dokumentert effekt og sparer både helsepersonell og pasienter for unødvendige reiser, slik som nettbasert eMestring og Helsenet.
- at grunnleggende IKT-infrastruktur i helseforetakene skal inn under krav i sikkerhetsloven om skjermingsverdig informasjon, og at vesentlig

helseinformasjon skal lagres og driftes i Norge.

- sørge for at det er trygt for barn å dele vonde erfaringer, og at barnet skal ha kontroll på sin egen informasjon. Rutiner må sikre at deler av barnets journal enkelt kan sperres for innsyn.
- sette strenge begrensninger på patentering og salg av menneskelig geninformasjon. Den enkeltes DNA kan ikke eies av andre enn vedkommende selv.
- etablere IKT-løsninger tilpasset helsevesenet. Løsninger som pasientens legemiddelliste og annen samhandling må prioriteres. SV vil revurdere programmet AKSON.

### Beredskap, legemiddel og medisinsk utstyr

Helseberedskapen i Norge er ikke god nok. I flere år har mangelen på viktige legemidler økt, og covid-19 viste med tydelighet at vi ikke produserer og lagrer nok medisinsk utstyr selv.

Vi må bygge opp nasjonale lager og produksjon av legemidler og medisinsk utstyr for å sikre befolkningen.

### SV vil:

- innføre lagerplikt for livsviktige medisiner og utvide lagerkapasiteten for medisiner, virkestoffer og smittevernutstyr.
- etablere statlig produksjon av legemidler (StatMed), styrke forskningen og eksisterende produksjonsmiljøer i Norge.
- sette krav til sykehusenes innkjøp av legemidler, sikre åpenhet om priser og avtaler. SV vil samtidig stille krav til miljø- og arbeidsforhold hos legemiddelprodusentene og prioritere innkjøp fra norske produsenter.
- gå gjennom apotekenes rolle og vurdere å forby legemiddelgrossistene å eie egne utsalgssteder.
- lage en nasjonal plan for å unngå antibiotikaresistens. Planen må både ta for seg hvordan vi kan hindre smitte fra utlandet, og begrense bruk av antibiotika både i helsevesenet og landbruket.
- fjerne apotekenes plikt til å føre homeopatiske midler og innføre tiltak for å hindre markedsføring av medisiner det ikke er forskningsmessig dokumentasjon på.
- at vi i krisetider skal ha en makspris for utstyr som vanlige folk må ha, som

for eksempel munnbind.

- etablere et statlig eid kapitalfond for utvikling og eierskap av patent og legemidler som springer ut fra offentlig forskning og utvikling på norske universitet og sykehus.
- etablere et rammeverk for salg av lisenser og generisk produksjon, fra universitet og sykehus, og slik bidra til å øke tilgangen til medisiner i lav- og mellominntektsland.
- at Norge skal jobbe internasjonalt for å øke tilgangen på patentert medisin for lav- og mellominntektsland og et mer fleksibelt patentregime i WTO.
- endre smittevernloven for å sikre demokratisk kontroll med nasjonale smitteverntiltak.

## Tannhelse

I dag gruer mange seg til å gå til tannlegen, ikke bare av frykt for hull i tennene, men også av frykt for utgiftene. SV sitt mål er at det ikke skal koste mer å gå til tannlegen enn å gå til legen. Det er behov for å tette hullet i velferdsstaten og utvide velferden med en tannhelsereform som skal sørge for at

flere kan få behandling i offentlig regi, og at tannhelse blir en del av folketrygden. Det vil ta flere år å innføre en slik reform. I påvente av at tannhelse reformen er ferdig, vil SV innføre et tak på kostnader ved nødvendig tannhelsebehandling.

### SV vil:

- gjennomføre en tannhelsereform der nødvendig tannbehandling blir likestilt med andre helsetjenester. SV vil sikre en full gjennomgang av tannhelseloven og innføre nødvendige refusjonsordninger, regulerte priser og utvikling av offentlig tannhelse. På sikt skal ingen betale mer enn tilsvarende egenandel i helsevesenet for tannhelsetjenester.
- i påvente av en tannhelsereform, inkludere flere behandlinger i refusjonsordningen og innføre regulering av priser på tannhelsetjenester, i samarbeid med bransjen. SV vil innføre en høykostnadsbeskyttelse fram til tannhelse reformen er fullt innført, dersom behandlingen er nødvendig og ikke prises over gitte referansepriser.
- umiddelbart bygge ut den offentlige tannhelsetjenesten, og sikre økt kapasitet i de fylkeskommunale tjenestene. Flere grupper må få rettigheter, blant annet ved at man gir unge voksne opp til 30 år rabatterte tilbud, og alle eldre over 75 år må få gratis tannhelsesjekk.
- at samarbeidet mellom kommune og fylke må styrkes.

- inkludere kjeveortopedi (regulering) i offentlig tannhelsetilbud og innføre regulerte priser på nødvendige kjeveortopediske tjenester.
- utdanne og ansette flere tannpleiere, styrke det forebyggende arbeidet og styrke tilsyn av tannhelsetjenester for å unngå overbehandling.
- at den offentlige tannhelsetjenesten fortsatt må være fylkeskommunal.

## Psykisk helse og rus

Mange opplever psykiske problem i løpet av livet. SV vil at helsetilbudet for dem med psykiske lidelser skal være raskt tilgjengelig og integrert i folkehelsetilbudet og helsetilbudet ellers. Innsatsen for personer med rusproblem må styrkes. Folk skal få hjelp, ikke straff. Arbeid, utdanning eller annen meningsfylt

aktivitet og en god bosituasjon kan i seg selv være god behandling. Mange vil likevel leve resten av livet med psykiske problem eller rusutfordringer. SV vil legge til rette for at alle skal kunne leve best mulige liv med de utfordringene de har.

### SV vil:

- at retten til psykisk helsehjelp må være like selvsagt som retten til somatisk helsehjelp, også i kommunene.
- øke antall psykiatriske døgnplasser nasjonalt.
- sørge for gode rehabiliteringsforløp innen psykisk helse i samarbeid med andre tjenester.
- innføre en forløpsgaranti innen psykisk helse og rus som erstatter pakkeforløpene.
- styrke de lokale tilbudene, med vekt på utbygging av lavterskeltilbud, psykiatrisk legevakt og skolehelsetjeneste. Kommunal opptrappingsplan for psykisk helse må videreføres og øremerkes.
- heve den lokale kompetansen på lavterskeltilbud, støttegrupper og åpne telefoner.
- ha et økt tilbud om rusbehandling og psykisk helsehjelp, og gjøre det gratis for ungdom til og med 25 år.
- gjøre det enklere å få psykisk helsehjelp uten henvisning og bygge ut brukerstyrte tilbud, som brukerstyrte senger i spesialisthelsetjenesten og lavterskeltilbud i kommunene.
- minimere bruken av tvang, gjennom opplæring, økt bemanning, kompetanseheving og støtteordninger.

- styrke medikamentfrie behandlingstilbud.
- styrke de distriktpsikiatriske sentrene (DPS) og vurdere en overføring til fylkene.
- styrke og samle kompetanse om traumelidelser og traumebehandling.
- at befatning med illegale rusmidler til eget bruk avkriminaliseres, og at ruspolitikken innrettes etter prinsippet om hjelp, ikke straff, etter Rusreformutvalgets forslag. Den tverrfaglige oppfølgingen skal styrkes.
- styrke det integrerte ettervernet og sikre at rusbrukere får sosialfaglig oppfølging.
- tilrettelegge for flere brukerrom i byene, som ikke ekskluderer brukere med etablerte rusproblem, uavhengig av inntaksmåte, og ha flere skadereduserende tiltak, slik som utdeling av brukerstyr og mulighet for å teste rusmidlene for skadelig innhold.
- innføre lavterskel substitusjonsbehandling for å redusere overdosedødeligheten.
- sørge for tilgjengelige behandlingstilbud og nok kapasitet. Avbrudd i behandlingsskjeden må unngås. Det må satses på flere brukerstyrte plasser der folk kan skrive seg selv inn.
- styrke medbestemmelsen og den sosialfaglige oppfølgingen av pasienter i legemiddelassistert rehabilitering (LAR), og gjøre programmet mer fleksibelt og åpent.
- bevare Vinmonopolet, avskaffe taxfree og redusere alkohol- og tobakskvoten.
- føre en avgifts- og skjenkepolitikk som vektlegger forebygging av alkoholskader. Legge til rette for styrket kontroll med dem som selger alkohol. Alkoholavgiften må differensieres mellom butikkutsal og skjenkesteder for å flytte alkoholkonsum inn i kontrollerte omgivelser.

## Demokrati, deltakelse og feminisme

Felleskap gir frihet, og frie mennesker skaper gode fellesskap. Sterke fellesskap, der vi finner løsninger sammen, gir større rom for at enkeltmennesker kan leve frie liv. Et samfunn der alle kommer til orde og kan påvirke fellesskapet, tar også bedre avgjørelser. Innbyggere med selvspekt og makt over egen hverdag møter andre medborgere med respekt og tar ansvar for fellesskapet. Deltakelse i fellesskapet og demokratiet er derfor en viktig del av det å være et fritt og selvstendig menneske. Kvinners mulighet til å bestemme over eget liv og egen kropp, et liv fritt for rasisme og diskriminering, og retten til å bli forstått og forstå på sitt eget språk er sentrale vilkår for å kunne delta i og påvirke samfunnet. SV vil ha et samfunn med plass til alle, der makt og muligheter er mer likt fordelt.

### Folkestyre

Demokratiet vårt er kjempet fram av sterke folkebevegelser, men er i dag under press fra flere hold. Makt flyttes fra folkevalgte organ

til lukkede styrerom, og internasjonale avtaler overstyrer og innskrenker demokratiets muligheter. Dette forsterkes når internasjonale avtaler prioriterer selskapsinteresser framfor samfunnsinteresser. Samtidig blir politikken profesjonalisert, og avstanden til folk flest øker. Lojalitetskrav ovenfra kveler ytringsfrihet og medbestemmelse i arbeidslivet, og overvåkning fra både stater og private aktører innskrenker folks handlefrihet. Mange opplever med rette at stemmen deres ikke teller. SV vil snu denne utviklingen. Vårt svar er mer deltakelse, mer demokrati og mer makt til folk flest.

### Mer demokrati

Folkestyret må videreutvikles for å sikre større deltakelse. Flere må få mulighet til å stemme ved valg, og folk må ha større muligheter til å påvirke hvilke saker som behandles politisk. Flere beslutninger må tas lokalt og på arenaer med folkelig involvering, som deltakende budsjettering.

### SV vil:

- beholde dagens valgkretser for stortingsvalget for å sikre representasjon fra hele landet. Der det er et sterkt lokalt ønske, kan det vurderes om enkelte kretser kan slås sammen.
- senke stemmerettsalderen til 16 år for å gi ungdom økt innflytelse.
- innføre folkeforslag. Med underskrifter fra én prosent av de stemmeberettigede skal en sak behandles i Stortinget.
- utvide bruken av folkeavstemninger i viktige spørsmål.
- arbeide for et større mangfold i politiske og offentlige styrever, råd og utvalg.
- pålegge kringkastere å tekste valgsendinger og debatter.
- at personer med funksjonsvariasjoner skal få ekstra BPA-timer til ulønnet politisk arbeid for å sikre deltakelse i demokratiske prosesser.

- ha full åpenhet rundt partifinansiering, hvor det er tydelig hvilke enkeltpersoner, organisasjoner og bedrifter som bidrar til finansiering. Medlemskontingent og bidrag under 5000 kroner unntas.
- redusere godtgjørelser for stortingsrepresentanter og politikere i regjeringen.
- at ingen i staten, eller statlige selskap, skal tjene mer enn statsministeren.
- avskaffe monarkiet og innføre republikk.
- innføre toveis karantene mellom regjering og kommersiell påvirkningsvirksomhet, som PR-bransjen. I tillegg forlenge karantenen til ett år.
- innføre et offentlig tilgjengelig lobbyregister for alle folkevalgte organ.
- sette i gang en ny makt- og demokratiutredning.
- innføre folkeavstemninger nedenfra. Med underskrifter fra en viss andel av de stemmeberettigede skal det gjennomføres folkeavstemning om et forslag som så behandles av Stortinget. Forslag kan ikke gjelde statsbudsjett, utnevnelser eller være i strid med våre internasjonale forpliktelser eller Grunnloven.
- pålegge kommuner å sørge for at alle valglokaler og møter i kommune- og bystyrene finner sted i lokaler som er universelt utformet.
- sikre e-valgløsninger for blinde og svaksynte ved kommende kommune- og fylkestingsvalg og stortingsvalg, kirkevalg og valg til Sametinget.

## Et fornyet lokaldemokrati

Tvangssammenslåing av kommuner og fylker har økt avstanden mellom innbyggere og beslutninger. Handlingsrommet til kommuner og fylkeskommuner utfordres. Både EØS-kontrollorganet ESA og kommersielle interesser varsler søksmål og mottiltak når lokale folkevalgte ønsker å ta styring i

saker som lokalt eierskap, innkjøpskrav og organisering av oppdrag. Det demokratiske handlingsrommet må sikres og økes; det er folket, ikke pengemakta som skal styre. Fylkes- og kommuneøkonomien må styrkes for at lokale folkevalgte kan gjøre reelle valg og sikre gode tjenester.

### SV vil:

- sørge for at staten hjelper kommunene med å sikre lokalt handlingsrom, og gjøre lokale folkevalgte kjent med mulighetene.
- styrke kommune- og fylkesøkonomien betydelig. Det må sikres gode velferdstilbud i hele landet.

- gi kommunene lov til å gjøre kommunale avgifter avhengige av inntekt og formue. I dag rammes husholdninger med lav skatteevne uforholdsmessig hardt av høye avgifter.
- utrede muligheten for utvidet beskatningsrett for kommuner og fylkeskommuner, for å øke demokratisk medvirkning i den lokale økonomiske politikken.
- fjerne grensen for maksimal eiendomsskatt og gi kommunene selv mulighet til å utforme en eventuell eiendomsskatt.
- redusere bruken av øremerkede statlige midler for å styrke makten til lokale folkevalgte.
- la kommunene selv bestemme samarbeidsformer. SV er positive til mer kommunalt samarbeid så lenge dette skjer på måter som sikrer åpenhet og demokratisk styring.
- si nei til tvangssammenslåing av kommuner og fylker, og sikre at allerede tvangssammenslåtte kommuner og fylker får vedtakene opphevet dersom de selv ønsker det. SV vil at folket skal få si sin mening om fylkes- og kommunesammenslåinger gjennom folkeavstemninger, og SV vil respektere resultatet.
- legge til rette for at kommuner og bydeler skal kunne bruke deltakende budsjettering.
- styrke det regionale folkevalgte nivået ved å flytte makt fra statlig nivå. SV vil ha sterkere fylker, som får flere oppgaver og større ansvar på områder som helse, samferdsel, distrikts- og regionalpolitikk, næringspolitikk, miljøvern, arealforvaltning og landbruk.

## Demokratisk styring av staten

Tilliten og effektiviteten til statlig forvaltning blir truet av oppsplitting, privatisering, målstyring og rettsliggjøring. Handlingsrommet for offentlig ansatte til å utøve profesjonelt skjønn blir stadig mindre. For mange opplever

avmakt i møte med staten. Det trengs mer politisk styring, bedre sammenheng mellom ulike deler av statlig forvaltning og en mer desentralisert og tilgjengelig stat.

### SV vil:

- erstatte mål- og resultatstyring i offentlig sektor med tillitsbasert styring som gir rom for profesjonelt skjønn, gjennom en tillitsreform
- bygge opp egen kompetanse i offentlig forvaltning og redusere bruken av innleide konsulenter.

- redusere omfanget av statens direktorat. SV vil ha en grundig gjennomgang av oppgavefordelingen mellom direktorat, departement og fylkeskommunal forvaltning. Målet er å flytte oppgaver til departementene og fylkeskommunene for å sikre mer direkte politisk styring og forbedre balansen mellom ansatte i førstelinja og de administrativt ansatte.
- sette i gang et arbeid for å samordne den regionale inndelingen av staten i de ulike etatene, for å sikre bedre samarbeid på tvers. Inndelingen bør også i større grad samsvare med fylkesinndelingen.
- samle statlige virksomheter som naturlig hører sammen, for eksempel i jernbanesektoren, for å sikre bedre samarbeid, motvirke konkurranseutsetting og redusere unødvendig byråkrati.

### Arbeiderstyre og kooperativer

For å oppnå et mer rettferdig samfunn må vi arbeide for å fordele makt over økonomiske ressurser i samfunnet. Det betyr en demokratisk økonomi, der det tilrettelegges for flere arbeiderstyrte bedrifter og kooperativer. Felleseie i økonomien er et viktig redskap mot voksende forskjeller. Felleseie sikrer en sterkere økonomisk fordeling og påvirkning.

I Norge har vi lange tradisjoner med samvirker, kooperativer og andelslag, som innen landbruk, dagligvarehandel og borettslag. Arbeiderstyrte bedrifter sikrer mer demokratisk styring, sterkere eierskap til avgjørelsene som tas, og mindre risiko for utflagging.

### SV vil:

- styrke det demokratiske eierskapet av bedrifter, blant annet gjennom å innføre det lovmessige rammeverket for en demokratisk selskapsform i tillegg til de eksisterende samvirkene.
- støtte forskning på arbeidslivsdemokrati.
- gi de ansatte forkjøpsrett til egne arbeidsplasser i samarbeid med offentlige myndigheter når eierne vil flytte bedrifter ut av landet, og ellers tilbudsplikt til de ansatte ved salg av bedriften.
- opprette gunstige låneordninger i offentlig regi for å støtte ansatte som ønsker å kjøpe opp og eie egen arbeidsplass.
- støtte opp om samvirkebedrifter og selskap med demokratiske eierskapsformer. Vi vil ha støttetiltak i en oppstartsfasen for slike bedrifter.

### Informasjon og data

Informasjon utgjør en stadig viktigere del av både økonomi og dagligliv. Ny teknologi gir oss enorme muligheter til å skape et bedre samfunn, med bedre velferd til folk og nye næringer. Men den kan også skade mennesker

og samfunn om den ikke reguleres klokt. Data og digital infrastruktur er en stadig viktigere kilde til makt. Denne makta må ikke overlates til noen få privateide selskap, men må ligge hos hver og en av oss og forvaltes i fellesskap.

### SV vil:

- utvikle en egen statlig skyløsning for lagring av offentlige data. Utvikling og drift av offentlige IKT-tjenester skal være underlagt demokratisk styring, og kritisk viktige IT-tjenester og IT-infrastruktur skal være plassert i Norge.
- at utvikling og drift av offentlige IKT-tjenester skal være underlagt demokratisk styring og kontroll, og at staten skal ha oversikt over og eierskap til sin egen digitale struktur. Vi må dessuten sikre at kritisk viktige IT-tjenester og IT-infrastruktur på sikt skal være plassert i Norge.
- jobbe for felles digitale løsninger og tilrettelegge for felles innkjøp av IT-system i det offentlige.
- sikre bestillerkompetanse til IT-løsninger over hele landet.
- at det offentlige bruker åpne standarder.
- ha et aktivt konkurransetilsyn som vektlegger mengde og type personopplysninger et selskap besitter i dominansevurderinger.
- at det offentlige investerer i utvikling av kunstig intelligens og digital infrastruktur, og bygger opp egne fagmiljøer som forvalter og videreutvikler løsningene. En slik satsing må også komme norske IKT-bedrifter til gode.
- regulere tredjeparts databehandling strengt.
- bidra til utvikling av gode IKT-løsninger med land Norge samarbeider med i utviklingspolitikken, for å bidra til sterkere institusjoner og motvirke enkeltselskaps makt.
- opprettholde og styrke forbudet mot utførsel av arkivdata, slik arkivloven bestemmer.
- at antall studieplasser innen IKT skal økes for å løse mangelen på IKT-kompetanse i dag.
- at det offentlige fortløpende skal utrede bruk av ny teknologi for utvidelse av tjenestetilbud og kvalitetsheving av offentlig sektor.
- fornye og forbedre NAVs IT-system.
- at i de tilfeller hvor private aktører ikke benytter åpen kildekode, så skal for eksempel Datatilsynet og Konkurransetilsynet kunne be om innsyn i kildekodene.

## Personvern

Enkeltmennesket har en rett til å kontrollere sine personopplysninger og beskyttes mot urettmessig innhenting av informasjon. Det skal være sterke begrensninger på hvor lenge

man kan lagre innsamlet informasjon, og hva den kan brukes til. Vi må verne om retten til privatliv og den frie tanken.

## SV vil:

- stramme inn mulighetene for hva som er lovlig målretting av reklame og andre budskap i sosiale medier, og hvilke data aktørene får tilgang til.
- øke kapasiteten til både veiledning og kontrollarbeid hos Datatilsynet, blant annet for å hindre ulovlig bruk av sporingsteknologi og målrettet reklame i sosiale medier.
- innføre streng regulering av ansiktsgjenkjenningsteknologi i det offentlige rom.
- forby masselagring av metadata om telekommunikasjon og alle andre tiltak som fører til masseovervåkning av norske innbyggere.
- styrke kampen mot identitetstyveri.
- sikre innbyggernes rett til å benytte analoge brev og skjema i kommunikasjon med offentlige myndigheter, som alternativ til digitale løsninger.

## Distriktpolitikk og levende lokalsamfunn

SV vil ha levende lokalsamfunn i hele landet. Fylker og kommuner skal ha råd til gode tjenester der folk bor, og fungere som samfunnsutviklere og pådrivere for attraktive bomiljø og næringsutvikling. Vi trenger en aktiv distriktpolitikk som sikrer folketallsvekst i distriktene, og som gir bosetting og lokalt handlingsrom slik at vi kan ta hele landet i bruk.

SVs motsvar til sentralisering er nærhet. Det er ingen naturlov at distriktene utarmes og rammes av fraflytting, det er et resultat av politiske valg. SV vil innføre en nærhetsreform slik at beslutninger og offentlige tjenester flyttes nærmere folk, og i større grad ta utgangspunkt i stedenes og regionenes

ressurser og særegenheter. Folk og lokalmiljø både i byområder og distrikt må oppleve nærhet til beslutninger og tjenester.

Distriktene vil stå overfor store rekrutteringsutfordringer i årene framover og kan dermed risikere mangel på folk til å fylle viktige samfunnsfunksjoner. For å sikre at distriktene har tilgang til nødvendig kompetanse, er det avgjørende både med nok studieplasser for spesielt lærere og sykepleiere, samt desentralisert utdanning innenfor både offentlig og privat sektor, for å skape folketallsvekst i distriktene.

Sentralisering og fraflytting fra distrikta bidrar også til press på velferd, arealer og infrastruktur i byen. God bypolitikk og god distriktpolitikk forsterker derfor hverandre og

utgjør et helt nødvendig samspill i arbeidet for å bekjempe ulikhet og miljøproblem.

Mange byer har noen særlige utfordringer, som stor ulikhet, stor andel lavinntektsfamilier, boligmangel, trangboddhet og luftforurensning. SV vil ha en byutvikling som reduserer ulikhet og gir like muligheter, åpnere byer og bedre miljø, uten unødvendig biltrafikk og helsefarlig luft.

Bygder og byer trenger både felles og ulike løsninger. Boligmangel er et tema som gjelder både by og bygd. Dette krever en offensiv boligpolitikk både i byene og i distriktene.

## SV vil:

- utarbeide en tiltaksplan for folketallsvekst i distriktskommunene, samt sette klare mål for slik vekst.
- ta havet tilbake og jorda og skogen i bruk. Fisken skal tilhøre kystfolket og sikre arbeidsplasser og bosetting på land. Våre spredte jordressurser skal tas i bruk igjen. Skogen må utnyttes bedre for å skape arbeidsplasser, kutte utslipp, binde karbon og sikre artsmangfoldet.
- sørge for utbygging av likeverdig digital infrastruktur i hele landet.
- ha en full gjennomgang og styrking av kommunale og regionale næringsfond, såkornfond, forskningsfond, næringshager, bedriftsutviklingsmidler og samfunnsutviklingsmidler.
- stille krav til Innovasjon Norge og resten av virkemiddelapparatet om å særlig tilgodese distriktene ved tildeling av midler. Vi må vurdere å gjenopprette Distriktenes utbyggingsfond.
- utrede og vurdere individrettede ordninger som lavere skatt og nedskrivning av studielån til å gjelde større deler av det distriktpolitiske området.
- utrede utvidelse av nedslagsfeltet og senking av den differensierte arbeidsgiveravgiften i distriktene.
- legge nye statlige arbeidsplasser utenfor Oslo, for å desentralisere makt og tjenester.
- at deler av tilskuddet til regionale forskningsfond skal øremerkes forskning på distrikt.
- gi direkte tilskudd til nystartede småbedrifter i distriktene.
- gjeninnføre Finnmarks- og Svalbard-tillegget i barnetrygden.

Kamp mot sentralisering og flytting fra landsbygda til byene tjener både by og land. En god distriktpolitikk og gode lokalsamfunn forutsetter aktive offentlige grep om næringsutvikling, transport og velferdstilbud. En god distriktpolitikk må ha virkemidler som er tilpasset behovet i ulike lokalsamfunn og regioner. Den må omfatte utforming av attraktive steder og bomiljø, klimatilpassing, næringsutvikling, offentlige tjenester, kulturtilbud, transport og infrastruktur.

- utarbeide en klimatilpasning i Norge. Vi må bevare og øke antall grøntområder i byer og tettsteder og gjenåpne bekker og elver for å gjøre kommunene bedre rusta til å håndtere overvann.
- styrke kommunenes og fylkenes arbeid med klimatilpasning gjennom økte overføringer til klimatiltak og til å ansette kommunale klimarådgivere.
- gjennomføre en nærhetsreform for å snu sentraliseringen. Beslutninger og offentlige tjenester må flyttes nærmere folk. Statlige etater skal ha nærhet til hele landet og i større grad ta utgangspunkt i stedenes og regionenes særegenheter.
- legge til rette for at flere arbeidstakere kan jobbe desentralisert fra kontor plasser og kontor fellesskap i distriktene.
- gjeninnføre reisestipend for studenter og øke borteboerstipend for elever under videregående opplæring.
- utrede en rettferdig fordeling av skatt mellom hjemkommune og hyttekommune.
- styrke Merkur-programmet for nærbutikker i distriktene.
- legge til rette for en desentralisert struktur og alternative læringsmodeller i videregående opplæring. Målet er at alle elever skal ha et godt utvalg av studieprogram i eget nærområde.
- gi tilskudd til bygging av hybelhus for borteboende elever i videregående skole.
- endre inntektssystemet til kommunene for å bekjempe sosial ulikhet og levekårsutfordringer og bidra til vekst og utvikling i distriktene.
- differensiere investerings- og oppstartstilskudd i landbruket i henhold til geografi.
- utrede å innføre et program for desentralisering av offentlig sektor med full kompensasjon for merutgifter ved en spredt struktur.
- innføre ei satsing på fleksible transportløsninger, som for eksempel bestillingsbuss, i distriktene.
- differensiere boligpolitikken med statlige investeringstilskudd/garanti for lån i områder der det er vanskelig å få lånefinansiert boligen.
- utvide og forsterke ordningene med områdeløft på steder med mye fattigdom og levekårsutfordringer.
- skape nye incentiver og virkemidler i boligpolitikken for å motvirke gentrifisering og segregering, samt sikre en variert boligbygging og større grad av gjenbruk av bygg.
- at det skal stilles krav til at statlige bygg skal ha færre parkeringsplasser,

med en høy andel ladeplasser for elbil, og at slike bygg etableres i nærheten av kollektivknutepunkt.

- ha en stram areal- og transportpolitikk som tar vare på naturmangfold og matjord, sikrer bærekraftig arealbruk og en effektiv trafikkavvikling. Utbyggingsmønster og transportsystem må fremme utvikling av kompakte byer og tettsteder, redusere transportbehovet og legge til rette for klima- og miljøvennlige transportformer.
- at de desentraliserte studie- og høgskolesentrene skal være sentrale byggesteiner i kompetanseheving og gjøre det lønnsomt for utdanningsinstitusjonene å tilby kurs som lett kan kombineres med å være i jobb.
- sikre døgnåpne og gratis offentlige toaletter i alle byer.
- gi flyttetilskudd til unge under 30 år som vil flytte til distriktskommuner i sentralitetsklasse 5 og 6.
- bedre støtteordningen for å bygge ut ladeinfrastruktur for hurtiglading i distriktene der det ikke er kommersielt lønnsomt i dag.

## Feminisme – frihet og likestilling

SV er et feministisk parti. Det betyr at vi kjemper for at kvinner og menn skal ha like muligheter, men at vi erkjenner at kvinner i dag undertrykkes både politisk, sosialt og økonomisk. Kvinner er underrepresentert i maktposisjoner, kvinner eier mindre og tjener mindre enn menn. Skal vi oppnå reell likestilling og stanse diskriminering av kvinner, må menn og kvinner ha like mye økonomisk makt. Kvinnefrigjøring er ikke mulig uten økonomisk selvstendighet og et godt utbygd velferdssamfunn. Kvinners rett til å bestemme over eget liv og egen kropp er en grunnleggende menneskerett. En viktig del av den feministiske kampen er kampen for alle menneskers frihet fra

begrensende kjønnsroller, og SV vil kjempe mot all diskriminering av seksuelle orienteringer, kjønnsuttrykk og kjønnsidentiteter. SV jobber for et mindre kjønnsdelt arbeidsmarked og utdanningssystem.

## Kjønn, kropp og seksualitet

Kvinner skal ha råderett over egen kropp, seksualitet og reproduksjon. For første gang på 40 år er retten til selvbestemt abort innskrenket i Norge. Samfunnet har et ansvar for å sikre unge god og kunnskapsbasert seksualitetsundervisning som bryter ned forestillinger om idealkropper og sikrer god informasjon om rettigheter og grensesetting.

## SV vil:

- avskaffe abortnemndene. Dagens yttergrense for lovlig abort, som gjelder til levedyktighet, forblir uendret, men det er kvinnen selv som får avgjøre om en abort skal gjennomføres. Det skal innføres en lovfestet rettighet i helselovgivningen som innebærer at kvinner får rett til rådgivning

i forbindelse med vurdering, gjennomføring, og i etterkant av abort. Rådgivningen skal gis fra en tjeneste med medisinsk og psykologisk kompetanse. Tjenesten skal ha særlig fokus på de kvinnene som gjennomgår senabort. Kvinner i hele landet skal sikres rett til tilgang på en slik tjeneste, og tjenesten skal være frivillig.

- sikre riktig og gratis prevensjon til unge, også jenter under 16 år.
- gjennomføre gjeldende bioteknologilov, som inkluderer å åpne for tidlig ultralyd til alle i offentlig regi, gi tilbud om gratis NIPT-test til alle kvinner og tillate eggdonasjon.
- at surrogati ikke er tillatt. SV vil arbeide for å sikre god offentlig informasjon om dilemma, farer og risiko både for surrogatmødrer og biologiske foreldre.
- forby reklame der mennesker er vesentlig retusjert, og reklame for kosmetiske inngrep.
- at Norge skal ta initiativ til et internasjonalt forbud mot kommersiell reklame rettet mot barn. Barn skal også beskyttes mot skadelig markedsføring på sosiale medier.
- opprette en ordning der man kan bestille sanitetsprodukt gratis via Helsenorge.
- erstatte engangsstønaden med en minsteytelse for foreldrepenger på 2G til alle. Foreldre som mottar under 2G i foreldrepenger, vil få mellomlegget dekket opp til minsteytelsen.
- at kvinner som føder etter termin dato, får utvidet permisjonen tilsvarende, og at denne tida holdes utenfor dagens tredeling av permisjonstida.
- Ha selvstendig uttaksrett for foreldrepenger til far, for fars kvote av foreldrepermisjonen.
- sikre far eller medmor rett til to uker med lønnet permisjon ved fødsel utenom fedrekvote.
- ha en mer fleksibel foreldrepermisjon ved å gi anledning til å ta ut permisjon med 90 prosent lønn i tillegg til dagens ordning.
- sikre kvinner med premature barn utvidet permisjon fram til uke 37.
- innføre en ventestønad. SV vil avskaffe kontantstønaden og bruke pengene til en ventestønad for foreldre til barn som ikke har fått barnehageplass.
- innføre åtte uker ekstra permisjon ved flerlingfødsel.

## Vold, overgrep og seksuell trakassering

Et liv uten vold er en menneskerett. Samfunnet har et ansvar for både å forebygge vold og overgrep, og vise oppmerksomhet overfor og gi tilbud til alle som blir utsatt for det. SV vil gjøre det lettere for barn og unge å varsle om vold og overgrep, og sikre at de blir lyttet til.

Menns vold mot kvinner er et globalt samfunns- og folkehelseproblem. Dette er kjønnsbasert vold og trakassering som er til hinder for kvinners rett til liv, helse, selvstendighet, utvikling og frihet. Volden kan

være seksuell, fysisk, psykisk, strategisk (i krig/konflikt) og økonomisk. Tvangsekteskap, kjønnslemlesting og prostitusjon er vold mot kvinner. Det er behov for økt innsats mot vold.

Negativ sosial kontroll og æresrelatert vold avgrenser livet til mange mennesker som lever i Norge. Kampen modige mennesker tar for individuell frihet, er viktig. SV skal stå sammen med disse og fortsette kampen til alle er frie, uansett bakgrunn.

## SV vil:

- innføre samtykkebasert voldtektslovgivning der voldtekt blir definert som seksuell omgang uten fritt samtykke, i tråd med Norges internasjonale menneskerettighetsforpliktelser.
- sikre tidlig hjelp og behandling gjennom økt kunnskap om å se tegn på voldsutsatte kvinner og barn, spesielt i helsevesenet og førstelinja i velferdstjenestene.
- gjøre lavterskeltilbudet volds- og overgrepslinja til et permanent, statlig finansiert tiltak.
- styrke finansieringen av krise-, incest- og voldtektssenter over hele landet. SV vil øke statlig finansiering av krisesentrene til 80 prosent.
- at opphold på krisesenter skal være gratis.
- styrke krisesenterloven gjennom å stille krav til kvalitet og nærhet til krisesenter.
- arbeide for økte midler til etterforskning av voldtektssaker og vold i nære relasjoner.
- bygge ut hjelpe- og behandlingstilbudet til både utsatte, voldsutøvere og overgripere.
- utvide bruken av omvendt voldsalarm for å styrke tryggheten for voldsutsatte.
- sikre voldsoffererstatning til dem som oppfyller vilkårene i loven, ved å opprettholde dagens søknadsordning og styrke Kontoret for voldsoffererstatning.
- styrke politiets innsats mot gjentakende partnervold og sikre at det settes inn effektive beskyttelsestiltak ved bruk av metoder som SARA-modellen.



Alle varslinger om vold mot kvinner må følges opp, og politiet i hele landet skal ha høy kompetanse og nok ressurser til å etterforske vold mot kvinner.

- kreve at besøksforbud skal håndheves strengere.
- arbeide mot kjøp og salg av mennesker i form av prostitusjon, porno og stripping. SV vil forsvare og forsterke sexkjøpsloven og forby kommersiell stripping.
- innføre nettpornofilter i alle offentlige institusjoner og på steder hvor barn og unge oppholder seg.
- styrke hjelpetiltak for mennesker i prostitusjon.
- håndheve sexkjøpsloven sterkere gjennom økte ressurser, og sikre kvinner som er ofre for menneskehandel og prostitusjon, rettstrygghet og oppfølging.
- arbeide for offentlige undersøkelseskommissjoner ved partnerdrap.
- at de som er utsatt for voldtekt som våpen i krig, skal ha samme rettigheter til vern som andre torturutsatte, og får samme behandlingstilbud som voldsutsatte i Norge.
- ha selvforsvarskurs for jenter i skolen.
- bekjempe negativ sosial kontroll, blant annet ved å styrke verktøyene og kompetansen i barnehager, skoler og fritidstilbud.
- forby barneforlovelser, som er et brudd på barns rettigheter.
- sikre at Norge kan følge opp og hente hjem barn som er etterlatt i utlandet.
- erstatte treårsregelen med et system som ikke gjør kvinner sårbare for overgrep og utnyttning. Treårsregelen tar fra den som har kommet til Norge gjennom ekteskap, retten til å bli i Norge om skilsmisse blir tatt ut før det har gått tre år etter at ekteskapet er inngått.
- at alle skoler skal ha forpliktende handlingsplaner mot seksuell trakassering.
- at fagkyndiges vurdering av om noen er utsatt for menneskehandel, legges til grunn i UDIs behandling av asylsøknader, slik at ofre for menneskehandel ikke risikerer utsendelse dersom politiet henlegger anmeldelsen av bakmenn.
- styrke voldsfres rettsvern ved å gjøre det ulovlig for politiet å oversende informasjon om manglende oppholdstillatelse til utlendingsenheten når en person anmelder vold eller voldtekt.

## Kjønns- og seksualitetsmangfold

Alle skal ha frihet og trygghet til å være den de er og elske den de vil. SV vil kjempe mot all diskriminering av seksuelle orienteringer, kjønnsuttrykk og kjønnsidentiteter. I et

likestilt samfunn kan alle åpent leve ut identiteten, kjærligheten, seksualiteten og kjønnsuttrykkene sine.

### SV vil:

- åpne for en tredje juridisk kjønnskategori.
- at menn som har sex med menn, skal få være blodgivere på lik linje med den øvrige befolkningen, uten den særskilte karanteneordningen de har i dag.
- styrke kjennskapen til, og kompetansen på, ulike seksuelle orienteringer og kjønnsuttrykk. Dette gjelder spesielt helsepersonell, politiet, ansatte i skoleverket og utlendingsforvaltningen.
- avvikle behandlingsmonopolet til Rikshospitalet og arbeide for at kravene for tilgang til kjønnsbekreftende behandling blir endret.
- at det opprettes regionale tilbud for å sikre folk med kjønnsinkongruens behandling som hormonbehandling, pubertetsutsettende behandling og enkel kirurgi etter prinsippet om laveste effektive omsorgsnivå.
- opprette en erstatningsordning for dem som uønsket har måttet gjennomgå et irreversibelt steriliseringsinngrep i forbindelse med endring av juridisk kjønn.
- arbeide for et forbud mot kirurgiske og medisinske inngrep på barn med atypiske kjønnsstrekk om det ikke er medisinsk nødvendig.
- bidra til åpenhet og kunnskap om kjønnsroller gjennom aktivt holdningsendrende arbeid i skoler og barnehager, slik at alle barn vokser opp med trygghet til å ta sine egne valg.
- oppheve kriminaliseringen av seksuallivet til hiv-positive.
- jobbe internasjonalt for at flere land skal tillate adopsjon til skeive.

## Det offentlige likestillingsarbeidet

Det offentlige likestillingsarbeidet i Norge trenger en sterkere faglig basis, en tydelig prioritering og en helskaplig gjennomføring. Den organiserte kvinnebevegelsen og

organisasjoner som jobber for mer likestilling, er viktige pådrivere for et mer likestilt Norge, og bør styrkes.

### SV vil:

- øke støtten til organisasjoner som jobber for økt likestilling, og rettighetene til kvinner, skeive og minoriteter.
- styrke gjennomføringsevnen i den statlige likestillingspolitikken, kombinert med et tiårig utviklingsprogram for lokalt likestillingsarbeid.
- sikre at likestillings- og diskrimineringsombudet har tilstrekkelige ressurser til å følge opp aktivitets- og redegjørelsesplikten, og til å ha en aktiv pådriver- og veiledningsrolle av diskrimineringslovverket.
- øke støtten til diskrimineringsnemnda for å sikre effektiv håndheving av diskrimineringslovverket, og sikre at det er et reelt lavterskeltilbud for personer som ønsker å få sin sak vurdert.

## Et samfunn for alle

I et rettferdig og demokratisk samfunn har alle like muligheter og rettigheter til å leve frie og selvstendige liv. Å bygge et samfunn for alle handler om likestilling og menneskerettigheter. Funksjonshemming oppstår først og fremst gjennom samfunnsskapt barrierer. SVs politikk skal bygge ned slike funksjonshemmende barrierer.

Alle med funksjonsvariasjon skal være trygge

på at fellesskapet stiller opp. Dette gjelder også familier som skal få eller får et barn med funksjonsvariasjon. All infrastruktur og offentlige rom skal være tilgjengelige for personer med funksjonsnedsettelse. SV vil ha et inkluderende arbeidsliv, tilpasset opplæring for barn og unge, og sikre at alle får den tilrettelegging, bistand, hjelpemidler og oppfølging de trenger for å leve liv i tråd med egne ønsker og verdier.

### SV vil:

- ta FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD) inn i den norske menneskerettighetsloven.
- at Norge skal være universelt utformet innen 2035. Et universelt utformet samfunn er et bedre samfunn for alle.
- jobbe for likestilling og tiltak mot diskriminering og ulike former for sosial ekskludering av personer med funksjonsnedsettelse i skole, arbeid og i samfunnet ellers.

- at personer som har rett på brukerstyrt personlig assistanse (BPA), skal få dekket det gjennom folketrygden, og ikke være avhengige av kommunens økonomi. Helsehjelp må inngå i BPA-ordningen.
- innføre en besøksordning der foreldre som venter barn med funksjonsnedsettelse, kan besøke familier med relevant erfaring.
- foreslå at en ordning med familievikar lovfestes, slik at familier kan få avlastning i hverdagen.
- sørge for at alle barn og unge som har rett på spesialpedagogiske tiltak og hjelpemidler, får det, og at de blir tilstrekkelig fulgt opp gjennom hele utdanningsløpet.
- at elever som trenger å bruke punktskrift, tegn som støtte eller alternativ og supplerende kommunikasjon, må ha fullgod rett på opplæring, undervisningsmaterieell og mulighet til å kommunisere med sitt språk i skolen.
- at mennesker med utviklingshemning sikres frihet, selvbestemmelse og deltakelse i samfunn og arbeidsliv.
- at også personer med funksjonsvariasjon skal kunne bestemme selv hvor og med hvem de vil bo. SV vil stoppe institusjonalisering og bygging av store samlokaliserte boligtilbud.
- jobbe for at personer med funksjonsnedsettelse kommer i arbeid og beholder arbeidstilknytningen sin gjennom riktig tilrettelegging, blant annet gjennom arbeidsmarkedsbedrifter, styrking av ordninger for varig tilrettelagt arbeid både i skjermede og ordinære virksomheter, og kvoteringsordninger i offentlig sektor.
- styrke hjelpemiddelformidlingen og opprettholde den som en del av folketrygden for å sørge for at alle har likeverdig tilgang til hjelpemidler.
- bedre systemet for formidling av tegnspråktolker, utdanne flere tolker og opprette flere tolkestillinger.
- erstatte dagens vergemålslov med en lov som gir rett til hjelp for å treffe beslutninger i samsvar med egne preferanser og egen vilje.
- jobbe for å endre tvangslovene i helse- og omsorgsvirksomheten slik at de blir uavhengige av funksjonsnedsettelse og diagnose og i samsvar med FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD).
- skrinlegge prinsippet om gjengs leie for kommunale utleieboliger. Vi må sikre at også mennesker med trygdeytelser kan ha råd til et godt liv og å kunne bo i en nøktern bolig.
- sikre at flere kan ha mulighet til å etablere seg i selveid bolig, gjennom å styrke bostøtteordningen.
- at informasjon som kommer fra offentlige organ og er rettet til befolkningen, skal oversettes til norsk tegnspråk.

## Et mangfoldig samfunn

Norge har alltid vært et mangfoldig og flerkulturelt samfunn, og vil alltid fortsette å være det. Det er en styrke for fellesskapet at vi har ulike erfaringer og kunnskaper. Et samfunn uten diskriminering og rasisme er et bedre samfunn for alle.

## Antirasisme

Alle skal ha like muligheter, uavhengig av hudfarge, etnisitet, religion og bakgrunn. Rasisme skaper mistillit mellom mennesker og bygger opp under skjevfordeling av makt og ressurser. Rasisme er en trussel mot et godt og trygt samfunn, og må bekjempes. Rasisme er et samfunnsproblem i Norge. Antirasisme handler ikke bare om holdningene til hver enkelt, antirasisme krever et helt samfunn som står opp mot urett.

## SV vil:

- bevare rasimeparagrafen.
- at det lages en tiltaksplan som skal forebygge og håndtere rasisme i skolen, og som blant annet skal sikre at lærer- og barnehagelærerutdanningen har god opplæring i antirasisme.
- at norske kommuner og statlige foretak skal kunne vise til arbeid mot rasisme på et systematisk nivå, for eksempel gjennom handlingsplaner mot rasisme og etnisk diskriminering.
- øke støtten til forskning på rasisme og diskriminering.
- øke den økonomiske støtten til antirasistiske aktører og frivillige organisasjoner som jobber med antirasisme og inkludering, og stoppe statsstøtte til organisasjoner og virksomheter som aktivt sprer hets.
- øke andelen ansatte med minoritetsbakgrunn gjennom kvotering i staten og virksomheter staten kontrollerer, og bruke dette aktivt for å rekruttere personer med minoritetsbakgrunn til lederstillinger.
- styrke trepartssamarbeidet for å bidra til at helhetlig diskrimineringsarbeid blir en del av rekrutterings- og ansettelsesarbeidet.
- arbeide for et styrket vern mot diskriminering i lov- og avtaleverket, og for å styrke aktivitets- og redegjøringsplikten i diskrimineringslovgivningen.
- at det lages en veileder for å bekjempe diskriminering i rekrutteringsprosesser, spesielt diskriminering som gjør at kandidater velges bort før intervjuprosessene.
- at verneombud og tillitsvalgte gis økt kompetanse for bedre å avdekke forekomster av diskriminering, og gi god veiledning og oppfølging av dem som opplever diskriminering.
- at rasisme på utesteder bekjempes, ved å senke terskelen for inndragning av skjenkebevilling som følge av rasisme, og ved at utesteder må

tydeliggjøre eventuelle særregler for adgang.

- videreføre egne handlingsplaner mot antisemittisme og islamofobi.
- hindre etnisk profilering i politiet. SV vil blant annet innføre en kvitteringsordning ved politikontroll. Ordningen innebærer at alle som blir kontrollert av politiet, skal kunne få en kvittering som sier hvorfor man ble stoppet. Kvitteringen er et bevis på kontrollen.

## Inkludering

Inkludering av innvandrere må starte fra dag én, med god norskopplæring og mulighet til deltakelse i arbeids- og samfunnsliv. SV vil kjempe mot en stadig økende tendens til mer

midlertidig opphold og manglende respekt for retten til familieliv. Vi må tette gapet mellom hva arbeidslivet krever, og hva folk kan.

## SV vil:

- sikre gode integreringstiltak i alle mottak, herunder styrke norskopplæringen.
- at norskopplæringa for voksne arbeidsinnvandrere skal skje på nynorsk i nynorskkommuner.
- at asylmottak skal drives av det offentlige eller ideelle aktører.
- øke ytelsene til asylsøkere i mottak, for å hindre matusikkerhet og gi bedre levekår.
- sikre at flyktninger med særskilte behov blir bosatt raskere, og gi departementet, i samråd med KS, mulighet til å pålegge kommunene å bosette flyktninger med særskilte behov.
- styrke introduksjonsprogrammet. Vi må sikre at all grunnleggende kvalifisering kan tas og fullføres innenfor ordningen, og tilpasse regelverket slik at fleksibilitet med hensyn til lengde ivaretas.
- legge til rette for at introduksjonsordningen kan kobles mot fagopplæringen og voksenopplæringen, og inneholde opplæring i arbeidslivet og fagbevegelsens arbeid.
- øke de kommunale utviklingsmidlene for å styrke kommunenes arbeid med introduksjonsprogrammet og opplæring i norsk og samfunnskunnskap.
- at familieinnvandrere skal få gratis eller rimelig tilbud om norskopplæring.
- lage en startpakke for arbeidsinnvandrere på et språk de forstår, med

informasjon om rettigheter og plikter.

- sikre at innvandrere raskt får vurdert sin real- og formalkompetanse, for å kunne påbegynne/fullføre en universitets- eller høyskoleutdanning, eller for at de raskt kan få bidra med sin arbeidskraft.
- øke bevilgningene til NOKUT og utvide og videreutvikle arbeidet med kompetansepass.
- endre statsborgerloven slik at det ikke stilles språkkrav for statsborgerskap.
- fjerne kravet om ikke å ha mottatt sosialhjelp de siste 12 månedene ved søknad om permanent oppholdstillatelse.

## Urfolk og nasjonale minoriteter

Norge er tuftet på territoriet til to folk – nordmenn og samer. Samene er Norges urfolk, og Norge er forpliktet til å sørge for at det samiske folks rettigheter ivaretas. Å bevare og styrke samisk språk og samiske næringer er avgjørende for at samisk kultur og samfunn skal overleve.

SV vil bidra til at det samiske folk kan opprettholde og videreutvikle sine språk, sine kulturer og næringer. Det er viktig at samisk tamreindrift ikke mister viktige arealer gjennom storsamfunnets utbygging og naturinngrep. SV vil legge til rette for utvikling av kulturnæringer og kunnskaps- og

teknologibaserte næringer i samiske områder, så framtidig disse ikke skader den bærekraftige utviklingen av tradisjonelle samiske næringer.

Fem folkegrupper har status som nasjonale minoriteter: jøder, kvener, rom, romani og skogfinner – alle med langvarig tilhold i landet og med en særegen historie og kultur. Norske myndigheter må føre en mer aktiv politikk for å sikre at de nasjonale minoritetene får muligheter til å verne om og videreutvikle egen kultur og språk. Deres historie og situasjon skal representeres i skolen og andre institusjoner som bærer kulturarv.

## SV vil:

- styrke bevilgningene til Sametinget og lovfeste konsultasjonsretten.
- sikre at alle elever i Norge får kjennskap til samisk historie og lærer om samiske rettigheter og det samiske folket, fornorskingspolitikken og om den samiske rettighetskampen.
- sikre at barn og unge har rett på opplæring i og på samisk, samt styrke voksenopplæringsprogrammet i samisk.
- rekruttere flere samisktalende lærere og barnehagelærere, samt sikre etterutdanning og faglig utvikling. Ordningen for ettergivelse av studielån for fullførte studieløp bør også gjelde samisktalende helsepersonell som jobber i samiskspråklige områder.

- sikre støtte til samiske medier, filmindustri, festivaler og kulturarrangementer.
- øke bevilgningene til samiske museer, slik at skjevfordelingen til andre museer utjevnes.
- overføre Statskogs eiendom i Nordland og Troms til en ny forvaltningsmodell som sikrer urfolks og øvrig lokalbefolknings makt over sine nærliggende naturressurser.
- sikre samiske rettigheter til kystområder i tråd med Kystfiskeutvalgets anbefalinger.
- følge opp sannhetskomisjonens arbeid og følge opp anbefalinger som kan bidra til å rette opp uretten begått av den norske staten mot samer, kvener og norskfinner.
- øke støtten til samisk forskning og støtte opp om forsknings- og utdanningsinstitusjoner med høy kompetanse på samiske spørsmål og urfolksspørsmål. Vi vil bistå Samisk høyskole i arbeid rettet mot å bygge seg opp som et grenseoverskridende, samiskspråklig urfolksuniversitet.
- styrke arbeidet for språk og kultur for nasjonale minoriteter.
- sikre barn av nasjonale minoriteter en skolegang som tar hensyn til og fremmer opplæring i deres språk, kultur og historie.
- øke støtten til oversettelse og produksjon av litteratur på samiske språk og nasjonale minoritetsspråk.
- innføre samenes nasjonaldag 6. februar som offentlig høytidsdag.
- innføre en inndeling i ulike kommunetyper innenfor Forvaltningsområdet for samisk språk, slik at regelverket passer bedre til den ulike språksituasjonen i ulike kommuner.
- lovfeste skoleeiers plikt til å informere alle foresatte om barns rett til å få undervisning i og på samisk.
- samarbeide med Sametinget om utredning av et samisk språkbud, med mål om at det opprettes.
- arbeide for etablering av internordisk samarbeid for å skape samisk læringsmaterieell og opplæringstilbud.
- styrke det språk- og kulturbaserte helsetilbudet til samiske pasienter over hele landet.
- utarbeide en egen stortingsmelding om sørsamisk kultur, språk og næring.
- følge opp NOU 2016: 18 Hjertespråket – Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk.
- ta initiativ til en offentlig granskning av statens behandling av døve.

## Kultur og frivillighet

Kunst, idrett, frivillighet og kultur er nødvendig for samfunnet og den enkelte. Kultur fyller livet vårt med innhold og er sammen med den frie, redaktørstyrte pressen viktige grunnsteiner for demokratiet vårt. Det samme er åpenhet og meningsmangfold, med rom for ulike livssyn og religioner. SVs mål for kulturpolitikken er høy kvalitet, stort mangfold og tilgang for alle.

### Kultur i hele landet

SV ønsker et nytt kulturløft. Alle skal kunne delta i et rikt og variert kulturliv.

### SV vil:

- ha et nytt kulturløft. Minst én prosent av statsbudsjettet skal gå til kulturformål med et særlig løft for det lokale kulturlivet og kunstnerøkonomien.
- forsvare kunstens frihet og ytringsfriheten. Midler skal tildeles kulturproduksjon ut fra kunstfaglige vurderinger. Det offentlige må sikre mediemangfoldet i møte med hardere internasjonal konkurranse.
- styrke fellesskapsansvaret for kulturlivet. Offentlig finansiering skal sørge for at bredden og mangfoldet av kulturuttrykk får støtte, ikke bare det som private mener er verdt å satse på.
- bidra til et mangfoldig og likestilt kulturliv. Støtteordninger og tiltak for å sikre representasjonen blant utøvere, skapere og publikum må styrkes og utvides.
- styrke kulturloven med krav om tilstrekkelig kulturforvaltning i alle kommuner, slik som kulturplan og kompetanse i forvaltningen.
- styrke Kulturrådets uavhengighet i forvaltning av Kulturfondet og ha en helhetlig gjennomgang av Kulturrådets oppgaver i samarbeid med feltet. En desentralisering av Kulturtanken må utredes, der oppgavene fordeles mellom fylkenes DKS-kontorer, Kulturrådet og aktører som Scenekunstbruket og tilsvarende for sine felt.
- innføre kulturmomns i tråd med forslaget om en breddemodell.
- øke kvaliteten og bredden i kulturskolen og gi flere tilgang. Staten må bidra til å fase inn gratis plasser i kulturskolen, samt flere åpne lavterskeltilbud. Maksprisen må gjeninnføres.
- lovfeste fritidstilbud for barn og unge. Barn og unge skal ha tilgang på åpne og gratis fritidstilbud i alle kommuner, som må ha lokal frihet til å

Kulturskolen, bibliotekene, fritidsklubbene og kulturfrivilligheten er grunnmuren i kulturlivet. Disse tilbudene skal være til stede i hele landet, og det skal være lav terskel for å delta, uavhengig av lommebok og bakgrunn. SVs nye kulturløft vil særlig bygge opp den kulturelle grunnmuren. Den kulturelle skolesekken skal tilby profesjonell kunst av høy kvalitet til elever i hele landet. Sammen med den kulturelle spaserstokken og bæremeisen gjør slike universelle tilbud at flere får ta del i et rikt og variert kulturliv gjennom hele livet.

utforme tilbudet sammen med frivilligheten, men det må stilles krav til kompetanse og unges rett til medvirkning.

- videreutvikle fritidskortet. Alle barn og unge skal få et universelt kort som gir rabatter eller gratis tilgang på fritidsaktiviteter, kulturtilbud og deltakelse i frivilligheten.
- sikre at tippemidlene går til kunsten og kulturfrivilligheten. SV vil ha en opprydning i kulturens andel av tippemidlene. Vi vil lovfeste at midlene går til gode formål i det lokale kulturlivet, og flytte andre formål over til statsbudsjettet. Midlene må gå til kunsten, og til kunstnerisk produksjon og ledelse.
- bygge ut kulturarenaer for å sikre hensiktsmessige og universelt utformede lokaler til det lokale kulturlivet og kulturfrivilligheten. SV vil lovfeste krav om å inkludere kulturanleggene og driften av dem i kommuneplanen.
- forbedre den kulturelle skolesekken gjennom større medvirkning fra barn og unge.
- styrke den kulturelle spaserstokken og bæremeisen. SV vil gi nasjonal støtte og videreutvikle tilbudene.
- styrke kunstneres rettigheter. Oppdragstakernes rettigheter og lønn i den kulturelle skolesekken må styrkes gjennom nasjonalt arbeidsgiveransvar.

## Litteratur og mediemangfold

Litteratur utvikler språket og setter ord på livene våre. Vi vil styrke og hegne om folks leseglede, også i en digital tidsalder. Vi må legge til rette for å gi ut en bred og variert litteratur, samtidig som vi legger til rette for lesing og sikrer god distribusjon, og styrker det

norske litteratursystemet. Ytringsfriheten og frie, redaktørstyrte medier er forutsetninger for et demokratisk samfunn. Som samfunn må vi tåle ytringer som utfordrer oss, samtidig som at beskyttelse mot hets, sjikane og rasisme trengs for at flere stemmer kan delta.

### SV vil:

- øke pressestøtten for å sikre et variert og fritt medieliv.
- styrke kildevernet. Kunstneres og journalisters verk skal beskyttes, og kildevernet skal styrkes i etterforskningsaker.
- stoppe skatte- og annonselekkasjen i mediene.
- sikre distribusjon av aviser i hele landet.
- styrke NRK som offentlig eid allmennkringkaster. Støttemidler til nasjonale

TV-produksjoner og til nyhetsredaksjonen med større dekning av flere land og regioner må økes.

- legge ned medierådet og la Medietilsynet forvalte ordningen som før.
- legge ned Kringkastingsrådet. NRKs redaksjonelle frihet må utvides.
- sikre lokalradioenes framtid ved å tillate videre bruk av FM, også etter 2025.
- sikre en kommersiell allmennkringkaster med hovedkontor utenfor Oslo.
- innføre en boklov for å sikre videreføring av fastpris på bøker og sikre distribusjon over hele landet.
- styrke innkjøpsordningene for skjønnlitteratur, sakprosa og tegneserier.
- styrke innkjøpsordningene for sakprosa og på sikt gjøre den lik ordningen for skjønnlitteratur.
- etablere en ny handlingsplan for å fremme og styrke leseorganisasjonene.
- starte et fireårig nasjonalt løft for bibliotekene. SV vil ha øremerket opptrapping av bevilgningene til kommunal bibliotekdrift, som inkluderer satsing på biblioteklokaler, mer åpne bibliotek og mobile bibliotek.
- øke støtten til litteratur på samiske språk, kvensk og finsk, samt etablere støtteordninger for oversettelse av barne- og ungdomslitteratur til samisk, kvensk og finsk.
- sikre reell likestilling mellom nynorsk og bokmål på alle samfunnsområder. Det innebærer et særskilt statlig ansvar for å fremme nynorsk og sikre gode vilkår for det minst brukte av de to språkene. Det skjeve maktforholdet mellom språkene må jevnes ut, og brukerne gis like muligheter til å bruke og bli møtt med språket sitt.
- styrke skandinavisk som kommunikasjonsspråk i Norden, blant annet i NRK-plakaten.
- styrke Språkrådet.
- vektlegge arbeidet med klarspråk i det offentlige.

## Kunstnerpolitikk

Et rikt og variert kunst- og kulturliv er avhengig av skaperne og utøverne av kunsten. Utøverne og skaperne skal kunne leve av kunsten uavhengig av klassebakgrunn.

### SV vil:

- utrede oppdragsgiveravgift. Tilsvarende som andre arbeidsgivere betaler arbeidsgiveravgift, bør de som bestiller oppdrag av selvstendige kunstnere, bidra til å finansiere eksempelvis pensjon og sykepenger.
- kunstnerstipend skal reguleres gjennom en regelstyrt ordning slik at de minimum får samme økning som rammen i lønnsoppgjøret i staten. Statlige kunstnerstipend skal alltid være minst 50 prosent av medianårsinntekten.
- opprette 500 nye kunstnerstipend. SV vil over fire år trappe opp med 500 nye hjemler for ulike typer kunstnerstipend.
- sikre kunstnerrepresentasjon. Kunstnerne skal selv gjennom organisasjonene sine utnevne representanter til stipendkomiteer og lignende.
- gi faste ansettelser mellom arbeidsforhold for frilansere og selvstendige. Øke støtten betydelig til Skuespiller- og danseralliansen og opprette lignende ordninger i samarbeid med aktørene på andre kunstfelt, for musikere, filmskaperne, komponister og andre.
- samarbeide med institusjonene og kunstnerne om flere trygge og faste ansettelser.
- innføre utstillingshonorar og utstillingsvederlag for de visuelle kunstnerne.
- forbedre åndsverkloven for kunstnerne gjennom å sikre vederlag for strømmetjenester, samt innføre en strømmeavgift. SV ønsker medfinansieringsplikt for internasjonale strømmetjenester i form av en avgift som går uavkortet til produksjon og formidling av norskprodusert innhold.
- samarbeide med kommunene om kunstnerboliger, -residenser og -lokaler. SV vil gi et nasjonalt løft til atelierpolitikken, slik at kunsten får rom til utvikling i lokalsamfunnene.
- gjøre billedkunsten synlig gjennom flere visnings- og formidlingssteder for visuell kunst.
- bedre kunstneres mulighet til å stille ut sine verk, blant annet gjennom tilskudd til kunstnerstyrte gallerier og til søkbare midler til produksjon av utstillinger.

## Scenekunst, kulturarv og lyd og bilde

SV vil bygge kulturens infrastruktur videre gjennom å styrke de nasjonale og regionale institusjonenes økonomi, og løfte Kulturfondet for å styrke den frie scenekunsten og arrangørfeltet. Kulturarv skal bevares og formidles til nye generasjoner. SV vil styrke museene og legge til rette for mer mangfold i

produksjon og visning av kunst. Gjennom film, tv og dataspill fortelles historier om oss selv og andre. SV vil satse på dataspill om både næring, idrett og kultur. Norge som et lite språkområde må ha en sterk politikk for norskprodusert innhold innen film, tv og dataspill.

### SV vil:

- styrke økonomien til nasjonale og regionale kulturinstitusjoner gjennom å gi reell lønns- og priskompensasjon.
- videreutvikle Forsvarets musikk. Vi vil øke bevilgningene for å styrke de fem korpene videre, og vil flytte hele budsjettposten tilbake til forsvarsbudsjettet.
- opprette Musikkbruket og tilsvarende for andre kunstuttrykk for å styrke kvalitetskontrollen i den kulturelle skolesekken, etter modell av Scenekunstbruket.
- øke rammene til Kulturfondet, for å gi mer støtte til blant annet den frie scenekunsten.
- sikre økonomisk forutsigbarhet for musikkfestivalene og helårsarrangører gjennom å styrke arrangørstøtten og festivalstøtteordningen i Kulturrådet.
- etablere regionale kulturfond som forvaltes av de nye regionene i et spleiselag med staten, som skal supplere Norsk kulturfond og fange opp dem som nå faller utenfor fondets støtte.
- gjøre museumsbesøk gratis for barn, unge og studenter og støtte en bredere historiefortelling. SV vil øke støtten til museer, arkiv og bibliotek som dokumenterer og formidler urfolk, nasjonale og nyere minoriteters historie, kvinners rolle i historien og arbeiderhistorie.
- starte opptrapping til 60 prosent statlig finansiering av regionale museum, og 100 prosent statlig finansiering av museum med samlinger av unik nasjonal verdi.
- at staten skal prioritere gjenbruk og tilpasning av egen bygningsmasse over riving og nybygg.
- øke støtten til de fredete kulturmiljøene og verdensarvstedene.
- øke bevilgningene til kulturminnevern; kulturminner er en ikke-fornybar ressurs som må sikres.
- legge til rette for digitalisering. Vi vil gi støtte til at større deler av museenes samlinger skal digitaliseres og gjøres tilgjengelige for

allmennheten.

- øke Norsk kulturråds midler til oppfølging av UNESCO-konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven.
- sikre de små og verneverdige håndverksfagene.
- inkludere kunst- og fotobøker i innkjøpsordningen for bibliotekene. Visuell kunst hos Kulturrådet bør styre ordningen, som må ha en egen tilskuddsramme.
- sikre økt tilgjengelighet gjennom teksting og universell utforming.
- øke budsjettene for innkjøp av samtidskunst gjennom en nasjonal innkjøpsordning.
- øke bevilgningene til Filmfondet betydelig, og styrke filmformidling og regional filmpolitikk. SV vil gi økt støtte til nasjonale og regionale filmfestivaler, Cinemateket, filmklubbene, filmfond og senter, og opprettholde en desentralisert kinostruktur.
- løfte samiske filmer og serier gjennom å øke støtten til International Sami Filminstitute.
- opprette Norsk dataspillinstitutt med betydelig økte støtteordninger, bygge kompetanse og få det til å bli et kraftsenter for spillkultur, e-sport og spillnæring.
- opprette en egen støtteordning for spillutvikling i Norge.
- innføre kvotering i Norsk filminstitutt. Minst 50 prosent av utbetalingene fra NFIs støtteordninger skal gå til produksjoner med kvinner i nøkkelroller, fram til likestilling er oppnådd.

## Idrett og frivillighet

Uten frivilligheten stanser Norge. Når folk går sammen og finner løsninger på de utfordringene de ser i hverdagen, bygger det samfunnet nedenfra. Frivilligheten og idretten er en viktig del av ethvert lokalsamfunn i Norge, de gir tilhørighet, idrettsglede og utfordringer til folk i alle aldre. Idretten og frivilligheten må inkludere, den må være tilgjengelig, og den

må ha gode rammevilkår. Det er for få gode anlegg i Norge, mange idrettslag og frivillige organisasjoner har for dårlig økonomi, og mange aktiviteter blir for dyre. Alle skal få tilbud om fritidsaktiviteter og idrettstilbud, uavhengig av økonomisk bakgrunn, klassesilhørighet og bosted.

### SV vil:

- sikre trygg finansiering av idretten og bidra med nasjonale midler utover tippemidlene for å bygge idrettsanlegg over hele landet, med særlig prioritet i områder med lav dekning.

- opprette en støtteordning for idrett i områder med levekårsutfordring, som særlig styrker idrettsanlegg, infrastruktur for fritidsaktiviteter og sikrer langsiktig arbeid lokalt.
- utrede støtteordninger som rentefrie lån for idrettslag som vil bygge egne anlegg, under forutsetning av at de er tilgjengelige for breddeidretten.
- innføre full og regelstyrt momskompensasjon for frivillige organisasjoner som bygger sine egne anlegg.
- støtte utstyrssentraler over hele landet.
- at barne- og ungdomsorganisasjoner skal ha tilgang på lokaler. Kommunene skal være pliktige til å gi barne- og ungdomsorganisasjonene fri tilgang til egnede offentlige bygg.
- gi frivilligheten frihet og forutsigbarhet gjennom én overordnet, forpliktende avtale mellom regjering, kommunesektor og frivilligheten, samt øke andelen frie og langsiktige midler.
- sikre finansiering av frivilligsentraler.
- øke tilgangen på uorganisert og lavorganisert trening og møteplasser gjennom å støtte lavterskeltilbud som åpne flerbrukshaller, skateparker, felles uteområder og ungdomshus.
- sikre et godt idrettstilbud også til barn og ungdom som ikke vil spesialisere seg eller satse i konkurranseidretten. SV vil støtte initiativer fra breddeidretten som legger til rette for idrettstilbud der det er plass til alle.
- stimulere til kommunale ordninger som sikrer at idrettslag enkelt kan be om tilskudd fra kommunene for å dekke kostnader til barn og unge som ellers ville ha sluttet.
- redusere kostnadene for å delta i barne- og ungdomsidrett og styre mot et gratisprinsipp. Det må etableres et forpliktende samarbeid mellom stat, kommune og idretten om dette.
- styrke finansieringen av studieforbundene for å sikre opplæring i frivilligheten til å drive og utvikle organisasjoner, bidra til rekruttering og skape deltakelse i både lokalsamfunnet og demokratiet.
- kjempe for likestilling i toppidretten.
- hegne om enerettsmodellen for spill, for å redusere spillavhengighet og sikre at inntektene herfra går til den brede kulturfrivilligheten og breddeidretten.

## Religion og livssyn

Alle mennesker har krav på reell religions- og meningsfrihet. Verken staten eller offentlige institusjoner bør ta stilling i tros- og livssynsspørsmål, men bidra til at alle innbyggere skal stå fritt til å velge livssyn og religiøs praksis. Religion eller livssyn representerer for mange en viktig del av livet.

Religionsfrihet innebærer også at ingen skal bli utsatt for religiøs kontroll og tvang. Den

enkeltes religionsfrihet skal ikke krenke andres rettigheter. Den viktigste kampen for frigjøring skjer nedenfra, og SV støtter opp om feministiske, kvinnefrigjørende og skeive initiativ i alle tros- og livssynssamfunn.

En sekulær stat må legge rammene for et mangfoldig og livssynsåpent samfunn, der både religiøse og sekulære syn er nærværende og synlige i samfunnet og i samfunnsdebatten.

## SV vil:

- likebehandle ulike tros- og livssynspraksiser. Staten må ikke utsette noen for diskriminering eller forskjellsbehandling på bakgrunn av deres religion eller livssyn. Staten må tilstrebe samme grad av støtte til ulike tros- og livssynssamfunn.
- stille krav til tros- og livssynssamfunn som mottar statlig støtte ut ifra sentrale fellesverdier som demokrati og menneskerettigheter, likestilling og ikke-diskriminering. Tros- og livssynssamfunn som benytter seg av unntakstilgangen i likestillingsloven, får redusert statsstøtten.
- at statsstøtten skal kuttes dersom et tros- eller livssynssamfunn bidrar til å spre ekstremisme eller oppfordrer til alvorlig sosial kontroll.
- gi økonomisk hjelp mot diskriminerende praksiser gjennom å støtte et mangfold av organisasjoner som arbeider for å styrke rettighetene til kvinner og LHBT-befolkningen innenfor tros- og livssynssamfunnene.
- hindre at noen blir regnet for å høre til et tros- og livssynssamfunn uten å ha meldt seg inn.
- tilby utdanning av ledere i tros- og livssynssamfunn i Norge for å bidra til at sentrale fellesverdier som demokrati, likestilling og menneskerettigheter får en naturlig plass i alle tros- og livssynssamfunn.
- endre Grunnloven slik at paragrafer som viser til en særskilt religion eller et særskilt livssyn, blir endret eller fjernet.
- støtte organisasjoner som gir hjelp til mennesker som bryter ut av tros- og livssynssamfunn.
- at alle innbyggere skal ha tilgang på livssynsnøytrale seremonirom.



## Justispolitikk og samfunnsikkerhet

Rettsystemet kan både undertrykke og frigjøre fra undertrykking. For at rettsystemet skal fungere, er det avgjørende at alle mennesker kjenner sine rettigheter, kan gjøre krav på dem, og har lik adgang til domstoler og andre organ med avgjørelsesmyndighet. SV ønsker et rettsystem som er nær folk, over hele landet, og som sikrer rettssikkerhet uavhengig av klassebakgrunn.

Store deler av rettsstatens institusjoner er underfinansiert, og hvor mye penger man har, kan avgjøre om rettigheter blir ivaretatt eller skjøvet til side. Når rettssikkerhet ikke er

tilstrekkelig sikret, rammer det enkeltindividet og dets tillit til samfunn og stat, og det går ut over den totale rettssikkerheten i samfunnet. SV skal føre en justispolitikk som fremmer Grunnlovens kjerneverdier.

### Rettsikkerhet

For å styrke rettssikkerheten må vi sikre at rettsstaten klarer å ivareta folks rettigheter. Vi må ha nye lavterskelveier inn i rettsystemet. Det er viktig med god kontroll av myndighetsutøvelsen. For å sikre at rettsystemet er i takt med samfunnsutviklingen, er det viktig med juridisk forskning og et sterkt internasjonalt juridisk samarbeid.

### SV vil:

- styrke hele straffesakskjeden, politiet, påtalemyndigheten, domstolene og kriminalomsorgen, for å sikre at kriminalitet og rehabilitering håndteres raskt og med god kvalitet.
- ha en gratis førstelinjetjeneste med rettshjelp for alle.
- styrke finansieringen av de frivillige rettshjelptiltakene.
- at fri rettshjelp tilbys på flere rettsområder, deriblant statsborgerskapsaker, utvisningssaker, sosial dumping, mobbing, varsling, arbeidsrett, gjeldsrett, husleierett, voldsoffererstatning, likestillings- og diskrimineringsrett, identitetstyveri, tvangssalg av bolig og i saker om isolasjon og tvangsinngrep under straffegjennomføring.
- øke inntektsgrensen for fri rettshjelp og knytte den opp mot 5G i folketrygden. Det må vurderes å innføre gradering av inntektsgrensen.
- øke salærsatsene for fri rettshjelp og sørge for at antall timer man får innvilget, gjenspeiler sakens kompleksitet.
- heve den juridiske kompetansen i forliksrådene.
- at det skal arbeides kontinuerlig med å forenkle lover og forskrifter for å sikre at de er tilgjengelige og enklest mulig for folk å forstå.
- styrke Sivilombudets rolle som kontrollør av offentlige myndigheter, særlig ombudets selvstendige undersøkelsesrett.
- styrke de juridiske forskningsmiljøene og tidsskriftene.
- sikre statens voldsmonopol og begrense bevæpning av offentlige yrkesgrupper. Det er politiet som skal trygge samfunnet, ikke private

firmaer eller borgervern.

- sikre at alle innbyggere med behov for tolk får tilbud om dette i møte med offentlige tjenesteytere. Dette er særlig viktig i kontakt med politiet, fengselsvesenet, barnevernet, NAV og rettshjelptiltakene.
- avvise alle forsøk på å innføre såkalt tilrettelagt innhenting eller andre former for masseinnsamling og -lagring av norske kommunikasjonsdata gjennom hemmelige tjenester.
- at det skal foretas en systematisk og helhetlig gjennomgang av regelverket for politiets og PSTs bruk av skjulte tvangsmidler med mål om å redusere det.
- styrke Finanstilsynets rolle som kontrollorgan for inkassobransjen.
- sikre at døve, hørselshemmede og døvblinde har rett på kvalifiserte, statsautoriserte tegnspråktolker i møte med rettsystemet.

### Politi

Politiet må styrkes for å ivareta tryggheten i Norge. I dag mangler politiet kapasitet og evne til å prioritere viktige deler av kriminalitetsbildet. Vi ønsker et taktskifte i etterforskningen av voldtekt, overgrep og vold i nære relasjoner, gjennom øremerkede ressurser og økt kapasitet i alle politidistrikt.

SV vil at politiet skal være der folk trenger dem, og ha fokus på forebyggende arbeid slik at de kan stoppe kriminaliteten før den finner sted. Politiet forvalter en stor tillit på vegne av samfunnet. For å sikre at befolkningen fortsatt har høy tillit, er det viktig med kontroll av maktutøvelsen.

### SV vil:

- sikre et nærpolti. Vi må ha flere lokale politistasjoner og styrke politiets forebyggende arbeid.
- etablere lokale hatkrimgrupper i alle politidistrikt.
- ha en nullvisjon om antall henlagte saker med kjent gjerningsperson i hatkrimsaker.
- minimere unødig byråkrati og skjemavelde i politiet for å frigjøre ressurser til flere patruljer og bedre etterforskning. Hverdagskriminalitet skal bekjempes.
- bevilge mer ressurser til innsatsen mot økonomisk kriminalitet, hvitvasking og korrupsjon og sikre at ØKOKRIM, som spissorgan for bekjempelse av miljøkriminalitet, har kompetanse og ressurser til å utføre disse saker på en forsvarlig måte. Politiets kompetanse på miljøkriminalitet må også styrkes.

- styrke innsatsen mot seksuelle overgrep, grov vold og vold i nære relasjoner gjennom økte og øremerkede bevilgninger.
- styrke tverretatlig forebyggende innsats gjennom å etablere politiråd i alle kommuner.
- satse på kompetanseheving på vold og overgrep på Politihøgskolen.
- øke kapasiteten i politiets datakriminalitet, for å møte et moderne kriminalitetsbilde hvor flere lovbrudd skjer på nett.
- styrke Norges internasjonale samarbeid med organisasjoner som Europol og Interpol, for å håndtere organisert grensekryssende og internasjonal kriminalitet.
- ha et ubevæpnet politi. SV ønsker punktsikring med våpen på strategisk viktige steder, og framskutt lagring.

### Aktører i rettssystemet og domstolene

Rettssystemet er komplekst og voksende, og vanlige mennesker blir stadig mer avhengige av kompetansen til jurister og advokater for å forstå reglene og kunne navigere i systemet. For å sikre at samfunnets og befolkningens interesser ivaretas til enhver tid, må aktørene i rettssystemet alltid settes under et kritisk søkelys.

Domstolene sikrer grunnleggende rettssikkerhet i samfunnet. De siste årene har domstolene hatt for lav kapasitet og blitt en flaskehals som følge av regjeringens kutt. Vi skal sørge for faglig sterke domstoler over hele landet og sikre folk retten til å få saken sin prøvd innen rimelig tid.

### SV vil:

- innføre maksimalpris for advokaters timehonorar i utvalgte saker som berører vanlige forbrukere i for eksempel barnefordelingssaker, saker vedrørende hus og eiendom, forbrukersaker, erstatningssaker og saker vedrørende sosiale rettigheter.
- at det skal bli enklere å frata bevillingen fra useriøse og uskikkede advokater.
- øke reisegodtgjørelse til advokater og sakkyndige for å sikre at frie rettshjelpssaker blir prioritert.
- at finansieringen av domstolene skal bedres, slik at stabilitet, uavhengighet og den enkeltes rett til å få saken sin prøvd innen rimelig tid blir ivaretatt.
- ha en desentralisert domstolstruktur.

- at det igangsettes et omfattende digitaliseringsløft i domstolene og rettsvesenet.
- se på utnevnelsen av høyesterettsdommere for å sikre geografisk og faglig representativitet i landets høyeste domstol.
- at alle domstoler skal publisere sine saker på lovdata.
- øke satsene for å være meddommer som ikke har krav på tapt arbeidsfortjeneste.

### Kriminalomsorg

Målet med kriminalomsorgen er å rehabilitere og ivareta folks rettssikkerhet og trygghet. De siste årene har fengslene fått kraftige budsjettkutt av regjeringen. Dette skader kriminalomsorgen, svekker rehabiliteringen

av innsatte og forverrer arbeidsforholdene til ansatte. Det har blitt flere voldsepisoder, mer innlåsing og isolasjon, og dårligere tilbud til de innsatte. Ingen fødes kriminelle. Rehabilitering er svært viktig for å forhindre ny kriminalitet.

### SV vil:

- ha korte soningskøer, slik at straff gjennomføres snarlig etter dom, av hensyn til dem som er rammet av kriminalitet, for den som skal sone, og for samfunnet.
- stanse all langvarig isolasjon og føre en isolasjonspraksis i tråd med menneskerettighetene og anbefalingene til FNs torturkomité.
- tallfeste et minimumsantall timer innsatte skal ha utenfor cella.
- styrke lavsikkerhetsfengslene og alternative soningsmåter. Målet vårt er minst mulig kriminalitet, derfor vil vi bruke de soningsformene som til enhver tid fungerer best.
- sikre at kvinnelige ansatte ikke diskrimineres i fengsel. Soningsforholdene for både menn, kvinner og transpersoner må bedres.
- ha en gjennomgang av vilkårene for å kunne sone med elektronisk kontroll (fotlenke) med sikte på å fjerne klasseskiller mellom hvem som får innvilget soning med elektronisk kontroll.
- bruke andre straffeformer enn fengsel som ungdomsstraff for barn.
- ha en fadderordning for alle tidligere kriminelle. Alle skal tilbys en fadder som kan hjelpe dem til å bli en del av samfunnet igjen.
- sikre at psykisk syke fanger i norske fengsler får ivaretatt sin rett til forsvarlig behandling.

- øke bemanningen i fengsler og ruste opp kriminalomsorgen. SV vil arbeide for økt bruk av straffegjennomføring i behandlingsinstitusjon for rusbrukere.
- bedre soningsforholdene for kvinner og transpersoner på lik linje med menn.
- styrke målrettede og helhetlige forebyggende reaksjoner og rehabiliteringstilbud for unge som begår kriminalitet. Det er særlig behov for å øke kunnskapen om ungdomskriminalitet hos fagpersoner.
- ha forbud mot etablering av private fengsler og kommersiell fangetransport.
- styrke innsatsen for å bekjempe ungdoms- og gjengkriminalitet.

### Kriminalitetspolitikk

Å forhindre kriminalitet handler om å ha et samfunn som er trygt for alle, om trygge og gode lokalmiljø og oppvekstvilkår, og om å sikre at kriminalitet ikke får prege eller ødelegge hverdagen til folk. Det å forhindre kriminalitet handler også om å sørge for like muligheter og framtid for folk som faller utenfor. Det skal være et samsvar mellom hvilken alvorlighetsgrad konsekvensene av kriminelle handlinger har

for enkeltmennesker og samfunnet, og hvilke ressurser som bevilges for å forebygge, straffe og bekjempe ulike former for kriminalitet. For å rette opp skjevheter og feilprioriteringer i kriminalitetspolitikken trengs det en feministisk og klassebevisst justispolitikk. SV ønsker en justispolitikk som virker sosialt utjevne, styrker rettssikkerheten til folk og bryter opp urettferdige strukturer.

### SV vil:

- ha en gjennomgang av det totale straffenivået med mål om å senke det.
- ha en gjennomgang av straffesystemet med tanke på utvikling av teknologi, hvordan straffesystemet rammer på bakgrunn av kjønn og klasse, og hvilke foreldelsesfrister som gjelder.
- at lek- og fagdommere skal sikres systematisk opplæring om voldtektsmyter og fordommer knyttet til kjønn og seksualitet, og hvordan strukturer som rasisme og fordommer kan påvirke beslutninger.
- innføre egen straffebestemmelse om lønnstyveri. Det skal være straffbart for arbeidsgivere å stjele lønn fra arbeidstakere.
- sørge for at erstatning for uberettiget straffeforfølgning ikke settes ned som en konsekvens av at man har benyttet seg av retten til ikke å forklare seg.

- ha en gjennomgang av tvangsfullbyrdelsesloven og gjeldsordningsloven med formål om å gjøre disse mindre inngripende og mer sosiale.
- gi den lokale namsmyndigheten ansvar for å samkjøre utleggstrekk.

### Samfunnssikkerhet og beredskap

Samfunnssikkerhet handler om å verne samfunnet mot hendelser som truer grunnleggende verdier og funksjoner, og som setter liv og helse i fare. Det kan dreie seg om matvaresikkerhet, vann- og energiforsyning, beredskap mot klimaendringer og naturkatastrofer, epidemier, dataangrep og terrorangrep. Både lokale og sentrale myndigheter med ansvar for samfunnssikkerhet må ha nok og riktige ressurser og være godt samordnet.

Et samfunn med korte avstander mellom innbyggere og styresmakter, og der folk er informert og tar ansvar for seg selv og andre, har gode forutsetninger for å forebygge og takle ulike typer kriser. I tillegg til sivile og militære ressurser gjør frivillige i ulike organisasjoner en viktig innsats i beredskapen. Dette er en viktig del av folks deltakelse i lokalsamfunn, og det gir oss en ekstra beredskapsressurs som engasjerer og bygger fellesskap og tillit.

### SV vil:

- styrke arbeidet med samfunnssikkerhet og beredskap på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå.
- gi kommunene økte ressurser for å oppfylle krav som stilles til forebygging og beredskap.
- videreutvikle og vedlikeholde beredskapen mot nasjonale hendelser, terror og organisert kriminalitet.
- utvikle forsyningssikkerhet og beredskapslagring mer i tråd med «føre var»-prinsippet enn «i rette tid»-tenking på særlig sårbare områder, som mat, legemidler og medisinsk utstyr.
- styrke Sivilforsvaret for å forbedre samfunnets generelle beredskap og sikre god håndtering av eksempelvis ekstremvær, terror, ulykker, pandemier og humanitære katastrofer og situasjoner.
- at frivillige beredskapsorganisasjoner skal ha gode vilkår.
- videreutvikle det nordiske beredskapssamarbeidet.
- få etablert en ny og funksjonsriktig grensestasjon ved Schengen-grensa med tilrettelagt areal for framtidige smittesituasjoner.

# Natur, næring og transport

Det er naturen som gir oss livsgrunnlaget, både direkte, gjennom landbruk og fiske, men også indirekte, gjennom naturens prosesser som menneskene nyter godt av, som pollinering og flomdemping. Naturen gir oss ressurser vi kan utnytte bedre til næringsutvikling. Samtidig må denne aktiviteten og de transportløsningene vi velger, ta hensyn til naturens sårbarhet. Nedbygging av areal må vurderes svært kritisk og avgrenses.

## Natur og arts mangfold

Naturen endres nå av oss mennesker raskere enn noen gang. En million arter i verden står i fare for å utrykkes. Hver femte norske art står på rødlista over arter som kan bli utrykkes fra landet vårt. For å sikre fungerende økosystem også i framtida må tapet av arter og bestander stanses. Den viktigste grunnen til tap av natur er endra arealbruk.

Situasjonen i Norge er også alvorlig. Hele 90 prosent av våre truede arter antas å være

negativt påvirket av arealendringer, altså hvordan vi forvalter land- og vannområdene våre. Vi har i dag liten kontroll over hva som nedbygges i Norge. Natur verdsettes lavt i utbyggingsprosesser, og naturinngrepene sees sjelden i en helhet. SV vil ta vare på artenes leveområder gjennom vern og restaurering av ødelagt natur og helhetlig arealbruk.

## Naturvern

SV vil styrke innsatsen for å ta vare på natur som er truet. Derfor må det utpekes langt flere utvalgte naturtyper og prioriterte arter gjennom naturmangfoldloven. Vi må også følge opp Norges internasjonale forpliktelse til å stanse tap av naturmangfold. 30 prosent av naturen må vernes, i tråd med målene i den nye naturavtalen til FN. Minst 10 prosent av skogen og havet må vernes, og minst 15 prosent av forringede økosystem må restaureres innen 2025.

## SV vil:

- opprette en natursatsordning som gir kommunene støtte til naturprosjekt etter modell fra klimasatsordningen.
- styrke arbeidet med naturregistrering. Det er grunnlaget for en kunnskapsbasert arealforvaltning. Derfor vil vi ferdigstille arbeidet med et økologisk grunnkart innen 2025 og ha et nasjonalt kartløft. SV vil også styrke miljøkompetansen og -kapasiteten i staten, samt i kommunene og fylkeskommunene, gjennom øremerka midler.
- at natur og landskap skal forvaltes slik at de varige karbonlagrene i jord, sedimenter og biomasse øker.
- forsvare og utvide verneplanene for vassdrag. SV vil ikke bygge ut verna eller verneverdige vassdrag. Ved stor flomrisiko må alternative metoder for flomsikring vurderes, herunder naturens egen flomdempende evne, elverestaurering, samt miljøvennlige sikringsmetoder.

- styrke vernet av naturverdiene i allerede utbygde vassdrag i de kommende revisjonene av gamle konsesjoner.
- gi villreinen bedre vern, gjennom en bærekraftig forvaltning av villreinbestandene våre og ved å bevare leveområdene deres.
- utvide forbudet mot nydyrking av myr til også å gjelde nedbygging til andre formål. Det innføres også forbud mot uttak og omsetning av torv.
- stanse nye hyttefelt i urørt natur og si nei til nye hytter i områder som er viktige for villreinen, for samisk reindrift, i verneverdige og verna områder eller i randsoner til verneområder. SV vil legge til rette for hyttedeling.
- utarbeide ambisiøse planretningslinjer for hyttebygging for å redusere det økende presset på sårbar natur, truede og sårbare arter og inngrepsfrie naturområder.
- vedta strenge nasjonale planretningslinjer og byggeforskrifter for hyttebygging for å redusere energibruk og unngå inngrep i sårbar natur.
- opprette et nettverk av marine verneområder i Arktis og arbeide for at iskantsonen i hele Arktis får internasjonal beskyttelse fra all industriell virksomhet.
- at det opprettes en egen miljøklagedomstol for å sikre lavere terskel for en uavhengig klagebehandling i miljø saker.
- sikre levedyktige bestander av de fire store rovdyrene i Norge og sikre sammenhengende leveområder.
- bevilge midler til forebyggende og konfliktdempende tiltak der utmarksbeiting er ønskelig, og sikre raskt uttak av enkelt dyr som gjør stor skade i besetning.
- ha en ny og forpliktende tiltaksplan for å redde og verne bestanden av insekter og hindre insektsdød. Planen må følges opp med økt finansiering. Forvaltning av areal- og landbrukspolitikken må ses i sammenheng med dette.
- ta bedre vare på villaksen, blant annet gjennom å kreve rømningsfrie og utslippsfrie oppdrettsanlegg.
- ta særlig ansvar for sjøfuglbestandene som har vært sterkt synkende. Få på plass en forpliktende og finansiert handlingsplan for å sikre bestandene, og styrke forskningen på årsakene til utviklingen.
- utarbeide en ny nasjonalparkplan. SV vil særlig prioritere forslag til nasjonalparker som gjør at man når målet om å verne et representativt utvalg av norsk natur.
- verne bymarkene.

- utarbeide og gjennomføre naturkur med konkrete tiltak for å nå naturmålene.
- bekjempe fremmede arter i naturen og forby import og bruk av arter med høy og svært høy økologisk risiko. SV vil styrke arbeidet for å forebygge, kartlegge og bekjempe spredningen av fremmede arter i norsk natur.
- bekjempe miljøkriminalitet. SV vil styrke Økokrim, Miljødirektoratet, politidistriktene og Statens naturoppsyn slik at de blir i stand til å avdekke og bekjempe alvorlig miljøkriminalitet.
- ta vare på ressursgrunnlaget og kulturlandskapet for samiske næringer.
- prioritere stille natur. Ro og stillhet er en viktig del av friluftsliv og naturopplevelser. Motorisert ferdsel i utmark skal være strengt regulert.
- styrke kartleggingen av naturmangfoldet i havet.
- gjøre naturmangfoldloven gjeldende i hele Norges økonomiske sone.
- sikre at gamle og spesielt artsrike skoger vernes.

## Arealbruk

Arealendringer er den største trusselen mot natur og arts mangfold, både i Norge og på verdensbasis. Mennesket har nå gjort betydelige endringer på tre firedeler av jordas landoverflate. Av artene som er truet i Norge, er 75 prosent truet på grunn av arealendringer. På toppen av dette virker klimaendringene i samme retning: leveområder forringes, bestander reduseres, og arter dør ut.

SV vil jobbe for en nullvisjon for tap av natur. Det betyr at dersom natur skal kunne bygges ned, skal annen natur restaureres for å unngå ytterligere tap. Dette er spesielt viktig for trua og verdifulle naturtyper og inngrepsfrie områder. Alle forvaltningsnivå må jobbe for å bli arealnøytrale i størst mulig grad.

## SV vil:

- kreve at kommunene utarbeider arealbudsjetter og arealregnskaper for å begrense nedbygging.
- utrede virkemidler for å restaurere natur ved utbygginger.
- gi plan- og arealforvaltningen tilbake til klima- og miljøministeren og reversere endringene som er gjort for å få færre innsigelser i plansaker.
- at kommunenes inntektssystem skal innrettes slik at det gis incentiver for klima- og naturhensyn.
- bevare inngrepsfrie og større sammenhengende naturområder.

- innføre et nasjonalt naturbudsjett, som forholder seg til nasjonal grense for naturtap og målsetting for restaurering.
- utrede en naturavgift for å stanse nedbygging av natur.
- gjennomgå regelverket for konsekvensutredninger for å sikre uavhengige og bedre beslutningsgrunnlag.
- at arealbruken skal innrettes på en måte som bevarer og øker naturens evne til å lagre karbon. Næringer må stimuleres til driftsformer som øker naturlig karbonlagring.

## Forurensing

SV mener vi må sikre folk ei luft det er trygt å puste i, produkt uten miljøgifter, og en industriproduksjon som ikke dreper fjorder eller jordsmonn rundt seg. Alle har rett til et

liv uten forurensing. SV vil derfor jobbe aktivt for å få slutt på plast og miljøgifter i naturen, luftforurensing og utslipp fra blant annet gruver og oljeindustri.

## SV vil:

- bekjempe plastforurensing gjennom å få på plass en ny rettslig bindende internasjonal avtale med krav om å stanse forurensning i hele verdikjeden, og en helhetlig nasjonalplan for å oppnå nullutslipp av plast til naturen og for opprydning av plastsøppel i hele Norge.
- bekjempe forsøpling. SV vil styrke innsamlingen av farlig avfall som skader mennesker og natur, øke kommuners mulighet til å sikre opprydding på offentlig og privat grunn gjennom kommunale avgifter og bøter, og utvide Skjærgårdstjenesten til å gjelde hele kysten.
- erstatte bruk av fossil plast med resirkulert og fornybar plast. Øke kravene til materialgjenvinning av plast og krav til bruk av resirkulert og fornybart råstoff. Produsentansvaret må utvides til å gjelde alle produkt som inneholder plast, på det norske markedet.
- styrke innsatsen for å rydde opp forurenset sjøbunn i norske fjorder og havner. Det skal være trygt å spise sjømat fra alle fjorder og havner i Norge.
- forby fluorholdig skismøring på idrettsarrangementer og forby miljøgifter som står på prioritetslista.
- forby blyholdig jaktammunisjon og kreve fangst og oppsamling av bly ved skytebaner.
- erstatte luftspenn med sjøkabling dersom dette er bedre for naturmangfold og friluftsliv.

- igangsette oppryddingsarbeidet ved Folldal gruver.
- gå gjennom praksisen for tilsynet av sikkerhet og forurensing på norsk sokkel, og se om det følges tilstrekkelig opp.
- jobbe for å stenge eldre atomkraftverk i Norges nærområder. SV mener at Norge må være en pådriver for arbeidet med å rydde opp i atomavfall, og at staten snarlig må iverksette planer for langtidslagring av Norges atomavfall.
- forby all bruk av løst gummigranulat, ny oppkverning av bildekk og all ny bruk av faststøpt gummigranulat der det er risiko for eksponering og utlekking.
- regulere bruken av kunstige materialer og underlag i idrettsanlegg, barnehager og på lekeplasser for å hindre lekkasje av plast til naturen (av for eksempel granulat og «gress»), og redusere eksponeringen mot miljøgifter.
- innføre forbud mot grupper av skadelige stoffer, ikke bare enkeltstoffer. Vi må øke kontrollen av og forskningen på miljøgifter.
- innføre forbud mot miljø- og helseskadelige stoffer som har store, kjente, negative effekter, i produktgrupper som tekstil og fritids- og sportsutstyr som bæres på kroppen.
- skjerpe kravene til miljømerking og kreve enhetlig merking.
- jobbe for at det ikke bygges boliger i områder som er utsatt for støy, og at det gjennomføres tiltak for å redusere støy i støyutsatte områder.
- regulere lysforurensing i det offentlige rom.
- sikre ren og trygg luft i tråd med helseanbefalingene. Helseskadelig luftforurensing skal bekjempes med regelverk og avgifter som hindrer utslipp, og ved å støtte og gi fordeler til de miljøvennlige alternativene.

## Landbruk og bioindustri

Vi må produsere en større del av vår egen mat og stoppe nedbyggingen av matjord og gjengroingen av kulturlandskapet. Vi må bevare et aktivt og bærekraftig landbruk tilpasset natur- og ressursgrunnlaget i hele landet. Slik kan det norske landbruket være en av drivkreftene i det grønne skiftet.

Vi trenger flere, ikke færre bønder. Den sterke sentraliseringen av landbruket, der eiendom og inntekter blir fordelt på stadig færre hender, må snu. De siste års fjerning av produksjonstak har fått markedet i ubalanse og presser mindre bruk ut av næringa. Gjennom å ta aktiv styring over de statlige virkemidlene og vri dem i riktig retning, kan vi få til en storstilt snuoperasjon for å oppnå de målene som ligger i landbruket sitt samfunnsoppdrag: økt selvforsyning, sunn og kortreist mat, bærekraftig og miljøvennlig

### SV vil:

- øke selvforsyningsgraden i norsk landbruk i løpet av programperioden. En større del av både mat og dyrefôr må hentes fra areal i Norge, og importen av fôrråvarer må ned.
- ha som mål å doble beitebruken gjennom blant annet å øke beitetilskuddet og premiere melk og kjøtt fra grasfôra produksjon. De gressetende dyra bør beite der det ikke er optimalt å dyrke korn og på inn- og utmarksbeite. Det må forskes på hvordan karbonlagring i jord påvirker beite.
- øke prisen på korn og kraftfôr og redusere fôrimporten. Vi må fase ut import av soya til dyrefôr og utvikle mer norskbasert kraftfôrproduksjon.
- vri tilskuddsordningene bort fra volum og over til god agronomi på areal i drift. Tilskudd skal i større grad rettes inn mot økt bruk av marginale areal, miljøvennlig og bærekraftig drift, ivaretagelse av kulturlandskapet og stimulering til et godt biomangfold.
- gjeninnføre driftsvansketillegg. Driftsulemper grunnet små jordteiger, klimatiske forhold, brattlendt terreng og veksttid må utjevnes med tilskudd.
- forbedre kanaliseringspolitikken. Vi vil gjennomgå soneinndelingene og sikre varierte driftsformer i alle områder.
- redusere konsesjonsgrensene for kylling og svin, og i tillegg redusere kvotetaket for kumelk og geitemelk kraftig på nye tilskudd, som tiltak for å bevare en variert produksjon i hele landet.
- legge til rette for mer lokal, småskala matproduksjon, eksempelvis

matproduksjon, god dyrevelferd, flere bønder med ei lønn å leve av, spredt bosetning i livskraftige bygder – kort og godt et Norge i bruk.

### Norsk matproduksjon

Jordbruket er vår matberedskap. Matjorda trenger et sterkere vern for å produsere god, trygg og kortreist mat, forankret i landskap og naturressurser. Det gir god ressursutnyttning, god dyrevelferd, motvirker gjengroing og minsker klimaavtrykket i landbruket. Selvforsyningen må opp, og importen må ned. Det må lønne seg å benytte norske grasareal og utvikle norskbasert kraftfôr. Bønder trenger en bedre inntektsutvikling og et godt, faglig fellesskap. Den landbruksmessige infrastrukturen, som veterinærtjenester, avløserordninger, meieri og slakteri, må være desentralisert.

gjennom andelsgårder, nabolagshager og urbant jordbruk. Vi vil bedre rammene for å drive småbruk og mindre kombinasjonsbruk.

- styrke samvirkeordningene. SV vil videreføre ordningen der samvirkeorganisasjonene utøver markedsregulering, sikre tilsvarende ordninger for frukt og grønt og gjeninnføre markedsregulering av fjørfe.
- arbeide for et sterkt norsk tollvern og bruke handlingsrommet i importvernet aktivt.
- ta vern av dyrka og dyrkbar mark inn i Grunnloven.
- verne all matjord gjennom nasjonale krav og lovverk, og håndheve vernet ved forskrifter i plan- og bygningsloven.
- innføre søknadsplikt for opsjonsavtaler for kjøp av dyrka og dyrkbar mark.
- forvalte reindrift som en del av urfolkspolitikken og sikre de sårbare beiteressursene.
- bedre inntektsutviklingen i landbruket, slik at inntektene kommer opp på nivå med andre sammenlignbare grupper i samfunnet.
- styrke velferdsordningene i landbruket, som tilskudd til avløser, ferie og fritid, sykepenger og tidligpensjon, og stille krav om bedring av lønns- og arbeidsvilkår for arbeidstakere i landbruket i sammenheng med jordbruksforhandlingene.
- sikre gode finansieringsordninger til unge som vil inn i næringa, også deltidsbønder.
- tilrettelegge for fornying av gardsdrifta uten å øke produksjonen.
- skjerpe bo- og driveplikten og senke konsesjonsgrensen, for å sikre aktiv bruk av landbrukseiendommer i hele landet, og verne om landbruket sine produksjonsareal. SV vil utvide boplikten til ti år og håndheve den strengere.
- arbeide for å rekruttere flere kvinner til landbruket gjennom mentorordninger, nettverksbygging og forbedring av velferdsordninger.
- innføre et kompetansebevis i landbruket tilsvarende agronomkompetanse. Dokumentasjon av realkompetanse skal vektlegges som likeverdig. Muligheten for etter- og videreutdanning må styrkes.
- ha økt satsing på forskning og utvikling i landbruket, både på naturens ressurser og bærekraftig bruk av jord, klimapåvirkning fra landbruket, plante- og dyrevelferd og hvordan maten påvirker helsa vår.
- gjeninnføre nasjonale kornlager.
- forsvare den norske genteknologiloven, der streng regulering sikrer at utviklingen skjer innenfor klare etiske og helsemessige prinsipp, og uten miljømessige skadevirkninger.

## Miljøvennlig jordbruk

Landbruket er fornybart og spiller ei viktig rolle i det grønne skiftet. Vi må produsere mat på en måte som tar vare på økosystemene og bidrar til å redusere klimagassutslippene. Karbonlagring i jord og i kulturlandskap må spille en viktigere rolle i klimatiltak som må gjennomføres.

Landbruket er av de mest omstillingsdyktige næringene vi har. Men omstilling koster. Vi må

gi gardsbruk i alle størrelser mulighet til å ta i bruk ny teknologi, ny agronomi og kunnskap om jorda, og mer miljø- og klimavennlige driftsformer. Bøndene er også av dem som først merker klimaendringene på kroppen. Tørke, flom og ustabil vær gjør inntektsgrunnlaget usikkert. Derfor må kompensasjonsordningene og støtteordningene ved avlingssvikt og klimatilpasning styrkes.

## SV vil:

- styrke statlige støtteordninger for klimatiltak i landbruket gjennom at Enova etablerer et eget landbruksprogram. Hver bonde må få klimarådgivning.
- gi støtte til større biogass- og gjødseplanlegg.
- øke tilgangen på klimavennlig teknologi i landbruket. Teknologi som bidrar til utslippskutt, må tilpasses strukturen i norsk landbruk, og ikke omvendt.
- ha bedre merking av klima- og miljøavtrykket fra maten ut til forbrukeren. Opphavsland må komme tydelig fram.
- stimulere til mer dyrking av korn, frukt og grønnsaker, og gradvis minske kjøttproduksjon som ikke baseres på norske ressurser og klimavennlig driftsform.
- øke tilskuddene til økologisk drift i alle produksjoner.
- øke tilskuddene og forskningsmidler til karbonlagring, for eksempel til restaurering av myr, produksjon og bruk av biokull, bruk av fangvekster og drenering.
- ha en opptrappingsplan for 20 prosent økologisk landbruk i Norge innen 2030. Offentlige innkjøp skal være i samsvar med dette.
- stimulere til jordbyggende og regenerative praksiser i jordbruket.
- minske bruken av plast i landbruket og gjeninnføre tilskudd til silo, både plan- og tårnsilo, til lagring av fôr.
- bevare den norske kombinasjonskua. At den norske NRF-kua produserer både melk og kjøtt, er et godt klimatiltak som gir god fôr- og ressursutnytting.
- redusere matsvinnet i hele næringskjeden, fra jord til bord. Det må innføres en matkastelov og avgift på matsvinn fra dagligvarebransjen.

- redusere bruken av kunstgjødning for å redusere utslipp av klimagasser.
- styrke arbeidet for minst mulig antibiotikabruk i norsk husdyrhold gjennom systematisk forebyggende helsearbeid i samarbeid med forskningsmiljø og næringa.
- styrke naturskadeordningen og klimatilpassingen i jordbruket.

## Skogbruk

SV vil sikre en bærekraftig bruk av skogen. I Norge er skogbruk og foredlingsindustri viktige næringer for mange bygdesamfunn. I tillegg er skogen fornybar, lagrer CO2 og kan bidra til å

erstatte fossil energi. SV vil bruke skogen slik at vi ivaretar naturmangfoldet, lagrer karbon, bevarer og skaper nye arbeidsplasser og sikrer ressurstilgangen for framtida.

### SV vil:

- at skogbruket må bli mer bærekraftig. Skogloven må moderniseres, med særlig vekt på klima- og naturhensyn, og baseres på skogøkologisk kunnskap.
- etablere tiltak som øker etterspørselen etter trevirke, og utvikle modeller for trebaserte bygg og økt bruk av tre som byggemateriale.
- stimulere til moderne plukkhogst, istedenfor store flatehogster. Det gir bedre kvalitetsvirke, høyere priser, bedre karbonbinding i jordsmonnet og mer naturmangfold.
- at bruk av sprøytemidler og tilskudd til miljøskadelig gjødsling i skogbruket må stanses.
- skape etterspørsel for bruk av biomasse til bioenergi og ulike energibærere. SV vil initiere teknologiutvikling og etterspørsel for å utvikle markedet.
- utvikle modeller for etablering av bioraffineri i tettsteder og mindre byer.
- øremerke forskningsmidler til foredling av tre med sikte på å styrke eksisterende næring, og anlegge ny treforedlingsindustri i Norge.
- sikre norsk eierskap over teknologi og kompetanse i viktige industrilokomotiver innen treforedling, blant annet gjennom strategisk eierskap for langsiktig oppbygging av industrien.
- forbedre måten dagens miljøregistrering av skog foregår på, og sikre at truet natur tas hensyn til, for å sikre naturmangfoldet.

- vri tilskuddsordningene i skogbruket, fra å støtte veiutbygging og uforsvarlig drift, til å fremme økologisk forsvarlig skogbruk.
- øke andelen av statlig eid skogsareal gjennom investeringer i Statskog.

## Dyrevelferd

Norsk landbruk har bedre dyrevelferd og bedre dyrehelse enn mange andre land, blant annet gjennom mindre bruk av antibiotika. Men det er likevel et stykke igjen før vi kan si oss fornøyd med dyrevelferden i norske besetninger. Et press på stadig høyere produksjonsvolum, avl mot rasktvoksende raser og en generelt

presset næring gjør at dyrevelferd lettere blir tilsidesatt.

Gode sosiale og økonomiske rammebetingelser, mulighet for faglig fellesskap, møteplasser og erfaringsdeling blant bønder kan virke forebyggende for dyrehelsa.

### SV vil:

- bedre dyrevelferden i landbruket, særlig i svine- og kyllingproduksjonen, ved å gjennomgå holdforskriftene, forby burdrift av høner, kreve større plass og økt miljøberikelse i innendørs drift, sunnere raser, og at flere griser og kyllinger skal ha tilgang på uteareal. Det må legges til rette for at de artstypiske behovene deres blir ivaretatt.
- øke beitebruken, slik at husdyr i størst mulig grad får bevege seg fritt ute.
- forby import av gåselever fra tvangsfôra dyr.
- støtte de eksisterende merkeordningene som er faglig godt forankret i organisasjonene, og videreutvikle merkeordningene i tråd med nyvunnen kunnskap. Satsing på dyrevelferd utover minstekrava i lovverket i jordbruksavtalen må premieres.
- opprettholde forbudet mot pelsdyroppdrett og forby import av produkt fra pelsdyroppdrett. Omstillingsmidlene for pelsdyrbøndene må styrkes.
- styrke Mattilsynet sitt arbeid som tilsynsmyndighet for dyrehelse og dyrevelferd. Flere uvarslede kontroller og mer ressurser til forebyggende arbeid trengs. Samtidig må Mattilsynets tillit blant bønder styrkes.
- sikre god veterinærdekning i hele landet og kort vei til slakteri. Maks transporttid for slaktedyrttransport bør kortes inn.
- forenkle regelverket og stimulere etablering av små lokale slakteri.
- at avlsarbeidet i større grad må vektlegge dyrevelferd og -helse.



- øke husdyrtilskuddet til svineprodusenter som gir dyrene tilgang til uteareal. Flere griser skal ha tilgang på uteareal.
- i størst mulig grad erstatte dyreforsøk med alternative metoder som er både etisk og vitenskapelig akseptable.
- innføre obligatorisk ID-merking av hunder og utrede innføring for katter, med krav både til oppdretter og eier.

### Næringsmiddelindustrien

Matindustrien er Norges største fastlandsindustri målt i antall ansatte og er en komplett verdikjede ifra jord og hav til bord. På veien skaper maten mange arbeidsplasser, i jordbruket, fiskerinæringa og matindustrien. Matindustriens framtid må sikres gjennom en jordbrukspolitikk og en fiskeripolitikk med spredt eierskap og sterke samvirker som sikrer matproduksjon og tilgang på råvarer

over hele landet. En større del av råvarene må bearbejdes lokalt. Gode fraktordninger innen landbruk og fiske er sentralt for at vi skal ta hele landet i bruk. Norge kan aldri bli best på å være billig. Vår styrke er et trygt arbeidsliv, med fagarbeidere og teknologi som kan gjøre oss trygge på at maten er sunn og produsert under skikkelige forhold.

### SV vil:

- at avgiftspolitikken skal være forutsigbar og fremme norsk næringsmiddelindustri.
- at grunnavgiften på drikkevareemballasje erstattes med en materialavgift, hvor avgiftssatsene differensieres etter andel fossilt og resirkulert materiale i emballasjen.
- videreutvikle utdanningsløpene for matindustrien.
- at det opprettes et tilsyn med sanksjonsmuligheter for dagligvaremarkedet. Logistikk og distribusjon må være en del av dette tilsynets mandat.
- at RÅK-ordningen som kompensere for norske råvarepriser, må sikres finansiering for å dekke gapet mellom verdensmarkedets prisnivå og norsk prisnivå.
- utrede forbud mot egne merkevarer (EMV).

### Fiskeri og havbruk

Havet gir liv og legger grunnlaget for verdiskaping langs kysten, slik det alltid har gjort i norsk historie. Ressursene i havet kan vare evig dersom de forvaltes rett, og de må fordeles slik at de kommer både lokalsamfunnet og landet som helhet til gode. Fiskeri og havbruk produserer mat som verden etterspør, og som har stor eksportverdi. Denne verdien kan bli enda større om vi klarer å forvalte ressursene på en bærekraftig måte, uten overbeskatning av fiskebestandene og miljøproblemer i merdene.

### Fiskeri

To prinsipp har stått sentralt i norsk fiskeriforvaltning: Vi eier havet i fellesskap, og de som bor nær havets ressurser, gis rett til å høste av det. Dette har vært grunnlaget for norsk vekst og velstand, men retten til å fiske samles nå på stadig færre hender, og kvotehandel har gjort det for dyrt for vanlige folk å bli fiskere. Det skader fellesskapet, kystsamfunnene og kystkulturen. Norge trenger en kystbasert fiskeripolitikk hvor det igjen slås fast at havets ressurser er fellesskapets eiendom og skal bidra til sysselsetting og bosetting i kystsamfunnene. Innenfor denne rammen kan ny teknologi og kunnskap brukes til å utvikle næringa videre.

### SV vil:

- grunnlovsfeste at de viltlevende ressursene i havet tilhører folket og skal komme lokalbefolkningen til gode.
- iverksette tiltak for å hindre at arter blir utrydda, for eksempel tiltak for kysttorsken.
- at fiskekvotene skal tildeles slik at de prioriterer kystflåten. Fordeling av kvoter må gjenspeile de ulike fangstmetodenes ressurstilpasning og energiforbruk.
- sikre fiskernes rett til prisforhandling og Fiskesalgslagets enerett til å fastsette minstepris på fisken. SV vil opprettholde fiskesalgslagsloven.
- tilbakeføre torsketrålkonsesjonene med leveringsplikt og bearbejdingsplikt til kystsamfunnene, og bruke deler av dette til å øke rekrutteringen til fiskeriene.
- stramme inn aktivitetsplikten. Kun aktive fiskere kan eie fiskefartøy med fiskerettigheter. Aktivitetsplikten skal også gjelde for rederi.
- skjerpe krav til fartøystørrelse som gis adgang til fiske innenfor fjordlinjene.
- etablere en kvalitetsfiskstrategi for å øke kvaliteten ved levering.
- starte opp industrielle næringsparker langs kysten, hvor den enes avfall er den nestes ressurs. All fisk og restråstoffer skal bringes til land og utnyttes. Staten må bidra til økt satsing på utvikling av ny småskaleteknologi i hele næringskjeden.
- gå til kamp mot fiskejuks ved å innføre ressursregnskap. Kreve revisjonsplikt for fanget og levert fangst målt opp mot bearbejdet produkt.

- styrke norsk sjømat sin markedsposisjon gjennom bedre miljøstandard i hele verdikjeden.
- at fiskerihavnene styrkes med service og infrastruktur for å bidra til nye bedriftsklynger.
- utrede ulike økonomiske virkemidler som vil bidra til økt landing og bearbeiding av fiskeressursene i Norge.
- utvide og styrke kystfiskekvoten.
- innføre strengere eierskapsbegrensninger i fiskeflåten.
- sette i verk tiltak for å begrense at fisk føres ut av landet for bearbeiding, for eksempel i form av kvotetrekk og avgift på frossen fisk som utføres for videreforedling.
- sette i verk tiltak for å redusere bruken av plast i fiskeredskap.
- gjeninnføre 28-metersgrensen i kystfiskeflåten.
- erstatte dagens konsesjonssystem med et system hvor nærhet til ressurser og kompetanse avgjør tilgang på rettigheter. Endringen må inkludere en overgangsløsning, slik at de som har investert innenfor dagens system, ikke lider uakseptable tap.
- innføre 50 prosent avkortning av kvoter ved strukturering. Avkortning i kystgruppen skal gå til rekrutteringskvoter som ikke er omsettelige, mens det i øvrige grupper går tilbake til gruppen.

## Havbruk

Havbruk gir Norge stor verdiskapning, og det er store muligheter for videre industriell satsing, men havet må holdes rent om vi vil skape varige verdier. I dag truer forurensning

fra oppdrettsanlegg fjordene, og rømt laks og lakselus truer villaksstammene. SV vil stille strengere miljøkrav, beskytte villaksen og redusere andelen importert fôr.

## SV vil:

- legge om tildelingen av oppdrettstillatelser, slik at prisen på vekst reduseres kraftig, og at man i stedet innfører krav om null lus, null rømming og null ressurser på avveie for å kunne få tillatelse til ny eller økt produksjon. Alle nye tillatelser skal gå til anlegg som nyttiggjør seg slammet fra anlegget.
- trekke tilbake tillatelser dersom miljøkravene brytes.

- redusere eierkonsentrasjonen i norsk havbruk. SV vil styrke det lokale eierskapet til ressursene.
- kreve tiltak for redusert lokal forurensning fra oppdrettsanlegget.
- at bruken av medisiner og kjemikalier i oppdrettsnæringa skal reduseres til et bærekraftig nivå.
- at det skal stilles strengere krav til lokalisering av oppdrettsanlegg. Anlegg i nasjonale laksefjorder må avvikles.
- stille krav om at alle oppdrettsanlegg skal være rømningsfrie og utslippsfrie fra 2026.
- intensivere forskningsinnsatsen på produksjon av mikroalger til fôr.
- at nye oppdrettskonsesjoner ikke skal være omsettelige.
- at konsesjonene skal falle tilbake til fellesskapet om de går ut av bruk.
- styrke kommunens anledning til å si nei til oppdrettsanlegg og til å stille strengere miljøkrav i egen kommune.
- kreve at fiskefôr renses for miljøgifter, og erstatte soyaen i fiskefôret med bærekraftige alternativ.
- ha mål om at alt slam fra oppdrettsanlegg skal samles opp. Dette skal ses i sammenheng med gjødselproduksjon og bioenergiproduksjon.
- etablere og finansiere en infrastruktur for biogassproduksjon over hele landet og gjøre biogassproduksjonen lønnsom.
- utvide trafikklyssystemet slik at flere indikatorer inngår, både lusenivå, rømming og fiskehelse, og gjennomgå systemet for å sikre at det er miljømessig forsvarlig.
- innføre krav om at all oppdrettslaks dobbeltmerkes på en måte som gjør at rømt fisk enkelt kan identifiseres og spores.
- iverksette tiltak for fosforgjenvinning og utrede virkemidler for å styrke markedet for sekundært fosfor.
- styrke dyrevelferden i oppdrettsnæringa gjennom hele produksjonssyklusen og styrke Mattilsynets sanksjonsmuligheter. Dagens bruk av rensefisk må fases ut.
- innføre et omsetningspåbud for bærekraftig fiskefôr for oppdrettsnæringa, hvor man starter lavt, med en opptrappingsplan som gradvis økes opp til 100 prosent for bærekraftig fôr.
- etablere en produksjonsavgift for oppdrettsnæringa hvor brorparten av inntektene tilfaller vertskommunene og en mindre del går til fylkeskommunen.

## Friluftsliv og reiseliv

Friluftsliv, bygd på allemannsretten, er et gode som vi i Skandinavia skal verne om. Det er også naturopplevelser som norske og utenlandske turister setter høyt når de begrunner en reise i Norge. Naturbasert reiseliv, ikke minst aktivitetsretta produkt, har et stort potensial i Norge. Det er viktig å stimulere til en bærekraftig turistnæring der tilrettelegging og vern balanserer, slik at økt trafikk og næringsaktivitet ikke forårsaker stor naturslitasje eller forstyrrelser på sårbart dyreliv. Derfor er det viktig at populære destinasjoner, som nasjonalparkene, lager gjennomtenkte besøksstrategier.

### SV vil:

- grunnlovsfeste allemannsretten.
- gjenopprette og styrke viktige områder for friluftsliv i nærrområder, i strandsona, i bymarker og på fjellet, gjennom aktiv arealplanlegging, oppkjøp av områder der allemannsretten ikke er tilstrekkelig, og ved å utarbeide en lov som sikrer etablering av utbyggingsgrenser rundt større byer.
- sterkt begrense kommunenes adgang til å gi dispensasjoner fra byggeforbudet i strandsonen.
- styrke arbeidet med å etablere et nettverk av tilrettelagte turruter i hele landet og se dette i sammenheng med bygging av gang- og sykkelveier for transport.
- støtte utlånssentraler for friluftslivsutstyr.
- styrke friluftslivsorganisasjonene.

## Reiseliv

Reiselivsnæringa er en viktig distriktsnæring som kan skape verdier og arbeidsplasser over hele landet. SV ønsker et bærekraftig og grønt reiseliv basert på den lokale

## Friluftsliv

Friluftsliv er et viktig grunnlag for trivsel og helse i hele befolkningen. Gjennom aktivitet, naturopplevelser, mestring og møter mellom mennesker fremmer friluftsliv fysisk og psykisk helse for alle. SV ønsker en aktiv friluftslivspolitik der bevaring av viktige friluftslivsområder, tilrettelegging for alle og utvikling av attraktive aktivitetstilbud settes høyt.

identiteten, kulturen og naturen som finnes på destinasjonene. SV ønsker en økologisk forsvarlig turisme som er basert på kunnskap og genuine opplevelser framfor masseturisme.

## SV vil:

- styrke markedsføringen av Norge som natur- og kulturbasert reisemål.
- utbedre infrastruktur på flere områder for å satse på bærekraftig helårs arbeidsplasser knyttet til reiseliv.
- etablere flere kompetansearbeidsplasser i distriktene knyttet til natur og kultur.
- øke sikkerheten i reiselivet ved å stille sertifiseringskrav til naturguiding.
- sikre forvaltning av turistfiske gjennom krav om godkjenning for å drive turistfiske, strengere begrensninger for eksport av fisk, og krav om fiskekort for utenlandske fiskere som vil delta i fisket.
- innføre konsesjonssystem for cruiseskip, med strenge miljøkrav i kyst og fjord, krav til bruk av lokal mat og kompetanse.
- vurdere innføring av turistskatt, og legge til rette for kultur- og opplevelsesbasert reiseliv.

## Bærekraftig økonomi og næring

Vi må innrette økonomi og næringsliv på en mer distriktsvennlig og miljøvennlig måte. Framfor å forbruke ressurser kan vi resirkulere dem. Ved å stimulere til å leie og dele, i stedet for å kjøpe og eie, kan vi stanse den store veksten i forbruket. Et mangfold av små og mellomstore bedrifter med lokalt eierskap kan legge grunnlaget for smarte, lokalt tilpassa løsninger.

### Sirkulær økonomi

En av de største svakhetene ved det kapitalistiske systemet er at kortsiktig fortjenestemotiv fører til overforbruk, produkt

med kort levetid og mye søppel. Forbruket er ikke likt fordelt, men det samlede forbruket er for høyt. For at det skal være rom for økt forbruk for dem som i dag har minst, må andre redusere det materielle forbruket sitt. Hadde alle hatt et forbruk som vi samlet har i Norge, ville vi trengt over tre kloder. Dagens økonomiske system er basert på en stadig vekst som tar ressurser fra etterkommerne våre. Dette kan ikke fortsette.

Kun ni prosent av verdens ressurser blir gjenbrukt. SV vil satse på en sirkulær økonomi – på vedlikehold, reparasjon, lengre varighet, restaurasjon, deling og bytting. Vi må gjenbruke og sambruke.

### SV vil:

- øke Norges ressursproduktivitet og sette mål om å halvere Norges materielle fotavtrykk.
- gradvis gjøre det dyrere å bruke ikke-fornybare innsatsfaktorer slik som jomfruelig, fossil plast, for å stimulere til resirkulert og fornybar plast.

- stille klare og strenge krav i offentlige anskaffelser om levetid, reparerbarhet, gjenbruk av materialer og materialgjenvinning.
- øke panten og innføre flere panteordninger og miljøavgifter på produkt med betydelig miljøbelastning.
- lovfeste retten til reparasjon for forbrukeren og plikt til reparasjon for forhandlere. Retten til reservedeler må inn i forbrukerkjøpsloven.
- utvide produsentansvaret for å sikre lengst mulig levetid for produktene og størst mulig grad av ombruk. SV vil skjerpe kravene til miljømerking og redusere innholdet av helse- og miljøfarlige forbindelser i produkt.
- forlenge klagefristene ved kjøp av forbruksvarer for å stimulere produsentene til å forlenge levetida for varer.
- sikre og skape nye fagutdanninger til den sirkulære økonomien.
- gjennomgå momsregelverket for å kutte moms på blant annet reparasjoner, reservedeler og utleie av utstyr.
- stille krav til gjenbruk av mineraler og legge til rette for urban gruvedrift, der materialer fra kasserte produkt, bygninger eller avfall gjenvinnes.
- opprette offentlige delingstjenester etter modell fra bibliotek og bysykkeltilbud, og stimulere til kommunale gjenbruksverksteder.
- opprette materialdatabaser for en sirkulær bygg- og industriproduksjon.
- redusere eksport av avfall, redusere avfallsmengden og resirkulere mer avfall.
- øke gjenvinningsgraden og innsamlingen av avfall.
- utrede forbud mot å kaste usolgte varer, etter modell av den franske «produktkasteloven».

## Delingsøkonomi

Gjennom de siste årene har ny teknologi satt fart i delingsøkonomien. Mangfoldet av ytelser som formidles, er stort – fra tjenester, deling av eiendeler og eiendom til kapital, kompetanse og arbeidskraft. SV støtter en delingsøkonomi som innebærer å dele ting gjennom kollektivt eierskap som bilkollektiv, gjennom offentlig eierskap som bibliotekene, eller ideelle delingsformer som Turistforeningen. Disse

formene for deling fører til at vi kjøper og produserer færre ting, noe som er bra både for klimaet og lommebøkene våre. Teknologi som tilrettelegger for å formidle varer og tjenester, kan være et gode som kan spare klimaet og sikre folk økte inntekter, men vi må sørge for at aktører i formidlingstjenester opererer innenfor lover, regler og den norske modellen.

## SV vil:

- støtte tiltak som kan styrke innslaget av ressursvennlig delingsøkonomi.
- støtte forskning på delingsøkonomi og opprette et offentlig senter for utvikling av ny delingsøkonomi.
- sikre god og nødvendig regulering av formidlingstjenester, slik at bedriftene betaler skatt der tjenestene utføres og de ansatte sikres gode lønns- og arbeidsvilkår.
- skattlegge rettferdig. SV vil arbeide for å få innført et prinsipp om at transaksjoner knyttet til tjenestekjøp skattlegges fullt ut der tjenesten ytes.

## Tjenestesektoren

Privat tjenesteyting spenner fra IKT og dagligvare til byggenæring og reiseliv og utgjør en stadig større andel av næringslivet, både i form av omsetning, eksportinntekter og antall ansatte. SV mener det er behov for en mer helhetlig satsing på innovasjon, kompetanse og verdiskaping i tjenestesektoren. Tjenestesektoren har potensial for videre vekst, og det er viktig å satse på kompetanseutvikling og tjenesteinnovasjon for å videreutvikle

sektoren. Deler av sektoren har arbeidsforhold som må bli langt bedre enn i dag.

Store deler av varehandelen er i omstilling. Ny teknologi, automatisering og robotisering bidrar både til muligheter og utfordringer. En forutsetning for en vellykket omstilling er godt partssamarbeid og trygge tillitsvalgte. Faglighet i alle ledd vil styrke varehandelen og bidra til at folk handler lokalt framfor på nett.

## SV vil:

- at offentlige anbudskonkurranser må utformes på en måte som gir små og mellomstore virksomheter muligheter til å delta i konkurransen, og som legger til rette for innovative anskaffelsesprosesser.
- ha et omfattende bransjeprogram for kompetanseheving i varehandelen, der målet er flere faglærte med hele og faste stillinger.
- innføre en lovregulering av varehandelens åpningstider.
- styrke bedriftsdemokratiet og ansattes medvirkning i kjeder, franchise og lignende.
- knytte skjenkebevilling til at bedrifter overholder allmenngjøring av tariffavtale for å sikre lovlige forhold i utelivsbransjen.

## Nyskaping, entreprenørskap og frilansere

En aktiv næringspolitikk skal bygge på de fortrinnene vi har, og bygge opp under samarbeid på tvers av bransjer, klynger og verdikjeder for å videreutvikle de bransjene og bedriftene vi allerede har, og hvor vi i dag har høy kompetanse i hele verdikjeder. Nye produkt og nye bedrifter skapes oftest som avleggere

av eksisterende bedrifters markedskunnskap og kompetanse. Samtidig skal det legges til rette for at folk kan skape sin egen arbeidsplass. Entreprenørskap og innovasjon er viktig om vi skal nå målene om arbeid til alle og et bærekraftig næringsliv.

### SV vil:

- styrke ordninger med rask, ubyråkratisk næringsstøtte til gründere, slik som kommunale og regionale næringsmidler, samt nye støtteordninger for gründere i distriktene.
- desentralisere Innovasjon Norge for å øke nærhet til lokalt næringsliv.
- støtte selvfinansierende tiltak som gjør at frilansere og selvstendig næringsdrivende sikres dagpenger som andre arbeidstakere, samt gi dem betydelig bedre mulighet til pensjonssparing.
- legge til rette for opsjonsordninger for ansatte i vekst- og oppstartsbedrifter. Dette vil gi arbeiderne større eierskap i framtidig verdiskapning og arbeiderstyrte bedrifter.
- ha en full gjennomgang av rettigheter og lovverk tilknyttet frilansere for å sikre et trygt og anstendig arbeidsliv.
- forenkle rapportering for private virksomheter, samt legge til rette informasjonsarbeid/kurs fra det offentlige rettet mot selvstendig næringsdrivende og små og mellomstore bedrifter når det gjelder arbeidslivsregelverk og rapporteringskrav til offentlige myndigheter.
- ha automatisk innhenting av selskapsdata for rapportering på nærings- og aksjeoppgaver, for å redusere byråkratiske oppgaver og feilinformasjon.

## Transport

En viktig forutsetning for mindre utslipp, kortere reisevei og økt trivsel er en samfunnsplanlegging som skaper mindre behov for transport. Nye boliger bør bygges nærmere jobb og kollektivknutepunkter. Den teknologiske utviklingen vil bringe nye muligheter og løsninger i transportsektoren. Vår linje er å gå for miljøløsninger vi vet virker nå, og det vi har nok kunnskap om. Da må vi satse på jernbane, kollektive løsninger, fortsatt innfasing av elbiler, elferger og annen elektrifisering av transporten. Godstransporten må i mye større grad over fra vei til sjø og bane. SV støtter byggingen av Stad skipstunnel.

### SV vil:

- skrinlegge planene om tredje rullebane på Gardermoen og andre rullebane på Flesland.
- si nei til endringer i flyplasstrukturen som svekker kortbanenettet.
- øke flypassasjeravgiften til destinasjoner både innenfor og utenfor Europa, men samtidig teste ut handlingsrommet i EØS-avtalen for skjerming av avgiftsøkninger på kortbanenettet. Man må vurdere minstepris på flyruter med gode kollektivtilbud.
- innføre en flyavløsningsavgift på strekninger med togtilbud, der toginvesteringer kan erstatte fly fullstendig, etter modell fra ferjeavløsningsavgift.
- jobbe for fritak for flypassasjeravgift på fly under 20 tonn, for elfly og for avansert biodrivstoff for å skjerme kortbanenettet og gode klimaløsninger.
- øke støtten til satsing på utvikling av elbaserte fly for innenlands transport.
- at økt CO2-avgift går til et fond etter modell fra NOx-fondet, som skal finansiere utslippsreducerende tiltak i flysektoren.
- at staten skal utforme retningslinjer for sine virksomheter og ansatte som legger til rette for reisereduserende tiltak.
- at luftfarten skal ha like og rettferdige konkurransevilkår som er tuftet på den norske modellen, og ikke kreative forretnings- og ansettelsesmodeller. Det skal være hele og faste stillinger med direkte ansettelse i flyselskapet.
- arbeide for tydelige hjemmebaseregler som klart definerer arbeidsgiveransvaret, og hindre bruk av bekvemmelighetsflagg.

## Flytransport

Vi må kutte utslippene. Derfor er det nødvendig å kutte ned på unødvendige flyreiser så lenge flyene er drevet på fossilt drivstoff. Samtidig som tog må bli løsningen mellom de store byene, er det viktig å opprettholde et solid tilbud på kortbanenettet, der fly er eneste virkelige alternativ. Flybransjen er også plaget av mange useriøse aktører som har elendige arbeidsforhold og tvilsomme metoder som forretningsmodell.

- reversere forskriftsendring som gjør det mulig å bytte ut norske og europeiske ansatte på norskregistrerte fly i interkontinental trafikk.
- hindre flyselskap som bryter menneskerettighetene, for eksempel ved å nekte de ansatte å organisere seg, fra å benytte norske flyplasser.
- utvikle Avinors belønning for trafikkvekst, samt oppstartsstøtte for nye flyruter og fraktflyruter.
- utrede en progressiv flypassasjeravgift som øker jo flere flyvninger man tar i året. Nødvendige flyvninger på kortbanenettet og mellom Nord- og Sør-Norge skal skjermes.
- utfordre internasjonalt regelverk og øke flypassasjeravgiftene på flygninger mellom de store byene i Sør-Norge hvor det finnes gode alternativ til fly.
- jobbe for at bonusordninger i luftfarten forbys.

## Jernbane

Det er jernbanen som i størst mulig grad skal binde landet sammen, ikke biler og fly. Det er ingen andre transportformer som kan frakte så mye gods og personer så miljøvennlig og effektivt over større avstander. Derfor vil SV at jernbanedelen av samferdselsbudsjettet skal være større enn veidelen. SV vil framskynde satsing på intercitystrekningene som viktige ledd i et nasjonalt høyhastighetsnett og forkorte reisetidene på lange banestrekninger i Sør-Norge. Samtidig må vi oppdatere/ kvalitetssikre eksisterende lyntogutredninger. Jernbanesatsing i samiske områder må skje etter konsultasjon med Sametinget. Det må være en forutsetning for eventuell utbygging at den kun gjennomføres på måter som ivaretar

reindrift og samiske rettigheter. For SV er målet at det alltid skal være billigere å ta tog enn fly.

SV har kjempet imot høyreregjeringas jernbanereform, som har delt opp ansvaret for jernbanen i en rekke selskap som skal kjøpe og selge tjenester til hverandre, og der persontransport er satt ut på anbud. Norsk tilslutning til EUs jernbanepakke 4 vil gjøre det obligatorisk å anbudsutsette strekninger og vil overføre myndighet over norsk jernbane til EU.

SV vil sikre offentlig kontroll over drift og vedlikehold av jernbanen og reversere den oppdelingen og privatiseringen som er gjennomført.

## SV vil:

- gå imot EUs jernbanepakke 4.
- renasjonalisere jernbanen og gjenetablere NSB som enhetlig selskap med ansvar for tog, skinner og personell.
- gi norsk jernbane et betydelig vedlikeholdsløft etter flere år med økende etterslep.

- prioritere bygging av følgende jernbanestrekninger: Bergensbanen i begge ender (Arna–Voss K5-alternativet, og Ringeriksbanen), full utbygging av indre og ytre intercity med dobbeltspor hele veien og jernbanetunnel under Oslo, oppgradering av Ofofbanen og Kongsvingerbanen og gjenåpning av Ålgårdbanen.
- prioritere planlegging for snarlig realisering av Nord-Norge-banen og gjøre oppstartsarbeider på sammenkoplingen av Vestfoldbanen og Sørlandsbanen.
- integrere Flytogets tilbud i det øvrige togtilbudet.
- framskynde elektrifiseringen av de dieseldrevne jernbanestrekningene.
- gjennomføre pilotprosjekt med hydrogendrevne tog på strekninger med dieseldrevne lokomotiver.
- flytte mer gods fra vei til sjø og bane, gjennom betydelig økte støtteordninger, og vurdere avgifter på langtransport på vei der det finnes miljøvennlige alternativ.
- utarbeide en ny, offensiv plan for gods på bane. Nye godsterminaler må bygges for å avlaste Alnabru og kjøre gods nordfra direkte til Sverige og ikke gjennom Oslo.
- øke antall sovevogner og soveplasser i togene.
- forlenge støtteordninga for gods på bane, forlenge kryssingsspor på Dovrebanen og utbedre og øke kapasiteten på Alnabru-terminalen.
- sette ned prisene på enkeltturer med tog, gi større familierabatter og fortsette å inkludere tog i arbeidet med felles nasjonalt prissystem for kollektivtrafikk.
- anskaffe flere togsett for langdistansetrafikken, slik at det blir avganger annenhver time mellom Oslo og Stavanger, Bergen og Trondheim.
- forbedre togforbindelsene til kontinentet og gjøre det enklere å kjøpe togbilletter for slike reiser.
- ta initiativ til en oppdatert og kvalitetssikret utredning av høyhastighetsbane i flerbrukskonsept og en nordisk jernbanestrategi der alle grensekryssende jernbaner inngår. Vi vil starte med Ofofbanen i nord og det nordiske triangelet, Oslo–Stockholm–København/Malmö–Oslo, med forbindelser ut til resten av Europa.
- øke kapasiteten på togtrafikken på det sentrale Østlandet.

## Veitransport

Innen veisektoren vil SV prioritere milliardene på trygge og gode bruksveier. Vi trenger rassikring og utbedring av smale veier for å få gul midtstripe, veiskuldre og midtdelere der det er nødvendig. Fergeser er en del av veinettet langs kysten, og må ha hyppige avganger til en overkommelig pris. SV vil bygge langt og trygt, ikke bredt og dyrt.

Der det er bane og vei parallelt, i samme korridor, burde alltid en moderne, tosporet jernbane bygges først og så skalert ny vei etter behov etterpå.

### SV vil:

- stoppe utbyggingen av kapasitetsøkende motorveier, som ferjefri E39, E18 og E6 nord for Trondheim.
- si nei til veiprojekt gjennom Offentlig-Privat-Samarbeid (OPS). Vi vil legge ned Nye veier AS og tilbakeføre ansvaret til Statens vegvesen. Anbudsutsetting av drift og vedlikehold av vei avskaffes, og ansvaret tilbakeføres til Statens vegvesen.
- skalere ned de aller fleste planlagte firefelts motorveier til to- og trefelts veier med midtdelere.
- øke bevilgninger til trygge og framkommelige veier i områder der jernbane eller sjøtransport ikke er et alternativ.
- prioritere veivedlikehold og i størst mulig grad gjenbruke eksisterende traseer ved oppgradering.
- øke bevilgningene til rassikring betydelig i tråd med anbefalingene fra Nasjonal rassikringsgruppe.
- utrede nye modeller for samfunnsøkonomisk nytte, der også klimagassutslipp og nedbygging av naturarealer, myr og dyrka mark i større grad tillegges vekt.
- at den statlige finansieringen av fergene økes, slik at rutetilbudet forbedres og billettprisen for reisende senkes.
- prioritere det helhetlige trafikksikringsarbeidet.
- utrede ulike løsninger for veipricing for å sørge for reduksjon av biltrafikken. Både utslippsmengde, transportformål, kjørelengde, alternative transportformer, tidspunkt på døgnet og miljøhensyn vektlegges.
- at veier i distriktet skal finansieres over skatteseddelen, og at bruken av bompenger reduseres; bompenger betyr i praksis at man kan snike i køen. I de tilfellene kommuner velger å bruke bompenger for å få realisert et prosjekt tidligere, skal dette ha lokal demokratisk forankring.

- være positiv til bompenger som medvirker til å redusere biltrafikken og forurensingen i byer og tettsteder med mål om trafikkreduksjon og utslippskutt. En forutsetning er at det er et godt og billig kollektivtilbud, og at midlene fra bompengene brukes til å bygge og drifte et bedre kollektivtilbud og til prosjekt som medvirker til å realisere mål om trafikkreduksjon og utslippskutt. Det åpnes ikke for nye bomprosjekt som bidrar til kapasitetsøkning på vei.

## Kollektivtransport

Byutvikling, tettstedsutvikling og transportløsninger er knyttet sterkt sammen. For å nå målene om trafikknedgang

og klimakutt trengs det en storstilt kollektivsatsing, særlig i storbyene.

### SV vil:

- planlegge kompakte og trivelige byer. SV vil føre en arealpolitikk som reduserer transportbehovet og stimulerer til fortetting, ivaretar matjord og grøntareal, sikrer universell utforming og fremmer levende sentrum i byer og tettsteder.
- sikre rask gjennomføring av viktige kollektivtiltak ved en investeringspakke for fullfinansiering av kollektivinvesteringer i storbyene.
- styrke finansieringen til kollektivtransporten. Ordningen med bymiljøavtaler som finansierer kollektivtrafikk, må utvides til flere byer. I bymiljøavtalene må staten støtte 80 prosent av store kollektivsatsinger, slik som utvidelse av bybane, trikk, T-bane og superbuss i byene, og i tillegg drift av kollektivtransport. Det må skje mot at kommuner og fylker følger opp med miljøvennlig arealplanlegging og effektive og restriktive tiltak som reduserer biltrafikken.
- utrede hvordan det kan kompenseres for reduserte inntekter i bymiljøavtalene, som kommer som følge av trafikknedgang.
- at det skal lønne seg å velge kollektivt. SV er for et rimelig kollektivtilbud. Bilbruk skal være dyrere i byområder.
- at kollektivtransporten skal være fossilfri, og at drosjekjøringa skal være utslippsfri. SV vil sette krav i offentlige anbud, innkjøp og løyver om fossilfri kollektivtransport og utslippsfri drosjenæring.
- ha en parkeringspolitikk som reduserer biltrafikken.
- utrede tiltak som legger til rette for økt bruk av elbildeing.

- gjøre det lettere og rimeligere å reise kollektivt i distriktene. Det må etableres flere direkteruter med ekspressbuss. SV vil satse på godt og regelmessig buss-, ferge- og båttilbud i distriktene, kombinert med bestillingsdrosjer der det ikke er hensiktsmessig med faste ruter.
- gi drosjenæringas enerettsordning i distriktene nytt innhold ved at offentlige oppdrag som skolekjøring, pasientkjøring og TT-kjøring i større grad samordnes og tilbys drosjene som er tildelt enerett, slik at tilbudet på drosje i distriktene ikke forringes.
- utrede en nasjonal fergebillett for å gjøre det enklere å reise. Forhåndsbetalingen for Autopass-brikken må gjøres betydelig rimeligere, eller ikke koste noe.
- videreutvikle hente-bringe-løsninger, etter hvert selvkjørende, i tilknytning til jernbanestasjoner, kollektivknutepunkt og havner.
- innføre et nasjonalt ungdomskort. SV vil ha et rimelig månedskort for tog, buss og båt som gjelder for reiser i hele landet for alle under 20 år.
- ha studentrabatt på all kollektivtransport.
- redusere omfanget av reklame og visuell forsøpling i det offentlige rom gjennom en nasjonal stimuleringsordning der fylkeskommuner får midler for å avstå fra avtaler om reklame på busser, kollektivknutepunkt og bymiljø.
- jobbe for en nasjonal ordning for tilrettelagt transport (TT).

## Sykkel

Norge har ligget langt tilbake med å gi sykkelen den plass den fortjener i transportpolitikken. Med elsykkelens inntog kan dette bli en viktig faktor for transport til og fra arbeid og til og

fra et knutepunkt. Det skal bli enklere å bruke sykkelen som transportmiddel i hverdagen. Elsykkelen har gjort dette målet enklere å nå, men det må legges bedre til rette for å sykle.

## SV vil:

- ha økt utbygging og vedlikehold av sammenhengende og adskilte gang- og sykkelveier i bystrøk og belønne kommuner som satser på sykkel.
- endre trafikkreglene i favør av de syklende i forhold til bilister og klargjøre forholdet mellom gående og syklende, for å unngå konflikter og farlige situasjoner.
- ha bedre skilting og oppmerking av veier, sykkelveier, gang- og sykkelveier og eventuelt fortau der plassen må deles mellom syklister og andre

trafikanter, for å øke bevisstheten om at veibanen må deles.

- innføre krav om rutinemessig sjekk og vedlikehold/snørydding av rutene som velges av syklister.
- sette ned fartsgrensene på veier der mange sykler, og forebygge ulykker og skader gjennom økt hjelmbruk, bedre sykkelopplæring og informasjon.
- stille krav til lokale myndigheter og private utbyggere om sikker sykkelparkering ved knutepunkter, offentlige steder, boligområder og arbeidsplasser.
- sikre gang- og sykkelveier langs nasjonale turistveier.
- ikke tillate private aktører å leie ut el-sparkesykler uten etter avtale med kommunen.



# Internasjonal politikk

SV ønsker en verden for de mange, ikke for de få. Da trengs det en radikal omfordeling av makt og ressurser i verden, både mellom land og innad i land. For å nå dette målet trenger vi en ny kurs i utenriks-, utviklings- og forsvarspolitikken. Vi trenger tiltak for fred, menneskeretter, nedrustning og demokratiutvikling, heller enn militære intervensjoner. Vi trenger en grønn og solidarisk utviklings- og handelspolitikk som støtter opp om fagbevegelser og andre progressive sosiale bevegelser, ikke storselskapene. Vi trenger en kurs som sikrer livsgrunnlaget vårt fra katastrofale klimaendringer og naturtap, og vi trenger en kurs som tar bærekraftsmålene på alvor.

## Internasjonal økonomi, handel og utvikling

Det økonomiske systemet vi har i dag, fungerer best for de rikeste og skaper større forskjeller. De siste tiårene har vært preget av

### SV vil:

- arbeide mot internasjonale handelsavtaler som svekker forbrukervern og regler for miljøvennlig produksjon, og som overfører makt og myndighet fra nasjonale myndigheter til multinasjonale selskap og tvisteløsningsdomstoler.
- at Norge ikke inngår investeringsavtaler som gir investorer pressmidler mot stater, som investor-stat-tvisteløsning og andre mekanismer for investeringsbeskyttelse.
- opprette støtte for fattige lands forhandlingsdelegasjoner i WTO. Dette bør være finansiert ved en avgift som de rike landene i WTO betaler.
- at Norge legger til rette for at fattige lands interesser ivaretas i alle handelsavtaler, blant annet gjennom å trekke alle krav mot fattige land om økonomisk liberalisering.
- at Norges posisjoner i forhandlinger om handelsavtaler må være offentlige.

konsentrasjon av økonomisk og politisk makt, voksende ulikhet, økende klimagassutslipp og rovdrift på naturen. Nå ser vi en folkelig mobilisering for rettferdig og grønn omstilling over store deler av verden. SV skal være en motor for denne mobiliseringen i Norge.

### Handel og investeringer

Internasjonale organisasjoner som WTO, Verdensbanken og IMF fremmer ofte interessene til dem som allerede er mektige, og er ikke demokratiske. SVs mål er et handels- og investeringssystem hvor alle land sikres styringsrett og politisk handlefrihet til å beskytte arbeidsliv, offentlige tjenester, miljø og naturressurser. For å oppnå dette må makt og ressurser flyttes fra udemokratiske organisasjoner til FN, og andre prinsipper må legges til grunn i internasjonale forhandlinger. Vi går imot å utvide WTO-forhandlingene til nye områder, og imot å flytte forhandlingene over til enda mindre demokratiske arenaer.

- fortsatt avvise TISA-avtalen og andre initiativ som legger press på offentlige tjenester både i Norge og i andre land, og som hindrer demokratisk selvbestemmelse.
- avvise WTO-forhandlingene om datahandel.
- at faglige, sosiale og demokratiske rettigheter, miljøvern og urfolks rettigheter skal prioriteres over selskaps interesser i handelsavtaler som Norge inngår.
- at internasjonale avtaler om miljø og rettigheter i arbeidslivet går foran WTO-regelverket.
- at Norge gjennomgår alle handelsavtaler vi har inngått, med sikte på å si opp avtaler som undergraver det norske arbeidslivet, eller er til skade for vår eller andre lands selvråderett eller skatteinntekter.
- at eierskapet til naturressurser som vann, villfisk og mineraler beskyttes mot privatisering i alle handelsavtaler Norge tar del i.
- forsvare MUL-ordninga, som gir de fattigste landene tollfri tilgang til norske markeder. Den samla matimporten til Norge skal ned, men en større del av importen skal komme fra MUL-land.

### Rettferdig skatt og finansiell åpenhet

Skatteunngåelse og skatteunndragelse rammer fattige land hardest. Å bekjempe internasjonal skatteunndragelse og ulikhet, og å bidra til gode, progressive og rettferdige

skattesystem nasjonalt og internasjonalt, er derfor en hjørnestein i SVs politikk for internasjonal solidaritet. Finansiell åpenhet er helt avgjørende for å lykkes i denne kampen.

### SV vil:

- sørge for at internasjonale selskap betaler det de skal i skatt, og at skatten betales der den økonomiske aktiviteten foregår. SV vil innføre enhetlig skattlegging der beskatning av overskudd i selskap baseres på hvert lands andel av omsetningen.
- trekke alle statlige selskap ut av skatteparadis, både heleide og deleide. Norfund skal ikke bruke skatteparadis ved investeringene sine.
- innføre utvidet land-for-land-rapportering i alle sektorer, også fra jurisdiksjoner med støttefunksjoner (datterselskap) i skatteparadis, og et internasjonalt register over finansformuer.
- arbeide for en FN-konvensjon om rettferdig internasjonal skattlegging og

finansiell åpenhet.

- at Norge presser på for at internasjonalt skattesamarbeid foregår i åpne forum, der alle er inkludert. SV vil arbeide for opprettelsen av et mellomstatlig skatteorgan i FN for mer rettferdig fordeling av skattleggingsrettigheter, for bekjempelse av ulovlig kapitalflyt, og for avvikling av skatteparadisene og det globale skyggefinanssystemet.
- at Norge skal ta ledelsen i arbeidet for avtaler og metoder for automatisk utveksling av skatterelevante informasjon mellom alle land.
- arbeide internasjonalt for innføring av et offentlig tilgjengelig globalt formueregister over verdipapirer, eiendom og investeringer. Vurdere mulighetene for å starte med å utvikle et nordisk register.
- innføre internasjonale skatter, herunder en skatt på finanstransaksjoner, til inntekt for globale fellesgoder.
- at Norge skal gjennomgå alle sine skatteavtaler med utviklingsland, med mål om at de skal være minst like gode som FNs modellavtale.
- at Norge tar et internasjonalt initiativ for å endre rederibeskatningen i tråd med beskatning av annet næringsliv.

## Oljefondet

Vår felles formue må forvaltes til beste for framtidige generasjoner. Oljefondets størrelse gir Norge internasjonal makt, og med makten følger ansvar. Fordi Oljefondets handlinger har politiske konsekvenser, er styringen og bruken av fondet i høyeste grad politikk.

Midlene i Oljefondet må investeres i tråd med bærekraftsmålene og internasjonale miljø- og

klimatektoner Norge har sluttet seg til. Vi må også ha etiske regler for Oljefondet som gjør det mulig å sjekke selskap for miljøskade, menneskerettsbrudd og andre etiske prinsipper i forkant, i stedet for dagens ordning med å sjekke i etterkant. Vi må rigge Oljefondet for framtida.

## SV vil:

- sikre at Oljefondet opptrer etisk forsvarlig i alle land, ved å innføre forhåndsfiltrering av investeringer for menneskerettslig og etisk risiko.
- at Oljefondet skal få en ny referanseindeks («handleliste») der alle selskap møter etiske og miljømessige minstekrav. Dette vil bidra til å sikre et minstenivå av ansvarlig forvaltning.
- at Oljefondet bruker eierskapet aktivt til å kreve at selskapene Oljefondet er investert i, gjør aktsomhetsvurderinger i henhold til FNs veiledende prinsipper for menneskerettigheter og næringsliv, og ikke

bryter grunnleggende menneskerettigheter, urfolksrettigheter og arbeidstakerrettigheter.

- at Oljefondets investeringer skal være i tråd med Parisavtalens mål om maks 1,5 graders oppvarming.
- sørge for at Oljefondet trekkes ut av fossil energi.
- at Oljefondet og statlig eide selskap ikke investerer i bedrifter som bidrar til ødeleggelse av regnskog eller annen truet natur.
- at NBIM (Norges Bank Investment Management) i samarbeid med fagbevegelsen utvikler et tydelig og offensivt forventningsdokument om arbeideres rettigheter, med særlig vekt på ILOs konvensjoner og vern av organisasjonsretten.
- trekke Oljefondet ut av alkoholselskapene, slik det allerede er gjort når det gjelder tobakkselskapene.
- gjøre Oljefondet til en internasjonal ledestjerne i arbeidet mot skatteparadis. SV vil inkludere skatteunndragelse, økonomisk kriminalitet og finansielt hemmelighold i de etiske retningslinjene og trekke fondet ut av selskap med grove brudd på disse.
- kreve at selskap som Oljefondet investerer i, utviser åpenhet om selskapsstruktur, skatteinnbetalinger og eierforhold, samt regnskapsrapportering på land-for-land-nivå.
- trekke Oljefondet ut av all våpenindustri gjennom produktbasert utelukkelse av våpen, nøkkelkomponenter av våpen og drapsroboter (autonome våpensystem) eller komponenter til disse.
- at Norge skal være en ansvarlig långiver gjennom Oljefondets investeringer i statsobligasjoner.
- at Oljefondets investeringer ikke bidrar til okkupasjon eller andre brudd på folkeretten.

## Finansiering for utvikling og miljø

I dag går de store pengestrømmene fra de fattige til de rike. Samtidig brukes det langt større ressurser til å øke klimautslipp og ødelegge naturen enn til å ta vare på miljøet. SV vil snu de globale pengestrømmene og endre de økonomiske spillereglene, slik at verdens ressurser brukes rett. Det innebærer

internasjonalt arbeid for finansiell åpenhet, effektiv skattlegging av flernasjonale selskap, globale system for ansvarlig långivning og løsning av statlige gjeldskriser, demokratisering av internasjonale finansinstitusjoner og en reell opptrapping av internasjonal klimafinansiering, der de rike landene øker sine bidrag mest.

### SV vil:

- bekjempe ulovlig kapitalflyt ut av utviklingsland ved å bekjempe finansielt hemmelighold og skatteunndragelser.
- at Norge skal være en ansvarlig långiver og jobbe for styrkede globale system for å sikre ansvarlig långivning og lånopptak på statlig nivå.
- at Norge må fortsette arbeidet for at illegitim gjeld slettes både i Norge og internasjonalt. Norge må bidra til å opprette en multilateral gjeldshåndteringsmekanisme under FN, for å løse statlige gjeldskriser på en mer effektiv og rettferdig måte.
- prioritere utviklingsfinansiering gjennom FN framfor Verdensbanken.
- fremme reform av Verdensbanken og IMF for å gi utviklingsland økt innflytelse.
- at lån fra IMF og Verdensbanken ikke skal brukes til å presse land til privatisering, kutt i offentlige tjenester, eller liberalisering av økonomien.
- foreta en gjennomgang av hvordan Verdensbankens og IMF's politikk og utlånspraksis påvirker økonomisk utvikling, politisk handlingsrom og reduksjon av ulikhet.
- evaluere resultatene fra norsk bistand til internasjonale finansinstitusjoner, med vekt på konsekvensene for ulikhet.
- at Norge jobber for at klimafinansiering ikke skaper nye gjeldskriser, og hindre at markedslån rapporteres som klimafinansiering.
- videreføre og styrke den nyetablerte garantiordningen for investeringer i fornybar energi i utviklingsland, for å redusere risiko og kapitalbehov i framvoksende markeder.

## Norsk utviklingsfinansiering

Utviklingspolitikken må først og fremst motvirke de maktforholda og strukturene som skaper fattigdom, krig og miljøkriser, bidra til at ressurser blir jevnere fordelt, og legge til rette for at flere mennesker kan komme til orde og delta i politisk kamp. Bistandens fremste oppgave er derfor ikke å direkte finansiere tjenester som helse, utdanning, mat eller infrastruktur til befolkningen i andre land, men å bidra til at fattige land selv kan finansiere sin egen utvikling. For å få til dette bør vi bidra til å styrke statlige institusjoner som er underlagt demokratisk kontroll. Det vil være behov for økt bistand i årene som kommer, og bistanden må være både langsiktig og fleksibel.

I noen land vil det være vanskelig å støtte nasjonale myndigheter. Da kan støtte til sivilsamfunn eller internasjonale aktører være veien å gå. I de landene der man ser en positiv endring i statsapparatet, bør Norge vurdere om man kan gjenoppta eller øke stat-til-stat-støtten.

En del internasjonal bistand finansierer private, kommersielle tilbydere av velferdstjenester. Norsk bistand skal ikke gå til profittbaserte skoler eller annen profittbasert velferd i utviklingsland. Norges globale innsats for helse og utdanning skal konsentreres om å styrke de universelle, offentlige systemene.

### SV vil:

- at Norge tar ansvar for å bidra til bærekraftig utvikling gjennom å bruke mer enn én prosent av bruttonasjonalinntekt (BNI) til utviklingsbudsjettet. Utgifter til flyktninger i Norge eller annen innsats uten dokumentert utviklingseffekt skal ikke regnes inn i den prosenten.
- styrke den skatterelaterte utviklingspolitikken og arbeidet for økt offentlig nasjonal ressursmobilisering, for eksempel gjennom Skatt for utvikling.
- styrke og utvikle tiltak som innebærer direkte pengeoverføringer og støtte til lands sosiale og universelle velferdsordninger, som for eksempel barnetrygd.
- at bistand innen utdanning og helse skal støtte opp om utviklingslands

Miljøkrisa rammer verdens fattigste hardest. Å løse krisa krever internasjonalt samarbeid og økt rettferdighet i forholdet mellom rike og fattige land. SV vil jobbe for at Norge trapper opp klimafinansiering til fattige land, både for utslippskutt og klimatilpasning. Særlig støtten til klimatilpasning må prioriteres opp. Støtte til fornybar energi skal være en hovedsatsing innen klimafinansiering for utslippskutt. Klimafinansieringen skal overholde grunnleggende prinsipp om lokaldemokrati, menneskerettigheter og urfolks rettigheter, og hensynet til de aller fattigste og mest marginaliserte må ivaretas. Langsiktighet og utviklingslandenes egne mål må være styrende.

Behovet for humanitær bistand som følge av krig, naturkatastrofer og menneskeskapt katastrofer er stort, men nødhjelpsoperasjoner organisert av FN og humanitære organisasjoner er underfinansiert. I en verden med store menneskeskapt katastrofer og økende antall naturkatastrofer på grunn av klimaendringer er det viktig å sikre rask og effektiv humanitær innsats.

Utviklingspolitikken må være godt organisert, slik at målsettinger nås og folks tillit til norsk bistand og utviklingspolitikk opprettholdes og styrkes. SV vil drive bistand og utviklingstiltak gjennom organisasjoner, fond og mekanismer som er demokratisk styrt.

egen evne til å gjøre grunnleggende velferdstjenester gratis for alle, med god kvalitet. Norsk bistand skal ikke gå til profittbasert velferd, men bidra til å styrke de offentlige og ikke-kommersielle systemene.

- sikre større grad av gjensidighet i internasjonaliseringssamarbeid i høyere utdanning i Norge og det globale sør.
- at innsatsen på landbruk, fiskeri og matsikkerhet skal bidra til å øke produktiviteten i matproduksjonen, med vekt på småbønder og fiskere.
- øke Norges bidrag til utslippskutt og klimatilpasning i fattige land i tråd med Norges historiske ansvar og økonomiske kapasitet. Bidrag til klimatilpasning skal særlig rettes mot småskala landbruk for å styrke lokal matsikkerhet og redusere ulikhet og fattigdom.
- lage en helhetlig plan for norsk klimafinansiering internasjonalt, som inkluderer alternative og innovative finansieringskilder.
- trappe opp regnskogsatsingen. Finansieringen av regnskogbevaring må ikke bli en del av kvotehandelen eller brukes for å unngå kutt i egne utslipp. Satsingen skal sette søkelys på de direkte truslene mot avskoging. Bekjempelse av fattigdom skal være et av hovedmålene.
- innføre et regelverk som stiller krav til at offentlige innkjøp av varer ikke bidrar til tap av regnskog.
- sikre rask og effektiv humanitær innsats ved naturskapt og menneskeskapt katastrofer. Etablerte nødhjelpsfond må styrkes, slik at de raskt kan reagere ved ekstraordinære eller akutte katastrofer.
- at Norge skal jobbe for et internasjonalt regelverk for beskyttelse av klimaflyktninger og internt fordrevne som følge av naturkatastrofer og ødeleggelse av naturlige leveområder.
- utrede hvordan rettigheter til klimaflyktninger skal håndteres, slik at personer ikke skal returneres til katastroferammede områder dersom deres liv og helse vil være i fare, og gi opphold på humanitært grunnlag.
- øke andelen av den humanitære støtten Norge gir til lokale sivilsamfunnsorganisasjoner til minst 25 prosent av total norsk humanitær bistand.
- forebygge katastrofer. Humanitær bistand må innrettes slik at den forsøker å forebygge og avverge tilsvarende katastrofer i framtida.
- at utviklingsministeren skal ha overordnet ansvar for hele utviklingsbudsjettet, for å oppnå en samstemt norsk utviklingspolitikk.
- sikre en samstemt politikk for utvikling gjennom god koordinering mellom relevante departementer. Regjeringen skal rapportere årlig til Stortinget om konsekvensene av norsk politikk for utviklingsland og for

menneskerettighetene.

- styrke Norads rolle som fagetat for norsk utviklingspolitikk på bekostning av eksterne konsulents rolle.
- stanse konkurranseutsetting av bistand. Bistanden må brukes til å bygge opp kompetanse i samarbeidslandene og dermed styrke målgruppene for bistanden.
- endre evalueringssystemene for norsk bistand. SV vil bort fra et snevert måle- og telleregime og over til effektanalyser av bistanden som tar inn over seg bistandens sammensatte mål.
- styrke norsk og internasjonalt sivilsamfunns vaktbikkjefunksjon overfor myndighetene, både gjennom informasjonsmidler og sivilsamfunnsstøtte i utviklingsland.

## Fred, forsvar og nedrustning

Vi lever i ei tid der verden er preget av ustabilitet og stormaktsrivalisering. Konflikter mellom Kina og USA kan komme til å prege verden i lang tid framover, og Norges forhold til Russland er mer anstrengt enn på lenge. Den internasjonale oppmerksomheten om nordområdene vil øke i årene som kommer. Rivalisering om kontroll over ressurser kan føre til konflikter i nærområdene våre.

Dette krever nytenking i norsk sikkerhets-, forsvars- og fredspolitik. Norge må hevde seg som en tydelig stemme for nedrustning og avspenning, både internasjonalt og i våre egne nærområder. Det betyr å søke nye allianser og sterkere bånd til landene som står oss nærmest, gjennom et bredere nordisk samarbeid. Det betyr å endre kurs i forsvarspolitikken i retning av nasjonal suverenitet og selvstendig tilstedeværelse i nord. Det betyr også å hevde seg diplomatisk og politisk i Arktis, et område som i stadig større grad blir en del av et geopolitisk spill. Sist, men ikke minst betyr det et langt sterkere internasjonalt engasjement for internasjonalt freds- og nedrustningsarbeid.

## Alliansepolitikk

SV går mot norsk medlemskap i NATO. NATO er ikke først og fremst en forsvarsallianse, er ikke basert på et reelt interessefellesskap og knytter Norge farlig tett til USA. Medlemskapet gjør det mer sannsynlig at Norge trekkes inn i stormaktskonflikter og står i veien for en nødvendig realitetsorientering i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Norge må framover ta selvstendige vurderinger av sikkerhetsutfordringene framfor å være med på USAs trusselvurderinger.

NATOs opprustning, østutvidelse og krigføring mot andre land har ført til økt uro i verden. Videre er atomvåpen en sentral komponent i NATOs strategiske konsept, og alliansen påberoper seg i dag en førsterett til å bruke atomvåpen når den skulle se på det som nødvendig.

SV vil erstatte medlemskapet i NATO med en nordisk forsvarspakt. De nordiske landene har i motsetning til NATO-alliansen stor grad av felles interesser i sikkerhetspolitikken. På veien dit må Norge prioritere et tettere forsvarssamarbeid med de andre nordiske landene, også innenfor rammene av et NATO-medlemskap.

## SV vil:

- melde Norge ut av NATO.
- øke forsvarssamarbeidet i Norden.
- påvirke NATO i rett retning. Så lenge Norge er medlem i NATO, vil SV arbeide mot at alliansen driver krig utenfor eget område. SV vil også gå imot videre østutviding mot grensa til Russland og fjerne atomavskrekking som en del av NATOs strategi.
- at Norge ikke deltar i krigføring i NATO-regi, og avslutter alle NATO-bidrag «out-of-area».
- kreve garantier for at militære fly og fartøy som opererer i norsk farvann og luftrom ikke bærer atomvåpen.

## Avspenning i nord

Nordområdene er i ferd med å bli et område preget av geopolitiske spenninger. Både USA og Kina ser i økende grad på Arktis som en del av sine interesseområder. Dette kan bli Norges største sikkerhetspolitiske utfordring i årene som kommer. Det krever at Norge retter diplomatisk og politisk oppmerksomhet mot nord. Det trengs en målrettet politikk for å senke spenningsnivået og bedre samarbeidet i regionen. Internasjonalt samarbeid om bærekraftig utvikling, ressursbruk, urfolks rettigheter og handel er i Norges interesse. Noe av det viktigste vi kan gjøre for fred og stabilitet i nord, er å sikre et godt nabolik med Russland. Vi er avhengige av et godt

samarbeid med Russland om viktige spørsmål, som ressursforvaltning, miljøforvaltning og handel. I tillegg spiller Russland en viktig rolle i internasjonale konflikter hvor Norge er engasjert. Samtidig bør vi være bekymret over utviklingen i Russland. Maktkonsentrasjon, en forverret menneskerettighetssituasjon og folkerettsbrudd er negative utviklingstrekk som Norge må kritisere tydelig. Vi må hele tida evne å føre en balansert politikk hvor vi også fortsetter arbeidet med å finne gode samarbeidsflater og utvikle dialogen, ikke konfrontasjonen, med Russland. I dette arbeidet er tillitsskapende tiltak og institusjonalisering av samarbeid viktig.

## SV vil:

- trappe opp innsatsen for breie internasjonale samarbeid som angår Arktis, både på økonomiske, politiske og juridiske områder.
- fremme Arktisk råd som en viktig og inkluderende samarbeidsarena.
- vurdere om den norske sanksjonspolitikken overfor Russland fungerer etter hensikten, og om sanksjonene er et godt virkemiddel for å oppnå Norges sentrale utenrikspolitiske målsettinger.
- forsterke den politiske dialogen med Russland om spørsmål som

er sentrale for begge land, som for eksempel nordområdene, atomforurensning, ressursutnyttning og søk og redning i nord.

- arbeide for at Russland og Vesten utvikler et forhold som er basert på dialog og forhandling, ikke konfrontasjon.
- opprettholde den selvpålagte restriksjonen om at det ikke avholdes NATO-øvelser øst for 24. lengdegrad.
- ikke ha utenlandske tropper permanent stasjonert på norsk jord i fredstid, og vil minimere alliert tilstedeværelse i Norge i fredstid.
- si nei til norsk deltakelse i NATOs rakettskjold, og sikre at dette ikke blir undergravd av amerikansk tilstedeværelse.
- styrke Barents-samarbeidet og folk-til-folk-samarbeidet i nord.
- styrke det alleuropeiske samarbeidet i OSSE og Europarådet.
- ikke tillate allierte reaktordrevne fartøy å benytte norske sivile havneanlegg.

## Nordisk forsvars- og sikkerhetssamarbeid

SV ønsker et sterkere nordisk forsvars- og sikkerhetspolitisk samarbeid. Vi opplever en økende stormaktsrivalisering i Nordens nærområder, og økende interesse for og konkurranse om viktige naturressurser. Et sterkere nordisk samarbeid vil øke landenes

samlede forsvarsevne. Samtidig vil det i liten grad oppfattes som aggressivt mot andre stater. Et økt nordisk samarbeid vil også gjøre Norge mindre avhengig av USAs sikkerhetspolitiske interesser.

## SV vil:

- ta initiativ til en nordisk sikkerhetspolitisk solidaritetserklæring som forplikter de nordiske landene til å støtte hverandre i kriser.
- erklære Norden som atomvåpenfri sone i både fredstid og krig.
- igangsette en politisk prosess for økt samarbeid om produksjon av forsvarsmateriell, også avanserte våpensystem som fly og maritime kapasiteter.
- arbeide for felles nordisk deltakelse i internasjonale operasjoner. De nordiske landene bør utdype det militære samarbeidet sitt i utenlandsoperasjoner ved at styrker som sendes ut, blir fellesnordiske, og at man i større grad deler på kostnadene ved utenlandsoperasjoner.
- etablere et nordisk kompetansenettverk mot digitale angrep for å utveksle erfaringer og samkjøre de nasjonale innsatsene, samt å gi råd til nordiske land som er i ferd med å bygge opp kapasitet på feltet.

## Et nasjonalt forsvar

En selvstendig forsvarspolitik er nøkkelen til å sikre vår egen suverenitet og lavspenning i nærområdene våre. SV ønsker et sterkt nasjonalt forsvar, med særlig vekt på kyst- og nordområdene, og med balanse mellom forsvarsgreinene. Innkjøp av kampfly og uveltige effektiviseringskrav har bidratt til å svekke denne balansen. SV vil ha en styrket landmakt basert på fleksible enheter med tilstedeværelse i hele landet. Vi er avhengige av et sterkt sjøforsvar som både kan håndtere trusselsituasjoner, sørge for beredskap og hevde norsk suverenitet i en tid der havområdene våre i større grad blir en del av en farlig stormaktsrivalisering. Vi må øke både Kystvaktas og Marinens seilingsdøgn i nord. SV vil styrke Forsvaret på en nøktern og utgiftsbevisst måte, i tråd med de reelle forsvarspolitiske utfordringene Norge har. SV vil ikke binde Norge til et utgiftsmål satt av NATO,

### SV vil:

- sikre et sterkt nasjonalt forsvar. SV ønsker å erstatte et forsvar innrettet mot NATO-operasjoner med et sterkt nasjonalt forsvar.
- Styrke Sjøforsvaret og ha flere seilingsdøgn i nord.
- styrke Hæren og Heimevernet for å øke den norske forsvarsevnen.
- kreve at forsvarskommisjonen får et bredt mandat og en bred sammensetning for å sikre en åpen debatt om endringer i det sikkerhetspolitiske bildet.
- selge kampfly som ikke trengs for å ivareta nasjonale forsvarsbehov.
- stanse privatisering og outsourcing av viktige funksjoner i forsvarssektoren. Funksjoner som allerede er anbudsutsatt, skal legges inn under offentlig drift og kontroll.
- satse på bekjempelse av nye trusler, gjennom god overvåking og etterretning, og ved å styrke kapasiteten til å motstå digitale angrep.
- avvise alle forsøk på å innføre såkalt tilrettelagt innhenting eller andre former for masseinnsamling og -lagring av norske kommunikasjonsdata («digitalt grenseforsvar») gjennom hemmelige tjenester.

men vil til enhver tid gjøre egne vurderinger av behov som må møtes for å styrke Norges forsvarsevne.

I tillegg til de tradisjonelle forsvarsgreinene trengs en storstilt satsing på å sikre en robust digital infrastruktur. Norge skal ikke gå til dataangrep på andre land, men bruke solide ressurser på å styrke Nasjonal sikkerhetsmyndighet og Cyberforsvaret, og klargjøre ansvarsforholdene mellom disse.

Som i andre deler av samfunnet har ABE-reformen og regjeringens kuttpolitikk skapt uro i Forsvaret. Det er derfor behov for å legge om måten vi tenker om effektivisering i forsvarssektoren, i tråd med forsvarsevnen og de overordnede sikkerhetspolitiske vurderingene.

## Fredspolitik

Skeivfordeling av makt og ressurser er sammen med stormakters strev etter kontroll over andre land blant de viktigste årsakene til krig og konflikt. Klimaendringer og knappe ressurser vil forsterke spenningene i verden i årene som kommer. Global utjevning og kamp mot klimaendringer er derfor avgjørende for å hindre krig og skape fred. Samtidig trengs det internasjonale rettsregler som hindrer den sterkeste rett og fremmer fredelig konfliktløsning.

### SV vil:

- styrke norsk støtte til freds- og forsoningsarbeid. SV vil arbeide for fredelig konfliktløsning og respekt for internasjonal rett.
- arbeide for at kvinner, barn og unge og sivilsamfunn deltar i fredsprosesser, konfliktløsning og forebygging av konflikt.
- at eventuell norsk deltakelse i militære operasjoner må vurderes i hvert enkelt tilfelle. Vilårene er at operasjonen har et FN-mandat og er under FN-ledelse.
- at alle forespørsler om militære operasjoner må behandles i åpent storting og ikke i en lukket komite slik som er praksis i dag.

## Nedrustning og våpeneksport

Norge er en av verdens ledende eksportører av våpenteknologi og ammunisjon. Dette gir Norge et særlig ansvar for å forbedre nasjonal kontroll av våpeneksport. Vi må lage et regelverk som sikrer at norske våpen aldri kan bli brukt i strid med folkeretten og menneskerettighetene.

Atomvåpen vil føre til en enorm humanitær katastrofe hvis de blir brukt igjen, enten det er resultat av en villet handling, en ulykke eller terror. SV vil fortsette å jobbe systematisk for målet om en atomvåpenfri verden. Et avgjørende middel for å oppnå dette er FN-traktaten som forbyr atomvåpen. En høy prioritet for SVs neste stortingsperiode vil være at Norge signerer og ratifiserer denne traktaten og bidrar til at flere land gjør det samme.

Våpenindustrien står overfor et skremmende teknologisk kvantesprang der vi snart vil utvikle

Norge har de siste årene deltatt i flere katastrofale kriger. SV arbeider for at Norge skal bli en fredsnasjon og avstå fra krigføring mot andre land. Norge må søke å være en brobygger heller enn å delta i opprustning og blokktenking. Norsk innsats i internasjonale væpnede konflikter skal være sivil innsats og humanitær bistand, samt deltakelse i fredsbevarende operasjoner i FN-regi.

autonome våpensystem – såkalte drapsroboter. Dette er våpen som i kritiske situasjoner kan velge ut og angripe mål uten meningsfull menneskelig kontroll. Internasjonalt jobbes det for et forbud mot slike våpen, og SV vil jobbe for et slikt forbud.

Internasjonal overvåkingsteknologi er også under kraftig utvikling. Nye overvåkingsteknologier, som ansiktsgjenkjenning og annen type biometrisk overvåking utfordrer retten til privatliv og en rekke andre menneskerettigheter. Vi ser også at autoritære regimer bruker slik teknologi for å overvåke og forfølge menneskerettighetsforkjempere. SV mener at man dessuten bør føre eksportkontroll med overvåkingsteknologi.

## SV vil:

- stanse all eksport av våpen eller militært materiell til land som bryter humanitærretten, begår grove menneskerettighetsbrudd og overgrep mot egen befolkning.
- intensivere internasjonale og norske mineryddingsprogram.
- endre eksportkontrollregelverket slik at reglene for våpeneksport også gjelder for norsk forsvarsindustri datterselskap i utlandet.
- styrke kontrollen med våpeneksporten og kreve sluttbrukererklæring med reeksportklausul fra alle land, inkludert til NATO-land. SV ønsker at det gjennomføres stikkprøver på oppgitt sluttbrukerdokumentasjon og at avslag på våpeneksport til alle land utenfor NATO offentliggjøres.
- nedsette et offentlig utvalg som skal gjennomgå kontrollregimet for eksport av forsvarsmateriell, med sikte på at hensyn til folkeretten og menneskerettighetene ligger til grunn for alle eksporttillatelser.
- sidestille kravene til eksport av militært A- og B-materiell.
- sikre økt gjennomsiktighet og åpenhet om norsk eksport av militært utstyr og flerbruksvarer, gjennom jevnlig rapportering til Stortinget om eksporten.
- arbeide for at flere stater ratifiserer FNs våpenhandelsavtale (Arms Trade Treaty – ATT) og bistå med assistanse til andre staters implementering av avtalen der det er ønskelig, samt støtte ATTs frivillige fond.
- at Norge signerer og ratifiserer FN-traktaten som forbyr atomvåpen, og jobber for at flere land gjør det samme.
- at Norge løfter fram de humanitære konsekvensene av atomvåpen i FN og andre internasjonale forum.
- at Norge skal innta en lederrolle i det internasjonale arbeidet for en traktat som forbyr produksjon, utvikling, overføring og bruk av dødelige autonome våpensystem, såkalte drapsroboter.
- innføre eksportkontroll på nye typer overvåkningsteknologi, og jobbe for at disse teknologiene omfattes av internasjonale standarder for eksportkontroll.

## Demokrati, menneskerettigheter og internasjonalt samarbeid

Både kampen mot miljøkrise og koronapandemien viser hvor tett menneskeheten er knyttet sammen, og hvor sårbare vi er om vi ikke samarbeider. For å bekjempe både disse og framtidige globale kriser trengs globalt samarbeid og internasjonal solidaritet mer enn noen gang. SV skal være en tydelig forsvarer av slikt internasjonalt samarbeid.

## SV vil:

- begrense stormaktenes hegemoni i FN. Veto i Sikkerhetsrådet skal kunne overprøves med 14 stemmer mot.
- at Norge arbeider for å endre sammensetningen i FNs sikkerhetsråd slik at den bedre avspeiler verdens befolkningssammensetning, og at Generalforsamlingen tillegges større myndighet.
- at Norge som medlem av FNs sikkerhetsråd fra 2021 til 2022 skal være en tydelig og uredde stemme for klimainnsats, folkeretten og menneskerettigheter.
- at Norge tar initiativ til å styrke ILOs arbeid for å fremme og iverksette internasjonale arbeidsstandarder og grunnleggende arbeidstakerrettigheter i tråd med ILOs kjernekonvensjoner. Norske bidrag til dette arbeidet må økes.
- øke kjernestøtten til FNs organisasjoner og fond og styrke arbeidet for at tungrodd og byråkratiske system i organisasjonen effektiviseres.

## Norges forhold til EU

SV vil forsvare norsk demokrati og nasjonal selvvråderett. SV ønsker samtidig et sterkt og nært samarbeid med europeiske land som beskytter freden, sikrer økonomisk og sosial trygghet for alle, ivaretar miljø og klima, og som bidrar til internasjonal fred og solidaritet. Vi mener at det europeiske samarbeidet skal være demokratisk. Alle beslutninger må tas så nært folk som mulig, og alle innbyggere må gis mulighet til å ha innflytelse over sin egen hverdag. EU er ikke et samarbeid mellom likeverdige stater, men en overstatlig økonomisk og politisk union, der stadig mer makt flyttes til overstatlige organ utenfor

## FN

FN er den eneste verdensomspennende organisasjonen med universell legitimitet. Norge skal være en sterk støttespiller for FN, og en konstruktiv kritiker når det trengs. Det globale samarbeidet er ikke bedre enn det medlemslandene ønsker at det skal være.

demokratisk kontroll. Derfor sier SV nei til norsk medlemskap i Den europeiske unionen (EU) og vil si opp EØS-avtalen.

SV mener at EØS-avtalen bør erstattes med en bred handels- og samarbeidsavtale med EU, som sikrer både gode handelsbetingelser og grunnleggende demokratisk påvirkning og kontroll.

Så lenge EØS-avtalen består, må reservasjonsretten tas aktivt i bruk av norske myndigheter. Særlig viktig er det å hindre at EU-domstolens mange kjennelser om avregulering av arbeidsmarkedet får effekt i Norge.

## SV vil:

- at Norge fortsatt ikke skal være medlem av EU.
- ivareta selvråderetten. SV vil bevare kravet om tre fjerdedels flertall på Stortinget for å avgi suverenitet.
- ha en offentlig utredning som viser hvilke alternativ vi har til dagens EØS-avtale, og som samtidig vil sikre en full og forutsigbar markedsadgang til Europa.
- utrede og iverksette en ny avtale med EU som erstatning for dagens EØS-avtale – en avtale som sikrer gode handelsbetingelser, faglige rettigheter, demokratisk kontroll, miljø- og klimahensyn og som bidrar til økonomisk og sosial utjevning.
- at Norge aktivt bidrar i arbeidet med å finne felles europeiske og gjensidig forpliktende løsninger på utfordringer som deles av hele Europa. Dette gjelder for eksempel innen klima og miljø, flyktningsspørsmål, sikkerhet og energi.
- forhandle med Storbritannia om hvordan samarbeidet med Norge kan styrkes etter Brexit.
- utrede hvordan europeiske samarbeid som Norge allerede er medlem av, kan utvikles og styrkes.
- arbeide imot at Norge trekkes stadig dypere inn i EUs forsvarspolitiske samarbeid.
- kreve en offentlig evaluering av Schengen-avtalens konsekvenser.
- ikke gi etter for krav fra EUs kontrollorgan ESA som gjør det vanskeligere å motvirke sosial dumping, privatisering eller svekking av velferden.
- ikke innlemme regelverk i EØS som innebærer avståelse av suverenitet direkte eller indirekte til institusjoner Norge ikke er medlem av, som EUs overnasjonale byråer.

## Nordisk samarbeid

Samarbeidet mellom landene i Norden har historisk vært tett, og de har mange ulike og felles utfordringer. Et mer integrert Norden kan være en fordel for regionen, og det gjør at Norden også kan styrke sin innflytelse som en progressiv kraft i verden. Ved å tenke helhetlig i Norden kan vi styrke det gode samarbeidet og binde regionen tettere sammen.

## SV vil:

- etablere en felles nordisk transportplan med fokus på miljøvennlig infrastruktur.
- styrke språkfelleskapet i Norden gjennom et felles nordisk språkarbeid.
- arbeide for å redusere grensehindre i Norden.
- etablere en effektiv felles nordisk kriseberedskap som på kort varsel og uten grensehindre og tvil om roller og ansvar kan stå til rådighet og bistå landene ved større kriser.
- videreutvikle en felles nordisk digital eID-løsning for å gjøre det enklere å bruke bank eller offentlige tjenester på tvers av grensene.
- gi fullt medlemskap for Samisk parlamentarisk råd i Nordisk råd.

## Demokrati og menneskerettigheter

Fordeling av økonomiske goder og fordeling av politisk makt henger nøye sammen. En rekke land i verden har de seneste årene gått i en autoritær retning. Dette er en utvikling som SV vil motarbeide.

SV vil at Norge skal være en tydelig stemme for bærekraftsmålene og menneskerettighetene i all internasjonal kontakt. Norske økonomiske interesser skal aldri stå i veien for kritikk av menneskerettighetsbrudd og støtte til kampen for demokrati.

Utenriks- og utviklingspolitikken skal støtte opp om levende demokratier og sterke sivilsamfunn. SV vil gi politisk og økonomisk støtte til fagbevegelser, demokratibevegelser og sosiale bevegelser. Skal den globale ulikheten snus, må vanlige folk og arbeidere få sterkere vern og rettigheter, og fagforeningsarbeid må styrkes. Utviklingspolitikken må også rette

innsats inn mot diskriminerte og undertrykte samfunnsgrupper gjennom å sørge for at sivilsamfunnsstøtten er bred og inkluderende.

Det er uakseptabelt at selskap slipper unna å ta ansvar for å fremme menneskerettighetene. SV mener at Norge må få en menneskerettighetslov for næringslivet som holder norske selskap ansvarlige for brudd på menneske- og arbeidstakerrettigheter. SV vil også at det skal lages en ny internasjonal avtale om dette.

SV vil at Norge tar en lederrolle i å bekjempe okkupasjon og undertrykking, uansett hvor det forekommer i verden. SV støtter palestinerne kamp mot israelsk okkupasjon og undertrykkelse, kurdernes rett til frihet og selvstyre og Vest-Saharas rett til en folkeavstemning om sitt eget lands uavhengighet.

## SV vil:

- beskytte menneskerettighetene. SV vil overholde Norges forpliktelser overfor internasjonale konvensjoner og avvise forsøk på å svekke menneskerettighetene som universelle og udelelige rettigheter for alle.



- styrke beskyttelsen av menneskerettsforkjempere og miljøaktivister, både i FN og i bilateralt samarbeid.
- øke støtten til sivilsamfunnsorganisasjoner og -aktører.
- støtte etableringen av en fribyordning for menneskerettsforkjempere.
- at Norge prioriterer utviklingssamarbeid som har som målsetting å styrke arbeideres faglige rettigheter.
- at støtte til kvinners likestilling og rettigheter skal være en prioritet for Norge i våre internasjonale engasjement, og en integrert del av norske bilaterale og internasjonale samarbeid. Seksuelle og reproduktive rettigheter er under press. Det er derfor viktig at Norge gir politisk og økonomisk støtte til organisasjoner som sikrer prevensjon og trygg abort.
- at FNs resolusjoner om kvinners rettigheter i og etter krig og konflikt, og om seksualisert vold som våpen i krig og konflikt, blir fulgt opp og satt i verk.
- at FNs resolusjon om ungdom, fred og sikkerhet blir fulgt opp og satt i verk, og at barn og unges rett til å delta og bli hørt i fredsprosesser og fredsbygging blir styrket.
- at Norge skal ratifisere den tredje tilleggsprotokollen til Barnekonvensjonen, som gir barn rett til å fremme individuelle klager til FNs barnekomité.
- at Norge er en tydelig aktør internasjonalt for å beskytte og bevare urfolks og andre minoriteters rettigheter. SV vil prioritere innsats for urfolk og gi støtte til urfolks egne organisasjoner.
- at Norge skal være en pådriver for menneskerettighetene til personer med funksjonsvariasjon, særlig gjennom støtte til funksjonshemmedes eget rettighetsarbeid.
- at Norge tar initiativ til et internasjonalt forbud mot dødsstraff.
- arbeide for at alle norske selskap, inkludert statlige selskap, oppttrer i tråd med FNs prinsipp om næringsliv og menneskerettigheter.
- innføre en menneskerettighetslov for næringslivet som dekker alle menneskerettigheter og miljøkrav, og som gir forbrukere og organisasjoner rett til informasjon om produksjonsforhold.
- at Norge anerkjenner Palestina som stat. Okkupasjonen av palestinske områder og blokaden av Gaza må opphøre, og de ulovlige bosettingene på Vestbredden må tilbakeføres til palestinerne.
- at norske myndigheter skal utarbeide en skriftlig anbefaling til norsk næringsliv som fraråder økonomisk samkvem som støtter opp om ulovlig bosettingsvirksomhet og andre folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i de okkuperte palestinske områdene. Import av produkt fra folkerettsstridige israelske bosetterkolonier bør forbys.

- støtte opp om ulike former for boikott, deinvestering og sanksjoner, i Norge og internasjonalt, som virkemiddel for å få Israel til å respektere folkeretten.
- at Norge skal kreve at det gjennomføres en folkeavstemning om Vest-Saharas uavhengighet.
- at Norge viderefører sitt lange freds- og demokratiengasjement og styrker det langsiktige utviklingsarbeidet i Latin-Amerika.
- føre en utenrikspolitikk for å støtte kurdernes engasjement for frihet, selvstyre og menneskerettigheter i alle deler av Kurdistan.

### Flyktning- og asylpolitikk

Norge må stå i front for å fremme et internasjonalt samarbeid som møter de humanitære behovene, fremmer asylretten og motvirker de grunnleggende årsakene til at folk blir drevet på flukt. Vi må støtte felleseuropeiske initiativ for å avlaste land som opplever høye ankomster av asylsøkere, og bidra til et solidarisk, forpliktende og permanent kvotesystem i Europa, som ivaretar asylsøkeres rettssikkerhet og grunnleggende rettigheter.

Norge skal føre en solidarisk, rettferdig og raus asyl- og flyktningpolitikk som følger FNs anbefalinger. De som kommer til Norge og søker om asyl, skal få en human, rettssikker, individuell og rask behandling av søknaden sin. Det skal ikke åpnes for å sende asylsøkere som har søkt om beskyttelse i Norge, til tredje land utenfor EU for behandling av asylsøknaden. De som ikke har krav på beskyttelse, skal returneres raskt, på en så verdig måte som mulig.

### SV vil:

- sikre asylretten. Norsk flyktning- og asylpolitikk skal være forankret i sentrale internasjonale konvensjoner og rammeverk, som flyktningkonvensjonen, menneskerettighetene og internasjonal humanitærrett. Norge skal føre en asylpraksis som er i tråd med anbefalinger fra FNs høykommissær for flyktninger. SV er imot innstramminger i asylretten som innebærer et skille mellom konvensjonsstatus og subsidiær beskyttelse. Bruken av midlertidige tillatelser skal ikke økes, men tvert imot minskes. Retten til familiegjenforening skal gjøres enklere og billigere, ikke begrenses. UNHCR sin tolkning av flyktningkonvensjonen legges til grunn.
- gjeninnføre rimelighetsvilkåret i internflukt vurderingen i asylsaker.
- øke antall kvoteflyktninger Norge tar imot. Det skal legges sterk vekt på FNs høykommissær for flyktnings anbefalinger når det gjelder antall og kriterier for utvelgelse. Antallet bør minst tilsvare det FN ber oss om å ta imot.
- erstatte Dublin-avtalen med et felles europeisk asyl- og kvotesystem med forpliktende ansvarsfordeling, som skal fungere parallelt med FNs høykommissær for flyktnings kvotesystem. Fram til vi har fått på plass et rettferdig europeisk fordelingssystem, ønsker SV at Norge skal være med på å ta imot asylsøkere fra land med høye ankomster, som Italia og Hellas.

- ikke returnere asylsøkere til land i Europa som opplever høye ankomster av asylsøkere, men benytte unntaksklausulen i Dublin-avtalen til å behandle asylsøknadene i Norge.
- senke botidskravet for å få permanent oppholdstillatelse tilbake til tre år.
- arbeide for at Norge skal ratifisere FNs konvensjon om migranternes rettigheter.
- erstatte Utlendingsnemnda (UNE) med en flyktningdomstol som sikrer en topartsprosess, kontradiksjon og mer muntlighet.
- sørge for at det innføres som vilkår for å kunne være nemndmedlem i UNE at medlemmet oppfyller et kompetansekrav, og at det opprettes et innstillingsråd for oppnevning av nemndmedlemmer.
- sikre like rettigheter for konvensjonsflyktninger og flyktninger med rett til subsidiær beskyttelse.
- gjøre familiegjenforening for flyktninger enklere og billigere. Det skal ikke stilles underholds krav i familiegjenforeningssaker for personer med beskyttelsesstatus, og søknadsgebyret i disse sakene skal fjernes.
- stoppe dagens praksis for opphør av flyktningstatus.
- innføre foreldelsesfrist for tilbakekalling av statsborgerskap.
- innføre alternative reaksjoner til utvisning.
- ivareta rettighetene til statsløse. En definisjon av statsløshet må innføres i lovverket, og likedan en statsløshetsprosedyre og et eget oppholdsgrunnlag for statsløse.
- ha en uavhengig gjennomgang av hvordan utlendingsmyndighetene vurderer sikkerheten i land som Norge tvangsreturnerer asylsøkere til.
- innføre en amnestiordning for mennesker som har oppholdt seg i Norge i over ti år, og som staten ikke har klart å returnere. Vi må også gi mennesker med midlertidig opphold og ureturnerbare adgang til midlertidig arbeidstillatelse.
- gi beskyttelse til kvinner som fengsles på grunn av abort, samt utrede muligheten for å tilby abort til kvinner fra land hvor dette er straffbart.

### Barn på flukt

Vi har et særlig ansvar for å gi trygghet og gode rammer til barn på flukt. Søknader som involverer barn, må prioriteres. Barn som søker asyl alene, er en spesielt sårbar gruppe og har derfor et spesielt behov for beskyttelse og omsorg. SV mener at barnevernet bør ha ansvar

for alle enslige mindreårige asylsøkere, for å sikre at alle barn får den omsorgen, tryggheten og barnefaglige oppfølgingen de har krav på. Barn kan aldri stilles til ansvar for foreldrenes handlinger. Barnets beste må gå foran innvandringspolitiske hensyn.

### SV vil:

- gjennom regelverksendringer sikre at hensynet til barnets beste skal ha større vekt i alle saker som angår barn, og skal veie tyngre enn innvandringspolitiske hensyn.
- sikre barns rett til å bli hørt. Barn må snakkes med i alle saker som gjelder barn, for eksempel ved utvisning av en forelder. I saker hvor det er barn involvert, må barn få selvstendige frie rettshjelpsrettigheter og ha en sakkyndig som vurderer barnets beste.
- innføre en egen saksbehandlingsgaranti for barn, for å sørge for særlig rask og trygg behandling av saker som involverer barn. Den barnefaglige kompetansen i hele mottakskjeden må styrkes.
- sikre at alder tillegges vekt i saker som gjelder ungdom som har fylt 18 år, men fortsatt er sårbare på grunn av ung alder, og sikre at de er i barnevernets omsorg.
- fjerne ordningen med å gi midlertidige tillatelser til enslige mindreårige asylsøkere. Dersom barn ikke har omsorgspersoner, har de krav på beskyttelse og skal få opphold.
- overføre omsorgsansvaret for enslige mindreårige mellom 15 og 18 år til barnevernet.
- at barn ikke skal frihetsberøves i lukkede mottak, heller ikke ved tvangsretur. Alternative løsninger skal tas i bruk fram til uttransport.
- at barn uten oppholdstillatelse og barn på asylmottak skal ha rett til barnehageplass.
- lovfeste retten til barnehageplass for barn på asylmottak.
- kartlegge situasjonen for lengeværende barn i mottak regelmessig, og sette inn eventuelle nødvendige tiltak for å sikre barnas omsorgssituasjon.
- sikre etterforskning og oppfølging når barn forsvinner fra asylmottak.
- slutte med begrensede tillatelser til barn generelt.
- ha en uavhengig gjennomgang av UNEs praksis i saker til lengeværende barn.
- sikre at hensynet til barnets beste skal ha større vekt i alle saker som angår barn, og at det skal veie tyngre enn innvandringsregulerende hensyn.
- fjerne ordningen med å gi begrensede tillatelser til enslige mindreårige asylsøkere. Dersom barn ikke har omsorgspersoner, har de krav på beskyttelse og skal få opphold.

# For de mange, ikke for de få



SV



sv.no